

*Jean Bellegambe (Douai 1468/1470 - Douai 1534)
Triptychon mit dem Jüngsten Gericht (1520-25)*

Een **kruis** over de rede?

Gierik

& Nieuw Vlaams Tijdschrift

Literair tijdschrift met initiatief

Stichters van Gierik: Guy Commerman en Erik van Malder

www.gierik-nvt.be & www.draagbaarliterair.be

nr 91

24ste jaargang

nr 3 herfst 2006

ISSN 077-513X

Redactiesecretaris

Dimitri Bontenakel

Sint Laureisstraat 59, 2018 Antwerpen

e-mail: gierik.nvt@hotmail.com

Administratie & abonnementen

Paul Goedtkindt

Koninklijkelaan 80

2600 Berchem

e-mail: paul.goedtkindt@skynet.be

Redactie West-Vlaanderen

Thierry Deleu

Zandzegelaan 18/102 – 8760 Oostduinkerke

e-mail: thierry.deleu@skynet.be

Redactieleden

Chantal Bauwens, Koenraad De Meyer, Kathy De Nève, Dimitri Bontenakel, Micheline de Ridder, Jan Lampo, Sven Peeters, Barbara Van den Eynde, Diederik Vandendriessche, Paul Goedtkindt, Wim van Rooy, Guy Commerman, Erik van Malder, David Troch

Ad hoc-redactie

Wim van Rooy, Kathy De Nève

Vormgeving

Vervliet@work

Berkenveldplein 16, 2610 Wilrijk

e-mail: vervliet.grco@skynet.be

gsm: 0476 242 991

Drukkerij

Cover: Brabo / Verheyen

EPO, Lange Pastoorstraat 25-27

B-2600 Antwerpen

Lidmaatschapsbijdrage

1 jaargang (4 nummers): 22 euro

Buitenland: 30 euro

te betalen op rek. nr. 068-2237695-29, met vermelding lidmaatschap Gierik + jaargang.

De betaling geldt voor een volledige jaargang en wordt stilzwijgend verlengd, tenzij het lidmaatschap schriftelijk wordt opgezegd voor het volgende jaar.

Inzendingen aan het redactieadres

Redactie & begeleiding kopij: Dimitri Bontenakel. Alleen niet eerder gepubliceerde teksten. Geen aangetekende zendingen. Inzendingen bij voorkeur via e-mail (word). Anders op CD-Rom en met uitdraai in 4 exemplaren in 'platte tekst'. Over ongevraagde kopij wordt geen correspondentie gevoerd. Ongevraagde kopij wordt niet geretourneerd, tenzij er voldoende postzegels plus envelop worden bijgevoegd. Auteurs ontvangen een bewijsexemplaar. Hun tekst wordt -mits voorafgaand akkoord- op onze website geplaatst. Auteurs zijn verantwoordelijk voor hun tekst.

Copyright

berust bij vzw *Gierik & NVT*. Overname van teksten is toegelaten mits bronvermelding en voorafgaand akkoord van de uitgever.

Auteursrechten

Personen, die we niet hebben kunnen achterhalen of bereiken i.v.m. eventuele auteursrechten, kunnen de redactie contacteren.

Prijs per nummer

6,50 euro / buitenland 10 euro

Verzending van afzonderlijke nummers na betaling op rekening 068-2237695-29 + portokosten (België: 1,5 euro / buitenland: 4 euro).

Proefnummers gratis mits betaling van portokosten.

IBAN BE26-0682-2376-9529

BIC-code GKCC BE BB

Advertenties

Tarieven te verkrijgen bij en aanvragen en documenten te richten aan Paul Goedtkindt (administratieadres)

Verantwoordelijk uitgever

Guy Commerman

Kruishofstraat 144/98, 2020 Antwerpen

e-mail: guycommerman@skynet.be

Met de steun van Vlaams Fonds v.d. Letteren

Met steun van de Provincie Antwerpen

Inhoudstafel

herfstummer 92

4	Foto
5	Woord vooraf / God spare ons daarvan – Wim van Rooy
9	Kijk op een fotograaf: Jan Landau
10	God zwemt – Christophe Vekeman
12	Niet de woorden, maar de daden – Rob Hartmans
20	Foto
21	Gesprek met Anne Provoost – Kathy De Nève
30	A medieval life – Joanne Limburg / vert: Kees Klok
32	Foto
33	De trilogie van het verstand – Jan Lauwereyns
40	De collectie – Guy Segers
48	Foto
49	Darwin, de bijbel en de mafkezen – Wim Meewis
67	Foto
68	Een reis door het leven – Bernadette Meulemans / vert: Guy Commerman
73	Gedichten – Joanne Limburg / vert: Kees Klok
78	Where did the superego go? – Eric Rosseel
83	Foto
84	Het ultieme begin – Fernand Auwera
98	Manieren van ordenen – Thierry Deleu
104	Koninginnebrij – Steven Graauwmans
108	Een vreesachtig hoera – Gérard Leonard van den Eerenbeemt
110	Gestrande gedachten – Frédéric Leroy
114	Wie doofde het vuur ... – Peter W. J. Brouwer
116	Het laatste woord / De mens schiep God – Erik Corman
119	Foto
120	Woordenkramerijdom / Liever geschuwd om mijn waarheid, dan gezocht om mijn schijn
122	Mededelingen & publicaties van de abonnees
124	Reclames
125	<i>Gierik & NVT</i> in de boekhandels
126	Gierikbeschermcomité
127	Medewerkers herfstnummer 92

Woord vooraf

God spare ons daarvan ...

In 1854 schreef Dostojevski in een brief: ‘... Ik weet overigens niet hoe het komt dat sommige onderwerpen volledig uit de maatschappij gebannen zijn en andere mensen lijken te choqueren als ze ter sprake komen.’ Ik had het niet treffender kunnen zeggen, al had de grote Russofiel het dan over Christus, een wat humorloze kwast die in zijn ogen de waarheid incarneerde: ‘Ik ben de weg, de waarheid en het leven’, zoiets – en daar heb ik grondige twijfels bij, ook al is het bijvoorbeeld in Nederland vandaag de bon ton bij de intellectuele en culturele elite, niet alleen om katholiek te worden, maar zelfs om begrip te hebben voor de nieuwe-oude monotheïstische woestijngodsdienst die de islam is. Het geloof is in opmars, ook al seculariseren we ons zot.

Je hebt gelovigen in alle soorten, maten en gewichten: dweppers, dorpsidioten, kabbalisten, *believers* in vliegende schotels, dispensationalisten (u leest erover in het essay van Wim Meewis), christelijke zionisten, stalinistische oosters-orthodoxen (ja, ze vereren ook Stalin), brave boeddhisten (maar ze zijn toch niet overal even braaf), bommenleggende hindoeïsten, zelotische zevende dagadventisten, nieuwe magiërs, zweverige wicca’s, jihadi’s en wahabieten, soefi’s en lubavitcher, remonstranten en contra-remonstranten, vereerders van elfjes, de moeder van de dichter Alan Ginsberg (ze kookte elke dag voor god), gelaïciseerde godsdiensten zoals het communisme en het fascisme (Ter Braak heeft dat in zijn essay *Van oude en nieuwe christenen* heel scherp geanalyseerd), een fauna en flora van fundamentalisten en extremisten, rekkelijken en preciezen, sekten van zelfkastreerders (lees daarover James Meek’s wonderbaarlijke en hallucinante roman *Uit liefde van het volk*), sjamanen en gebedsgenezers, Maria-vereerders en Ganesha-adepten, jainisten, sjintoïsten en mystici die stront eten, draaiende derwischen en Grieks-orthodoxen, sybarieten en flagellanten, chestertonianen en anglicanen, tolkienianen en nestorianen, zoroastristen en sjiieten, inquisiteurs en mennonieten, quietisten en andere vieze tisten (vrij naar Boontje), raëlieten en methodisten, messianisten en arianisten enzovoort enzoverder. Allen organiseren ze hun eigen poppen-

kast en houden te gepasten tijde bijltjesdag, maar één ding staat vast: god houdt niet van vrijzinnigheid (en Robespierre hield niet van atheïsten wegens decadent, maar dit geheel terzijde).

Maar het ergste van heel dit circus is de latente onveiligheid die veel van deze gekken veroorzaken, de levens waarmee ze spelen, het verraad ook van vele westerse intellectuelen die respect opbrengen voor dit zootje onge-regeld en de redelijkheid verkrachten door te stellen dat geloof en rede nu eenmaal twee verschillende zaken zijn en dat daarmee de discussie gesloten is; dat religie zelfs noodzakelijk is als grondslag voor de moraal mom-pelen enkelen van hen er nog flauwtjes achter.

Vele niet-westerse intellectuelen veroordelen terecht deze laffe westerse abdicatie en voelen zich in de steek gelaten, net zoals vele niet-westerse feministes geen bal meer begrijpen van hun westerse zusters die de islam 'in hun context' zalvend proberen uit te leggen. Als het Vlaamse PEN-bestuur qonseqwent zou zijn, dan zou het moeten proberen Salman Rushdie uit deze internationale organisatie te gooien wegens diens felle kritiek op het fenomeen godsdienst: dat mag niet van de Vlaamse PEN, niettegenstaande alle retoriek over vrijheid van menigsuiting die het met subsidies van de Vlaamse overheid verspreidt. Maar wie geleid wordt door een staande lamp, een ex-stalinist en een barones kan allicht niet beter verwachten (wie de namen correct invult, krijgt van mij alle PEN-nummers die ik nog bezit).

In zijn essay in dit nummer merkt Rob Hartmans op dat het interbellum een religieuze revival genereerde, en dat is vandaag niet anders. Als de Dalai Lama (ik interviewde de eeuwig glimlachende een jaar of 25 geleden toen hij nog niet zo'n rock-'n-roll-figuur was geworden, hij was toen ook al zo lief, mijnheer) ten overstaan van de gereïncarneerde westerse goedgelovigheid wat trivia rondstrooit en open deuren inramt, gaat de halve wereld, minus de Chinezen, plat, maar die geloven dan weer in voorouderlijke geesten.

En als in Nederland Willem Jan Otten 'le nouveau catholicisme' met veel gezalf en gestrijk als het nieuwe evangelie verkondigt, buigt half intellectueel Nederland deemoedig het hoofd, gesticht door zoveel flauwekul. Als in Antwerpen, mede op instigatie van het stadsbestuur, de zogenaamde Cordobagroep wordt opgericht die de verschillende godsdiensten aan dezelfde tafel moet brengen, prevelt half vrijzinnig Antwerpen dat dit een mooi gebaar is. Maar als die mannen écht gaan discussiëren over hun geloofspunten, dan krabben ze binnen de kortste keren naar goed oud-testamentisch gebruik elkaar de ogen uit en kloppen ze elkaars tanden uit, want ten slotte hebben ze allen de absolute waarheid in pacht, en dus lult men maar wat aan over het beate samenleven en mijdt men ieder heikel

punt. Ze vinden elkaar heus wel in het veroordelen van homo's (voor mij een foto uit *De Morgen* van 2 april 2005: 'Christenen, joden en moslims samen tegen homo's'; tien met allerlei doeken en andere parafernalia getooide en opgetuigde mannen, overweldigend overtuigd ditmaal van elkaars gelijk) of in de dociele rol van de vrouw.

Van het boeddhisme wordt gesteld dat het o zo'n mooie en vredelievende leer is, maar wat zou men zich bij een spirituele of religieuze leer anders moeten voorstellen?! Het feit dat een en ander altijd weer beklemtoond wordt, zou wantrouwig moeten stemmen, maar neen: hop, daar gaat de westerse elite uit de bol voor wat afgesabbelde wijsheid. De zalvende toon waarop meestal over godsdienst (met of zonder god) wordt gesproken, is ten hemel schreiend, altijd een slagje om de arm, zeker niets verkeerd zeggen, wat vergoelijkend mompelen over 'respect' en 'tolerantie'. En zo komt de geschiedenis verrassend en met hoge snelheid op ons aan : vrijdenkers (laat ik ze zo maar eens noemen) die zich in de 19de eeuw tegen de katholieke kerk zouden hebben gekeerd, brengen vandaag een hallucinante en onverdraaglijke verdraagzaamheid op ten opzichte van de maffe regels en irrationele voorschriften van het jongere, erg strijdbare broertje van het katholicisme. De oudste broer, het mozaïsche geloof, blijft wat verweesd achter, maar vecht zijn semitische broederstrijd uit op het veld van oliven, onder mannen natuurlijk, maar met een religieus gewicht dat de wereld doet wankelen.

De Duitse essayist H. M. Enzensberger heeft ooit eens gezegd dat gelovige mensen er niet van houden dat atheïsten over religie praten. Geloof betekent immers meestendeels en meestentijds onheil, altijd zwanger van bezwerende gemeenplaatsen en domme voorschriften, vol bedriegers en bedrogenen, oorlog en twist, illusies en waandenken, inquisitie en zalving, angst en terreur, hypocrisie en vernedering (lees de nieuwste Siebelink maar, over de protestantse mannenbroeders).

Het stemt moedeloos dat velen nog altijd menen dat het verschijnsel *an sich* wel goed is maar dat het de mensen zijn (wie anders?!) die het aardse feest versjteren; anderen denken in volle goedgelovigheid nog steeds dat religie de sociale cohesie bevordert. Max Weber kon dat nog als maatschappelijk geloofspunt hanteren, wij weten ondertussen anders: de geschiedenis van de godsdienst immers toont meer strijd en agonie dan vredelievende gebaren, meer witgekalkte graven dan christelijke inzet. Maar: mundus vult decipi, ergo decipiatur. Deze uitspraak wordt toegeschreven aan Paus Paulus IV, en die kon het weten! U zal echter zien dat we het in dit nummer van *Gierik* proper houden, al staan er dan wat stukjes in die van ver

of dichtbij met religie te maken hebben. Lees ze, laat de haan driemaal kraaien en bekeer u niet, hou voortdurend in gedachte dat 'pessimisme een nutteloos tijdverdrijf is' (Bertrand Russell), dat de Sloveense sterfilosoof Slavoj Žižek de waardigheid van het atheïsme is gaan bezingen en dat de Vlaamse essayist Geert Lernout nog eens herinnert aan de omineuze woorden van André Malraux dat de 21ste eeuw religieus zal zijn of helemaal niet zijn. God spare ons daarvan. ■

Ad hoc-redactie, Wim van Rooy

Biecht 1

In zijn verhalenbundel *Het cijfer zeven* (BZZTôH, 's Gravenhage, 1994) laat Chaim Potok in het verhaal 'Bespiegelingen over een straat in de Bronx' zijn vader aan het woord: 'In de geest van mijn vader was de wereld verdeeld in twee kampen: in joden en niet-joden. En de leden van elk kamp konden op hun beurt weer worden ondergebracht in twee groepen: de goeden en de slechten. Hoe iemand werd geboren was Gods zaak; hoe iemand leefde was zijn eigen zaak. Was iemand goed, was iemand vriendelijk? Zo moest je mensen beoordelen. En liever een goede niet-jood dan een slechte jood. (...) Hoe iemand leefde, dat was belangrijk. Liever een goede heiden dan een slechte hogepriester, citeerde hij.' ... En zeggen dat vele leden van de joodse Arbeiderspartij pacifisten zijn en anderen dan weer oog om oog, tand om tand prediken, haat aanzwengelen en oorlog uitvoeren.

Biecht 2

In *De Groene Amsterdammer* van november 2000 schreef Marcel Hulspas: 'Waarschijnlijk bestaat er een verband tussen de opkomst van het fundamentalisme, dat streven naar een zuiver christendom, en de ontwikkeling van de VS aan het begin van de 20ste eeuw tot wereldmacht. Een dergelijke machtspositie diende uiteraard gebaseerd te zijn op hoogstaande normen en waarden – de christelijke, met andere woorden. Maar wellicht koesterden de fundamentalisten diep in hun hart een ander, nog vuriger verlangen: de verbreiding van de christelijke boodschap overal op aarde. God had een plan met Amerika, dat was duidelijk. Hij had het land tot wereldmacht gemaakt opdat het Zijn Woord overal zou verkondigen.'

... En zeggen dat 'So help me God' verdacht veel lijkt op 'Gott mit uns'. Uiteindelijk zou je nog gaan denken dat God geschapen werd om de Mensen te kunnen bedriegen.

Jan Landau

Jan Landau werd geboren te Antwerpen op 23 september 1957.

Na zijn studies in het Atheneum van Antwerpen en het Stedelijk Instituut voor Sierkunsten en Ambachten vestigt hij zich in 1983 als zelfstandige fotograaf. In 1986 richt hij de bvba *Lighthouse* op en fotografeert reclameopdrachten en industriële reportages op locatie en studio in binnen- en buitenland. Meer info op www.landau.be.

Sedert 2003 is hij ook verbonden aan het Stedelijk Instituut voor Sierkunsten en Ambachten (Cadixstraat, Antwerpen) waar hij digitale beeldverwerking doceert.

In 2000 publiceert hij samen met dichter Guy Commerman de bundel *Het lied van de lens*, 23 foto's en gedichten + cd ingesproken door Guy Commerman. In hetzelfde jaar neemt hij de basbalalaika op en speelt met de Milisbrodders het repertoire van de Joodse volksdichter Mordechai Gebirtig. Een cd is in voorbereiding.

Ter gelegenheid van het 50-jarig bestaan van het Humanistisch Verbond produceert hij in 2001 *Gedachten*, een cd met humanistische liederen.

In 2003 richt Jan Landau zijn eigen platenlabel *Exaltune Records* op en produceert hij met drummer Walter Mets de cd *The Road 2 Bobova*, een selectie Chassidische liederen in een hallucinant hedendaags arrangement. Info op www.nchant.be.

De zwart-wit engelen in dit nummer 92 werden gefotografeerd in Antwerpse kerken.

De kleurenfoto's (cover en achterplat) werden zeer recent gefotografeerd in de Gemalde Galerie in Berlijn. ■

Christophe Vekeman

God zwemt

God zwemt in de zee – kijk maar naar de golven
God komt nooit en steeds te laat
God zit op de maan – luister maar naar de wolven
God vraagt zich af of de mens wel bestaat

God steekt Zijn middelvinger op noch duimt
Niets strekt Hem tot bekommernis
Hij is slechts het vuur in de buurt van de rookpluim
Die elkeen op zijn beurt is

God vouwt Zijn handen lui achter Zijn hoofd
Iedere wolk is Hem een hangmat
Nog nooit heeft Hij een mens ook maar een kleinigheid beloofd
En daar heeft Hij steeds dik gelijk in gehad

God haalt Zijn schouders op, Hij gaapt, het waait
Mensen beginnen stormachtig te bidden
God weet niet van de paniek die Hij zaait
En wat Hij wel weet, blijft in het midden

God ligt in de zon – kijk maar naar de schaduw
Hij wenst niet gestoord te worden, Hij wil niemand horen
Hij wuift met Zijn hand en mompelt: 'Ga uw
Eigen weg en loop verloren.'

God heeft het erg naar Zijn zin
Hij beleeft fantastische tijden
Hij vindt zichzelf het einde en in-
Derdaad: valt Hij niet te benijden?

Mensen discussiëren zich de stembanden tot elastiek
God laat Zijn glas nog eens vullen
Hij klapt in Zijn handen – dat is muziek
En glimlacht kalm: ‘Ach, laat maar lullen.’

God rookt een sigaretje – kijk maar naar de mist
Hij heeft geen plannen, is niet sluw of listig
Ook ik heb waarlijk geen idee wie of wat God nu juist is
Maar wie niet katholiek is, vergist zich!

Rob Hartmans

Niet de woorden, maar de daden.

Overdenkingen naar aanleiding van
de dagboeken van André Gide.

Met enige weerzin begon ik er in te lezen, in de onlangs vertaalde dagboeken van André Gide uit de jaren 1918-1939. Al die smachtende beschrijvingen van aanbiddelijke Arabische jongens of piepjonge matroosjes; het gezeur over zijn vrouw die na ontelbare malen bedrogen te zijn geweest hun dertig jaar omvattende correspondentie in de kachel had gegoooid; de verslagen van ontelbare ontmoetingen in het incestueuze literaire wereldje van Parijs – dat alles doet mij tamelijk snel gapen. Omdat ik benieuwd was naar zijn tijdelijke verblinding door het communisme, bleef ik evenwel lezen en gaandeweg raakte ik steeds meer geïntrigeerd door zijn opmerkingen over godsdienst en geloof.

Hoewel het vergelijken van historische tijdvakken zelden meer oplevert dan oppervlakkige parallellen, is een overeenkomst tussen het Interbellum en het eerste decennium van de eenentwintigste eeuw frappant, namelijk de hernieuwde belangstelling voor religie. In de jaren twintig en dertig beleefden nogal wat schrijvers en intellectuelen hun *Roman Holiday*. Ontgoocheld door de verschrikkingen van de Grote Oorlog, die het negentiende-eeuwse optimisme en vooruitgangsgeloof de grond in had geboord, gingen velen op zoek naar een nieuw houvast. Het leek alsof het materialisme en blinde vertrouwen in de wetenschap een laatste rustplaats hadden gevonden in het *Ossuaire* van Douaumont, waar de knekels en schedels van tienduizenden soldaten die waren vormalen in de *Material-schlacht* bij Verdun de bezoeker verwijtend toegrijsden. Evenals na de catastrofe van de Franse Revolutie en de Napoleontische oorlogen gingen veel finjevoelige zielen, net als Chateaubriands René, op zoek naar 'iets waarmee ik de afgrond van mijn bestaan kan dempen'. En evenals veel romantici vonden talrijke jongeren hun weg naar de katholieke kerk.

Gide liep hen in Parijs voortdurend tegen het lijf en ontwikkelde hierdoor een forse afkeer van bekeerlingen. Op 5 maart 1929 noteerde hij: 'Ik zou niet durven zweren dat ik in een bepaalde periode van mijn leven er niet

aan toe was me te bekeren. Godzijdank hebben een paar bekeerlingen onder mijn vrienden me van dat voornemen afgehouden.' Niet minder ergerde hij zich echter aan het onbeschofte gedrag van veel antiklerikalen, zoals de surrealist André Breton, die in de metro indien mogelijk naast een priester ging zitten en dan na enige ogenblikken luidkeels riep: 'Hou nou toch eens op met dat gefriemel aan me! Ouwe viespeuk ...! En dan te bedenken dat men kinderen toevertrouwt aan zulke lui...'

Het religieuze verlangen, de behoefte aan wat tegenwoordig zo lelijk 'zingeving' heet, was Gide allerm minst vreemd, en vol afgrijzen constateerde hij dat zijn vriend Roger Martin du Gard 'zich in zijn materialisme had ingegraven als een zwijn in zijn modderpoel.' Hij was echter niet in staat God als iets anders te zien dan een door mensen gewrochte constructie. 'Het idee van God dient misschien om het bouwwerk te schragen, maar zoals een stut die het gewelf schraagt; als het gewelf eenmaal voltooid is, heeft het geen steun meer nodig.' Gide had de zekerheid van het geloof niet nodig om zijn bestaan te funderen, maar dat betekent niet dat hij een nihilist was: 'Ik ben een ongelovige. Ik zal nooit een goddeloze worden.' Voor een echte gelovige is dit natuurlijk een onacceptabel onderscheid en veel mensen die zich niet kunnen vinden in het christelijk, islamitisch of joods geloof worstelen met het gevoel dat ooit heel treffend is verwoord door Adriaan Roland Holst in diens gedicht 'Een ongelovige':

*Heen en weer geslingerd,
Zonder rust of duur:
Was ik maar een wingerd,
Had ik maar een muur.*

Een solide en onveranderlijke moraal, een afgerond wereldbeeld, eenduidige antwoorden op alle levensvragen – veel mensen hebben dit nodig om hun bestaan als zinvol te ervaren. Zonder dit alles maakt het immers niet uit wat je doet, vervaagt de grens tussen goed en kwaad en bestaat het leven louter uit het bevredigen van allerlei onmiddellijke behoeftes.

Hoewel dit zoeken naar een 'zin' van alle tijden is, lijkt het alsof vanaf de jaren negentig steeds meer mensen hier behoefte aan hebben. De vraag naar boeken, lezingen en cursussen over filosofie steeg explosief en vooral na 11 september 2001 breidde dit zich uit tot het domein van de religie. De exacte oorzaken hiervan laten zich nog niet volledig in kaart brengen, maar ongetwijfeld is er een verband met de Culturele Revolutie van de jaren zestig en zeventig, die het geestelijk landschap waarin wij leven onherkenbaar veranderd heeft.

Zoals elke revolutie haar eigen kinderen opeet, sloegen ook nu, althans in de beleving van een groeiende groep mensen, alle grootse idealen om in hun tegendeel. De bevrijding van het individu onttaarde in een hardvochtig egoïsme, de ode aan de liefde liep uit op een stompzinnig hedonisme en de verregaande commercialisering van de seksualiteit, het veelbezongen idealisme bleek in de praktijk het platste materialisme. Dat deze analyse eenzijdig en dus onjuist is, doet er niet zoveel toe. Het gaat erom dat veel mensen het gevoel hebben dat onze samenleving van zijn ankers is geslagen, en dat we behoefte hebben aan een veilige haven, aan vaste grond onder onze voeten. Er moet meer zijn de wereld van *bling bling*, gladgespoten vrouwenlijven, Ferrari's en Versace, die MTV en TMF ons voorspiegelen. Er moet toch 'iets' zijn dat ons leven een diepere zin geeft.

De aanhangers van het 'ietsisme' mogen dan in meerderheid van mening zijn dat fundamentalistische moslims het bij het verkeerde eind hebben en dat we verworvenheden als onze individuele vrijheden en de gelijkwaardigheid van man en vrouw nooit mogen opgeven, hun bezwaren tegen de Westerse samenleving komen voor een deel overeen met die van de radicale Islam. Het probleem is echter dat de 'ietsisten' geen keuze maken. Wat zij willen, komt overeen met de houding van veel *would be*-gelovigen die de katholieke Franse auteur Julien Green ooit hekelde: 'Neem uw kruis op en volg mij, zegt God de Heer. Welk kruis? Dat daar? Nee, ik wil een ander. Nee, eenzaamheid niet, kou niet, vermoeidheid niet, ziekte niet, het voortdurende gevecht tegen natuurdriften niet. Iets anders. Een mooi kruis. Iets dat een beetje toont en niet te zwaar is. Maar zo'n kruis bestaat niet. Misschien op de speelgoedafdeling...'

Veel zogenaamde spiritualiteit is pure kitsch, de glimmende verpakking van modieus geklets en geestelijke luiheid. Toegegeven, in esthetisch opzicht heeft het christendom meer te bieden dan het nihilisme dat tot voor kort bon ton was. Een vijftiende-eeuwse madonna is prettiger om tegenaan te kijken dan de wanstaltige pornobeelden van Jeff Koons of de met vet besmeurde lappen vilt van Joseph Beuys. Maar met echt geloof heeft het natuurlijk niet veel te maken. Mensen die zich serieus met religie bezighouden, stuiten dikwijls op het dilemma dat ook al door Ernst Jünger is verwoord. Geboren in 1895 was hij opgegroeid in een milieu waarin de wetenschap het laatste woord had. Dit had grote gevolgen voor zijn houding ten opzichte van de religie: 'Ik moet voor mezelf God eerst bewijzen, voordat ik in hem geloven kan. Dat wil zeggen, ik moet dezelfde weg teruggaan, als die waarop ik hem verliet.' Hij had het idee dat hij de 'rivier van de tijd' moest oversteken, alvorens hij het geloof met heel zijn wezen kon aanvaarden. Om de andere oever van deze kolkende stroom te bereiken,

moest *Hauptmann* Jünger een 'geestelijke pontonbrug' aanleggen, wat hij eigenlijk betreunde: 'Mooier was natuurlijk de genade, maar dat is niet in overeenstemming met de positie en de staat waarin ik me bevind.'

Slechts weinigen ervaren de genade van het waarachtige geloof, de kalme staat waarin niet langer wordt gevraagd naar bewijzen en intellectuele consistentie. Hoe vaak de moderne mens het *credo quia absurdum* – ik geloof omdat het ongerijmd is – van Tertullianus ook herhaalt, meestal zal hij zichzelf geweld aan moeten doen en blijft zijn godsdienstigheid een intellectuele constructie. Het is echter de vraag of het nodig is om zoveel energie te steken in een dergelijk gekunsteld bouwwerk dat vaak bij de eerste de beste existentiële crisis al wankelt.

Naar eigen zeggen was André Gide niet gelovig, maar hij was ook niet van God los. Hij wist heel goed het onderscheid tussen Goed en Kwaad, wat hij moest doen en laten. Hij was geworteld in de Westerse, in hoge mate door het christendom gevormde cultuur en stond met beide benen in het leven. Onfeilbaar was hij niet, al duurde zijn flirt met het stalinisme aanzienlijk korter dan van menige dominee of priester die uit oprecht mededogen met de armen en verdrukten achter de bloedrode vaandels van Stalin, Mao, Castro of Pol Pot aan huppelden. Hij vond het alleen 'afschuwelijk dat de mens de idee van God nodig heeft om zich zeker te voelen op aarde; dat hij gedwongen is absurditeiten te aanvaarden om iets stevigs te bouwen; dat hij erkent niet in staat te zijn van zichzelf te eisen wat religieuze overtuigingen kunstmatig van hem verkrijgen...'. Het ging Gide om de daden van de mens, niet om de woorden waarmee hij zijn handelen motiveert.

Ik wil best geloven dat de onderbouwing van Kants beroemde categorische imperatief – die er grofweg op neerkomt dat we anderen zo moeten behandelen als we zelf behandeld willen worden – in wijsgerig opzicht niet helemaal bevredigend is, maar aan de waarheid van dit inzicht doet dat natuurlijk niets af. Alasdair MacIntyre heeft er op gewezen dat het geen toeval is dat de meeste mensen die niets van filosofie weten onder moraal precies hetzelfde verstaan als Kant eronder verstond. En volgens mij is het evenmin toeval dat de grote tegenvoeter van Kant, de duistere woordengoocheelaar Martin Heidegger, het op het terrein van de moraal volledig heeft laten afweten. Al die quasi-diepzinnige woorden, of ze nu aan het *noch-nicht-nichtende-Nichts* of aan de transsubstantiatie zijn gewijd, zijn veel minder belangrijk dan het concrete handelen van de mens. 'Het knappe van mensen is dat ze altijd woorden hebben,' zei de schrijver en schilder Armando eens in een interview. 'Mensen kunnen hun daden, ook de meest vreselijke, altijd in een bedje leggen en met woorden toedekken.'

Iedereen herkent een klootzak wanneer hij er een tegenkomt en voor zover ik weet is nog nooit bewezen dat een bepaalde godsdienst of filosofie meer klootzakken voortbrengt dan andere. Uiteraard is voor elke individuele mens belangrijk hoe hij zijn handelen motiveert, dat bepaalt immers mede zijn identiteit. Maar voor de samenleving als geheel maakt het weinig uit, daarvoor is van belang waar die motivering toe leidt, welke daden eruit voortvloeien.

‘Onze vijand is niet een of andere religie, maar het extremisme,’ zei de politicoloog Frank Buijs onlangs in een interview in *De Groene Amsterdammer*. In opdracht van Rita Verdonk, de Nederlandse minister van Integratie en Vreemdelingenzaken, heeft hij onderzoek gedaan naar de radicalisering onder islamitische jongeren. Terwijl de Nederlandse inlichtingendiensten en terreurbestrijders alle radicale moslimjongeren zien als een gevaar, kwamen Buijs en zijn medewerkers erachter dat er onder deze zogenaamde *salafi*’s minimaal drie groepen zijn te onderscheiden, waartussen fundamentele verschillen bestaan. Al deze jongeren wijzen de Westerse samenleving af, zijn ondemocratisch en geloven dat er slechts één ondeelbare waarheid is, die uiteraard samenvalt met hun interpretatie van de Koran. Maar als het gaat of in het Westen de sharia ingevoerd kan worden, of men moet trachten via het politieke bestel de positie van moslims te verbeteren en of men geweld mag gebruiken, zijn de meningen diep verdeeld. Slechts een kleine groep extremisten, de zogenaamde *jihadi salafisten*, wil onze rechtsstaat met alle mogelijke middelen bestrijden. De andere *salafi*’s – Buijs onderscheidt bij hen een politieke en een a-politieke stroming – koesteren een *abgründtiefe* minachting jegens de *jihadi*’s, die volgens hen helemaal niets van de islam hebben begrepen. Op basis van dezelfde woorden, die van de profeet, komen zij tot heel andere daden.

Maar, zullen wijsgerig aangelegde islamofoben opmerken, woorden hebben hun betekenis. Dat die andere radicale moslims, die volgens Buijs tegen het gebruik van geweld in de niet-islamitische wereld zijn, het Westen en de liberale democratie verwerpen, is op zich al gevaarlijk. De afgelopen jaren is een compleet koor van critici van de multiculturele samenleving opgestaan, dat telkens het refrein zingt dat de moslims eerst maar eens door de Verlichting ‘heen’ moeten, dat ze hun fundamentalistische geloof moeten afleggen en onze liberale, democratische samenleving dienen te aanvaarden, alvorens wij in hen gelijkwaardige burgers kunnen zien. Dat ze zich aan onze wetten houden is niet genoeg, we willen een loyaliteitsverklaring. Eerst de woorden, dan de daden.

In hetzelfde interview wees Buijs, die in zijn jonge jaren maoïst was en dus tevens ervaringsdeskundige op het terrein van radicalisme en extremisme

erop dat democratie niet betekent dat je van iedereen eist dat hij democraat is. Zo lang antidemocratische minderheden zich aan de wet houden, is er niets aan de hand. Wie een blik werpt op de ontwikkeling van andere religies binnen onze rechtsstaat, ziet dat Buijs gelijk heeft.

De Utrechtse historicus Theo Salemink heeft erop gewezen dat wat de Verlichtingsfundamentalisten nu van de orthodoxe moslims eisen, exact het omgekeerde is van de weg die de Nederlandse katholieken hebben afgelegd. Zij accepteerden immers in 1848 de nieuwe, liberale grondwet en hebben zich daarna geconformeerd aan het politieke bestel. Toch bleven zij trouw aan de paus, die in 1864 de encycliek *Quanta cura* afkondigde, die vergezeld ging van de *Syllabus errorum* of wel de 'Lijst der dwalingen', waarin nieuwigheden als democratie en liberalisme werden afgewezen. Hoewel de katholieken op politiek niveau het spel vanaf 1848 meespeelden, zou het nog ruim een eeuw duren eer de meerderheid afscheid had genomen van de antiliberaal, antidemocratische, antihumanistische, antisemitische en vrouwvijandige orthodoxie. Het geloof paste zich aan de veranderende maatschappij aan, de praktijk ging vooraf aan de theorie.

Helemaal vanzelf, zonder slag of stoot, zal het ook nu niet gaan. Extremisten zijn er altijd, maar het gaat erom dat de voedingsbodem waarop extremisme gedijt niet wordt bemest met angstaanjagende retoriek en ordinaire discriminatie. De extremist Mao Zedong gebruikte mooie woorden om zijn revolutionaire filosofie aan de man te brengen. Hij schreef dat de revolutionair zich temidden van de bevolking moet bewegen als een vis in de zee. Het is dus belangrijk die zee droog te leggen, te zorgen dat de extremistische moslims in een isolement terecht komen. Daarvoor zijn woorden nodig, om de overige moslims op hun plichten te wijzen én gerust te stellen, om de autochtone inwoners te doordringen van de gevaren van een keiharde confrontatiepolitiek én om een dialoog met de islam te voeren. Maar allereerst zijn er daden nodig. Daden ingegeven door fatsoen en politieke wijsheid.

Om nog even terug te komen op Gide: hoe funest woorden kunnen zijn blijkt in dit dagboek telkens wanneer hij zich over politiek uitlaat. Als schrijver bestond zijn werkelijkheid natuurlijk voor een groot deel uit woorden – hij schreef ze, hij las ze. Zijn sinds het einde van de jaren twintig opkomende sympathie voor het communistische experiment van de Sovjet-Unie kwam voort uit de boeken en artikelen die hij erover las. Wanneer die pasten in zijn kritische visie op de kapitalistische samenleving, die vooral was ontstaan na zijn confrontatie met de praktijk van het kolo-

nialisme, geloofde hij die op hun woord. Dit nam soms potsierlijke vormen aan, bijvoorbeeld wanneer hij Ilja Ehrenburg citeerde: 'Als men de jongeren van mijn generatie uitdrukkelijk zei dat ze een boek niet moesten lezen, stormden ze direct op dat boek af en verslonden het. Ieder verbod was voor hen juist een aanbeveling. Maar tegen de jongeren tussen de twintig en vijfentwintig van nu hoeft men maar te zeggen dat een boek slecht is, of ze zijn er niet nieuwsgierig naar en slaan het niet open.' Gide had er op dat moment geen idee van wat een totalitaire staat was en voegde hieraan toe: 'De verandering ligt hier niet alleen bij de jonge lezers, maar ook bij hun raadgevers, [...] bij degenen die tegen jongeren zeggen: "Dit moet je lezen en dat niet." De jongeren zouden niet naar hen luisteren als dezen, die zelf ook veranderd zijn, niet zouden verdienen dat er door de jongeren naar hen geluisterd wordt.'

Deze naïviteit bleek ook wanneer Gide, nadat hij in het voorjaar van 1933 een gematigde redevoering van Hitler had gelezen, opmerkte: 'Als het hitlerisme zich altijd alleen zo zou laten kennen, zou het meer dan aanvaardbaar zijn.' Wanneer de verre werkelijkheid met woorden werd toegeklemd, liet Gide zich nogal eens inpakken. Wanneer hij de kans kreeg om de werkelijkheid met eigen ogen te aanschouwen, zoals in de jaren twintig tijdens zijn reizen naar Congo en Tsjaad, bleek hij heel goed in staat de holle woorden lek te prikken. Zijn fameuze reis naar de Sovjet-Unie, in de zomer van 1936, opende hem de ogen voor de onvoorstelbare werkelijkheid van het stalinisme. Wanneer hij ondanks druk van vrienden toch zijn kritische *Retour de l'U.R.S.S* publiceerde, werd hij door Ehrenburg verketterd als een 'huilebalk en kwaadaardige oude man', een 'nieuwe bondgenoot van de fascistten'. Zijn enige 'misdaad' was dat hij inzag dat de Sovjet-Unie volledig was gebouwd op leugens, dat de woorden van Stalin en diens trawanten niets te maken hadden met hun daden. Hij had gehoopt in Rusland een 'staat zonder religie en een samenleving zonder scheidsmuren' aan te treffen. Hij had evenwel ontdekt dat het tegenovergestelde het geval was, en dat het communisme een nieuwe religie was, die korte metten maakte met alle 'ongelovigen' en 'ketteren'. Gide rekende het communisme niet af op zijn woorden, maar op zijn daden. ■

Literatuur:

André Gide, *Het innerlijk blauw. Een keuze uit het dagboek 1918-1939*. (Vertaald door Mirjam de Veth). Arbeiderspers, Amsterdam 2006.

Julien Green, *Journal 1946-1976*, Amsterdam 1980.

Ernst Jünger, *Strahlungen*, Tübingen 1949.

Frank J. Buijs, Froukje Demant, Atef Hamdy, *Strijders van eigen bodem. Radicale en democratische moslims in Nederland*. Amsterdam 2006.

Alasdair MacIntyre, *A Short History of Ethics*. Londen 1998².

Theo Salemink, 'Sluit orthodoxie democratie uit? De geschiedenis van de Nederlandse katholieken en het actuele debat over de islam', in: J. Duynand e.a. (red.), *Humanisme en religie*. Delft 2005, blz. 119-138.

Biecht 3

In de reeks *De Beet van de Adder*, schrijft Hubert Dethier in deel 2 'De onbevleete kennis' (VUBPRESS, 1995) over geloof en ongeloof het volgende (blz.211): 'De religie als zodanig schijnt dus niet op God te wijzen. Er kan ook zonder religie een God bestaan. Zo zou men religie kunnen opvatten als de geestelijke band onder mensen, hun wederzijdse sympathie, hun liefde. Het geloof in de liefde zou als religieus kunnen bestempeld worden. Die liefde geschiedt niet vanuit een centrum, een liefhebbende God, maar ze is het medium van de tussen-menselijke relaties, niet gebaseerd op een of ander geloof, maar op een bepaald wederzijds vertrouwen. Wie geen liefde kent, noch in een gemeenschap leeft, zou derhalve vanuit deze optiek als irreligieus kunnen worden beschouwd.'

... En zeggen dat op de kerkmuur "God is liefde" uithangt, terwijl Zijn adepten intolerantie kwistig aan de man brengen, want de vrouw heeft niks te zeggen in die kerk. Aan "De Mens is liefde" heeft men duidelijk minder boodschap.

Biecht 4

In het huldeboek *Raaklijnen van het licht* (Leuvense cahiers, nr. 68, 1987) voor Erik Van Ruysbeek schrijft Willem M. Roggeman het ontvucherend gedicht 'God slaapt':

'Indien het waar is dat wij allen / slechts de personages zijn / die de grote eindeloze droom / van God bevolken, dan droomt hij / ook al onze dromen en is hij niet / bij machte in te grijpen in ons bestaan / omdat hij dit niet bewust ervaart. / Dat hij zowel Shakespeare als Eichmann / in zijn droom heeft uitgevonden / getuigt voor zijn fantastische verbeelding. / Wanneer hij ooit uit deze nachtmerrie / ontwaakt, zal hij misschien / een goddelijke Freud scheppen, / die deze droom zal analyseren / en verklaren. Dan zal blijken / aan welke complexen God lijdt. / In de toekomst zullen wij dan / wellicht een rustiger bestaan kennen, / maar indien de therapie mislukt / staan ons nog vele vreemde / verhalen te wachten.'

... En zeggen dat in fraaie gothische letters op de SS-dolken 'Gott mit uns' stond gegrift en dat de Onfeilbare tanks en kanonnen van de Duce zegende vooraleer ze naar Afrika werden ingescheept om de goddeloze zwarten neer te maaien. Vreemde verhalen.

Een gesprek met Anne Provoost

‘Wat men niet kan benoemen,
noemt men graag God’

Kathy De Nève

Antwerpen, Borgerhout – Het is half juli en gloeiend heet. Ik drink ijsgekoelde koffie, van het huis. ‘Een recept uit Amerika’, zegt Anne Provoost. We zitten aan de houten tafel die pal in het midden van een idyllische tuin staat. Helemaal achterin: een spiegel die het decor waarin we ons bevinden groter doet lijken. Daarvoor: spelende kinderen. Het is vakantietijd. Over de hele lengte van de tuin loopt een grijze tuinslang. Alleen, het water dat voor het plonsbad bedoeld is, mondt vroeger uit dan verwacht. Onder tafel. Kortom: geen geschiktere locatie denkbaar voor een onderhoud over geloof en rede. Een ding staat al vast. Anne Provoost gelooft in de liefde. En die liefde is onvoorwaardelijk. Dat merk je.

PEN World Voices is een schrijversfestival op uitnodiging van de voorzitter van PEN America, Salman Rushdie. 137 schrijvers en critici uit 41 landen spreken in 58 panels, lezingen en debatten. Het festival is toegankelijk voor publiek en heeft plaats op uiteenlopende locaties in New York, Manhattan. Het laatste vond plaats in april van dit jaar.

Aanleiding tot dit gesprek is de deelname aan het festival van Anne Provoost. Als enige Belgische auteur werd zij gevraagd om deel te nemen aan de debatten rond het thema ‘Geloof en Rede’ in de 21ste eeuw. Het aantal prominente figuren uit de schrijverswereld is opmerkelijk.

Om er maar enkele te noemen: David Grossman (Israël), Jeanette Winterson (Engeland), Margaret Atwood (Canada), Toni Morrison (VS), Antonio Muñoz Molina (Spanje), Orhan Pamuk (Turkije).

Het laatste boek van Anne Provoost De arkvaarders werd in de Verenigde Staten bijzonder goed onthaald. Maar hoe reageerde zij zelf op die uitnodiging?

'Ik hou van Amerika. In de eerste plaats was ik dan ook blij dat ik er weer naartoe kon gaan. Ik heb een tijdje in de VS gewoond. Ik vind de mensen er veel soepeler in omgang, ook opener in hun denken dan de Europeanen. Dat en hun streven naar voorkomendheid intrigeren me. Maar wat mijn aanwezigheid op het PEN-congres betreft: stel dat het hele gebeuren in China zou hebben plaats gevonden, dan zou daarvoor minder aandacht geweest zijn hier. Voor velen blijft Amerika nog steeds het land waar nog alles mogelijk is.'

In haar laatste boek De arkvaarders werkt Anne Provoost het bijbelverhaal over Noach uit. Wat eens een kort verhaal was, werd een epische roman van bijna driehonderd bladzijden. Maar ook haar vorige roman De Roos en het Zwijn is een nieuwe interpretatie van een al bestaand sprookje. Beschouwt ze zichzelf hierdoor als een postmodern auteur?

'Elk verhaal dat al bestaat, kan je op een andere manier vertellen en op een andere manier lezen. Fictie is een spel. Het is als een maaltijd klaarmaken. Het bestaat maar tijdelijk, dus. Alleen, een geschreven boek kan je nadien nog altijd uit de kast halen. Hoe dan ook, voor de schrijver blijft fictie een tijdelijk gegeven. Schrijf je over hetzelfde thema jaren later weer iets, dan zal je boek een heel andere wending nemen. Je denken bepaalt uiteindelijk hoe fictie er zal uitzien. En ook dat evolueert. Literatuur is iets heel kleins, net als brood bakken. Ik probeer geen grotere betekenis te geven. Alles is relatief. Dus ook literatuur schrijven.'

David Grossman was een van de panelleden in het gesprek "Writing Myth Now" met Colum McCann als moderator. Grossman eindigde het lange debat met de woorden: 'The power of myth is that when we read a myth, we become a child again.' Kan Anne Provoost vrede nemen met deze slotzin?

'Niemand wordt terug kind. Wat is het kind eigenlijk? En, wanneer stopt het kind-zijn? De enige parameter die ik ken, is wanneer de groei stopt. Buiten dat bestaat er geen vaste regel. Zijn kinderen meer verwonderd als ze de leeftijd van drie hebben of van tien? En, missen wij als volwassenen dan alle gevoel voor verwondering? De kinderlijke blik, die de verwondering of een zekere argeloosheid uitstraalt, die moet men wat mij betreft niet zo idealiseren. Ook kinderen kunnen behoorlijk berekenend te werk gaan. Ik merk dat vaak bij mijn kinderen. Mijn zoon die koste wat het kost dezelfde T-shirt wil als een klasgenootje van hem, speelt daar dan zo veel verwondering? Ik idealiseer dat niet.'

De bijbel als inspiratiebron voor epiek. Zijn mythologische verhalen een onvermijdelijkheid geworden?

‘Voor mij is de bijbel een reeks van mythen, verhalen die geschreven zijn om troost te vinden, om zich verbonden te voelen met ‘iets’ waar we naar opkijken. De idee dat er niets zou zijn, maakt ons onrustig. Waarom zijn we daar toch zo bang voor? Die verbondenheid, de *Heimlichkeit*, is een belangrijk criterium voor het geloof in het algemeen. De bijbel is een interessant historisch verhaal maar voor een groot deel ook een poging om de *Unheimlichkeit* te bedwingen. Mythologische verhalen zijn nodig om onze eigen plaats in de kosmos te bepalen. In het begin wist niemand waar we stonden. Stilaan zijn we meer gaan begrijpen. Mythologie is een emancipatieproces. We trachten ons zelf een plaats te geven naast of onder de Goden. Mythes bevatten dikwijls verwijzingen naar gevreesde natuurelementen, de oorsprong van leven, een mogelijk hiernamaals, dat soort dingen. Ze stellen de vraag over waar we naartoe gaan en waar we vandaan komen, zowel in ruimte als in tijd. Het vertellen van mythes is eigenlijk een daad van moed. Het positioneert de mens tegenover wat hij niet begrijpt. Dit vind je ook terug in *De Roos en het Zwijn*; het meisje dat handelt naar wat ze zelf gelooft.’

Heeft álles dan met geloof te maken?

‘Met overgave. Het willen aanvaarden dat het zo is. We geloven wat ons wordt verteld. In de positieve wetenschappen waren het eerst de atomen die als de kleinste deeltjes van de natuur werden beschouwd. We namen dat aan. Later bleek dat er nog kleinere deeltjes bestonden. Die gingen we dan de neutronen noemen. In de wiskunde ging men spreken over oneindigheid. Terwijl oneindigheid niet bestaat. Het is niet meer dan een abstract concept. Wetenschap staat dan wel haaks op het geloof, maar uiteindelijk geven we ons als vanzelf over aan al deze stellingen. Ik weet dat er dingen bestaan die ik niet begrijp, die ik niet kan vatten. Veel mensen noemen dit God. Ik kies ervoor om bewust te leven met de onbenoembaarheid ervan. Ik voel niet de noodzaak om dit in te kapselen in een begrip dat uiteindelijk toch te breed uitvalt.’

‘Speelt de onwetendheid een grote rol in de mate waarin we gaan geloven?’

‘De onwetendheid is alles wat mijn harde schijf op dit moment niet kan bevatten: het afwezige, het gat. Dat is ook mijn beperking. Bewust worden

is een verschuiving in de tijd. Vijftien jaar geleden zou dit onderhoud er helemaal anders hebben uitgezien. Wat ik toen niet wist, weet ik nu misschien wel en wat ik wel wist, ben ik in de loop der jaren gaan bijstellen. Geloof en rede geraken in elkaar verstrengeld. Een stukje geloof en een stukje rede; twee pakketjes door elkaar. Voor mij is er geen rechtstreekse lijn. Uiteindelijk ga je niet minder geloven, maar meer weten!’

No pity

Wat vindt Anne Provoost van de uitspraak van atheïst Ger Groot (uit Filosofiemagazine, juni 2006): ‘God zie je niet. Wat je kunt waarnemen zijn mensen in een kerk.’

‘Dat is ook wat ik denk. Ik zie de God niet waarin mensen geloven, maar hij is wel in hun hoofd aanwezig. God bestaat omdat hij in het hoofd van de mensen bestaat. Ik ben niet gelovig, maar kan wel begrip opbrengen voor mensen die in een God geloven. Veel te vaak ontbreekt ons de tolerantie om andersdenkenden in onze wereld toe te laten. Dat is het probleem. God mag in het hoofd van de mensen bestaan, maar hij moet dan ook daar blijven. Waar was God op 11 september? In de recente film *United 93* is er een God die vliegtuigen in gebouwen stuurt. Absurd te geloven dat dit Gods wil is.’

Is geloof per definitie een religie?

‘Er bestaan andere paradigma’s om geloof een betekenis te geven. Vaak heeft het te maken met toewijding. Als ik zeg: ik geloof in mijn kinderen, dan wijd ik me geheel aan hen. Geloof is ook een kwestie van tijd. Momenteel beschikken we niet over voldoende ruimte op onze harde schijf om verder te denken. Hierdoor kunnen we het bovennatuurlijke niet verklaren, alleen maar aanvaarden. Mensen stellen zich vragen over de zingeving van alles. Heeft het bijvoorbeeld zin om dood te gaan? Maar heeft het wel zin om zich daarover vragen te stellen?, denk ik dan. Vragen over de zingeving van de dingen blijven onbeantwoorde vragen. Altijd. Ze blijven een mysterie, maar zijn daarom niet mysterieus.’

Is mysterie iets dat begrepen móet worden?

‘Alles wat tot het mysterie behoort, valt buiten ons. We voelen ons machteloos omdat we er geen naam aan kunnen geven. En dat willen we juist zo

graag: de dingen benoemen. Zo kom je tot een beeld. Voor velen: het Godsbeeld. Dat beeld wordt als vanzelf geassocieerd met een persoon, een man, een hij. Zelf kies ik ervoor om dit los te laten en er geen concept, beeld of definitie voor te bedenken. Een antropomorfe invulling leidt overigens gemakkelijk tot manipulatie.

Na de uitzending van een interview over 'Faith and Reason' op de openbare omroep van de VS kreeg ik nogal wat e-mails van Amerikaanse kijkers. Sommigen vroegen: 'Zijn dan al jouw vragen beantwoord?' Ik kan perfect leven zonder antwoord te krijgen. Ik voel de behoefte niet om alles te begrijpen. Maar ik kan snappen dat anderen daar wel behoefte aan hebben. Andere mails hebben dan weer een boze ondertoon of zijn vol van medelijden: 'Ik bid voor jou!' Maar ik wil niet dat er voor mij gebeden wordt. Vaak wil ik dan antwoorden met: No pity! Maar evengoed krijg ik ook veel lieve berichten binnen! Op een dag schreef een man me: 'If I would marry again one day, it would be with you!' Mooi, toch?

Alles bestaat

Creationisme is de opvatting dat het ontstaan van alles te danken is aan de scheppingsdaad. Een ideologie die vooral bij de religieuze fundamentalisten in Amerika terug te vinden is: de bijbel is goddelijk geïnspireerd, want de bijbel is woord voor woord door God gedictieerd. Niets wordt aan het toeval overgelaten. Oorzaak en gevolg zijn onherroepelijk verbonden met elkaar. Is toeval een begrip dat ook Anne Provoost regelmatig bezighoudt?

'Als je in toeval gelooft dan ga je er ook van uit dat niets gedetermineerd is. Zo kan je toeval het best definiëren, vind ik. Ik geloof wel in causale verbanden, maar niet in voorbestemdheid. Mensen die zich afvragen waarom de natuur zo mooi is, leven vaak ook in de overtuiging dat het geen toeval kan zijn. En de lelijkheid dan? Als ik niet in het toeval zou geloven, dan zou ik mijn geloof in het leven verliezen. Oorzaak en gevolg hebben niet noodzakelijk met toeval te maken. In mijn boeken plaats ik vaak mijn personages voor een dilemma. De keuze die ze dan maken, bepaalt hoe alles verder verloopt. Wie gelooft dat toeval niet bestaat, suggereert dat er een meesterbrein is dat alles vooraf heeft vastgelegd. Dit bevreemdt mij. Uitspraken als: 'God had waarschijnlijk een reden om mijn kind te laten sterven', zijn niet aan mij besteed. Mij kan niemand ervan overtuigen dat er zoiets bestaat als een testende God die dit soort wilsbeschikking heeft. Van belang vind ik verder dat mensen de wil van hun god niet los gaan zien van hun eigen wil, verlangen of overtuiging. Vele mensen zeggen dat

God liefde is. Wel, laat het dan ook zijn zoals in de liefde. Het is niet omdat jij jouw man de beste, de knapste, de liefste vindt, dat ik er verliefd op zal worden. Het heeft allemaal met respect te maken: iedereen mag verkondigen wat hij gelooft, ik behoud de vrijheid om het daar al dan niet mee eens te zijn. '

Klinkt dit niet wat utopisch allemaal in een wereld waar tolerantie ver te zoeken is?

'Eigenlijk zou je de historische groei in het ethisch bewustzijn van de mensheid in zijn geheel moeten bekijken. In de vroege bijbel bijvoorbeeld kom je uitspraken tegen als: 'Je zult het vlees niet eten van een levend dier.' Er moet toch een reden geweest zijn waarom ze dat ooit hebben neergeschreven! Wil dit dan zeggen dat ze dat ooit wél deden? Ooit zal de mensheid ook terugblikken op de tijd van nu. Misschien zullen ze wel versteld staan te vernemen dat wij varkens en koeien vetmestten om nadien zelf op te eten. Vergeten we bijvoorbeeld ook niet dat de rechten van de mens nog niet zo lang geleden vastgelegd zijn.

Wat is een goed mens volgens Anne Provoost?

'Een goed mens ben ik nog nooit tegengekomen, net zomin als een slecht mens. Iedereen die ik ken, zit daar ergens tussenin. Het kwaad, hoe klein ook, schuilt in ieder van ons. Aberrant wordt het wanneer mensen kwaadaardigheid proberen te verantwoorden met hun godsbeeld. Denk maar aan een man die gewetenloos een heel marktplein met onschuldige mensen doet ontploffen.

Dit is een voorbeeld van iemand die aan zijn god een wil heeft toebedeeld die helemaal verward wordt met zijn persoonlijke wil. In zijn hoofd zal hij denken dat hij wél goed gehandeld heeft. Maar in het hoofd van de mens kan alles bestaan. Zélf God!'

Eerlijke deal

Maar heeft God er wel baat bij om te bestaan?

'De mens denkt er baat bij te hebben. Al wat je geen naam kan geven, kan

je plots wél benoemen. God komt in ons leven wanneer het voor ons zelf niet meer mogelijk is om dingen een naam te geven.’

Dat beslist willen benoemen van het onbekende, moet dit niet opgevat worden als een roep naar liefde?

‘Dat is een goede vraag! Alles wat bestaat, valt voor mij uiteen in verklaarbare dingen en onverklaarbare dingen. Wat mij betreft, laat ik dat wat mijn bevattingsvermogen te boven gaat liever onaangeroerd. Leven is voor mij een oefening in het aanvaarden van die beperking. Door dat los te laten, kan je je concentreren op wat wel bevattelijk is en waar liefde een rol in speelt. Ook bij het schrijven laat ik dat soort dingen los. Interessant genoeg maakt net die houding het voor mij mogelijk om ook het onbevattelijke een plaats te geven in wat op papier gebeurt. De vragen die bij mij opkomen zijn vooral verhaaltechnisch: wat werkt, wat niet, wat boeit me, *what makes sense*? Schrijven is communiceren. Wanneer ik schrijf, praat ik met de lezer. Ik reken op het ontstaan van een vertrouwensband tussen de lezer en mezelf. In gedachten maak ik een deal met hem: ik spendeer veel tijd aan het schrijven van een boek, maar mijn lezer ook aan het lezen ervan. Daarom vind ik dat de lezer al mijn vertrouwen verdient.’

Zingeving

“Ik geraak maar geïnspireerd door nieuwe onderwerpen”, zei Anne Provoost eens in een interview. Maar hóe nieuw is nieuw voor haar?

‘Nieuw is al wat bestaat, wat al gezegd of geschreven is, maar wat ik nu pas ontdek. In mijn zoektocht naar de essentie kom ik vaak andere dingen tegen die ik nog niet wist. Dat is nieuw. Mijn katholieke opvoeding heeft mij maar een kant van de bijbel getoond. De verhalen die we te lezen kregen, waren doorgaans mooi afgelijnd. Er werd ons niet verteld dat Noach soms dronken was of naakt in zijn tent sliep. Die anekdotes waren voor de protestanten. Die zullen het wél geweten hebben. Ik las de bijbel, het verhaal van Noach, en ontdekte nieuwe invalshoeken die mij inspireerden voor *De arkvaarders*. Toen ik in Amerika woonde, zei een schrijfster me ooit: ‘Schrijf over de dingen die je kent.’ Dat was het slechtste advies dat ik als beginnende schrijfster kon krijgen. Ik schrijf het liefst over die dingen waar

ik weinig over weet. Ik hou ervan om opzoekingswerk te doen. Ik kom de dingen tegen die ik nodig heb. Tegelijk stuit ik ook op nieuw materiaal dat mijn verhaal anders gaat inkleuren dan oorspronkelijk gepland of plots een andere wending geeft. Zo heb ik me verdiept in het leven in een steenwoestijn – in tegenstelling tot de zandwoestijn die we altijd in de prentenboeken over Noach zien – en heb ik me gerealiseerd dat mensen daar niet alleen water, maar ook olie gebruikten voor hun lichaamshygiëne. Olie diende om zich proper te wrijven, zich te beschermen ook. Dit dagelijks ritueel heb ik in het boek verwerkt. Zo zie je maar. Schrijven is zoeken en vinden tegelijk. Dát is de zin! ’

Memory lane

Is het ritueel aspect een louter religieus aspect?

‘Het rituele aspect helpt om het leven structuur en zin te geven. Maar je hoeft niet per se gelovig te zijn om rites te hebben. Wanneer mijn kinderen twaalf jaar worden, dan organiseren de ouders van de zesde klas een weekend . Twaalf jaar is in onze cultuur nu eenmaal de stap naar de puberteit. In een andere cultuur kan dit elf of veertien jaar zijn. Rituelen zijn dan ook vaak verbonden met de cultuur waarin je wordt grootgebracht. Ik maak ook rites voor mezelf. Voor mij was zesendertig een rituele verjaardag, omdat dit samenviel met het jaar tweeduizend – een jaartal waar ik al sinds ik kind was naar uitkeek. Leeftijd kan je eindeloos relativeren. Volgende week verjaar ik. Ik heb daar geen probleem mee. Integendeel. Nog niet zo lang geleden verloor ik een goede kennis van mij. Die werd net geen veertig. Ik ben blij dat ik die leeftijd wel kon bereiken. Mijn man is van hetzelfde jaar als ik. Dat merk je aan kleine dingen. De waarde die je aan bepaalde dingen hecht, hangt samen met de periode waarin je opgroeide. Elke periode heeft zo zijn eigen symbolen. Ook dat is dus relatief. Ik noem het wel eens *memory lane*. Pure nostalgie. De heiligenbeelden die ik verzamel, zijn daar een staaltje van.

Ik heb een vriendin in Azië wonen. Daar weten ze nauwelijks wat er hier gebeurt, zegt ze, terwijl wij hier in het Westen denken dat we in het middelpunt van de wereld wonen. We zijn maar een kruimel in het geheel. Op zich heeft dat iets geruststellends. Kunnen we als kruimel iets toevoegen? Weer een zingevingsvraag waar geen antwoord op te vinden is. We hoeven niet altijd te zoeken naar antwoorden. Ik wil vooral blijven zien dat het glas half vol is. Of inzicht zoeken in mezelf. Onder andere door verhalen te vertellen. Ik vind het leuk om te vertellen. Ik beleef er plezier aan. Nadien heb

ik het gevoel van: hé, dat wil ik nog eens doen! Ik vergelijk het met een kind dat een tekening maakt. Op het moment beleeft hij er plezier aan. Daarna is hij dat moment weer vergeten. Bevestiging is daarom belangrijk. Anders blijf je alleen achter. Ik stel me soms de vraag: zou ik schrijven als ik op een eiland zat? Ja, denk ik. Al was het maar voor de zoeker van mijn geschriften die er later plezier aan beleeft. Schrijven is communiceren.'

Elk jaar op 2 april, de dag waarop hij geboren werd, schrijft Anne Provoost een brief naar Hans Christian Andersen. Een lichte drang naar verbondenheid? Een behoefte aan een nieuw ritueel?

'Het was iets nieuw voor mij. Als ambassadrice van het Hans Christian Andersenjaar was het mijn manier om hieraan invulling te geven. Mijn brieven zijn retorisch van aard. Het zijn essays. Dat maakt het eens zo boeiend. De essentie van het essay is dat je iets *probeert* te verwoorden. Dát is een ritueel dat ik zonder meer wil blijven onderhouden: het blijven proberen!' ■

Biecht 5

In zijn recente *Atheologie* (Mets & Schilt, Amsterdam, 2005) poneert Michel Onfray dat monotheïstische godsdiensten zich vooral manifesteren via de verboden die zij opleggen: '... doen en niet doen, zeggen en niet zeggen, denken en niet denken, handelen en niet handelen. Verboden en toegestaan, geoorloofd en ongeoorloofd, akkoord en niet akkoord, de religieuze teksten staan boordevol gedragsregeltjes en existentiële, alimantaire en rituele regeltjes ... Uitsluitend met verbodsbepalingen is immers gehoorzaamheid goed te meten. (...) En dat is een goede zaak voor God - of op zijn minst voor de clerus die zich hierop beroept - om te kunnen spelen met dit krachtige psychologische middel.'
... En zeggen dat het Eva was die de kennisappel aanbood en Adam die zich onderwierp aan de wil van de enige ware God. En volgens de etymologie betekent islam eveneens onderwerping. Altijd maar 'onderwerpen'.

Biecht 6

De Franse schrijver-ecologist-fotograaf-filosoof Yves Paccalet ironiseert zeer lucide in zijn recent verschenen *L'Humanité disparaîtra, bon débarras!* (Arthaud, Paris, 2006): 'Mais si Dieu nous a créés, quel flop! Quel raté historique et même préhistorique! (...) Je suis désolé de noter que, si nous sommes le plus parfait résultat de l'intelligence divine, le QI du Créateur avoisine celui du pithécanthrope!' (p. 92)
En zeggen dat God denkt dat *survival of the fittest* 'het recht van de sterkste' betekent, omdat dat hem zo goed uitkomt. Het betekent echter 'het overleven van de geschikste' en dat zal wellicht Hij niet zijn ... God bespare ons daarvan!

Joanne Limburg

vertaling: Kees Klok

A MEDIEVAL LIFE

As most of her writings were burned
(by her), there's little left to shed light
on a life spent in her skin, but it's
enough to make mine crawl: purges

fasts, horrific blood-lettings,
the knotted cord she used to whip
herself, her endless bargaining
with the supernatural, her prayers:

*O Lord, I know I am the least,
the lowest, the weakest of all souls,
but I beg you, lend me the strength
to suffer, to cleanse myself for you.*

I couldn't begin to understand her,
or to picture the distance between us,
that untraceable leap from her
hot magic to my cool psychology.

EEN MIDDELEEUWS LEVEN

Omdat de meeste van haar geschriften zijn verbrand
(door haarzelf), is er weinig over om licht te werpen
op een leven doorgebracht in haar vel, maar
genoeg om het mijne de kriebels te bezorgen: reinigingen,

vasten, gruwelijke aderlatingen,
het touw met knopen dat ze gebruikte
om zichzelf te kastijden, haar eindeloos onderhandelen
met het bovennatuurlijke, haar gebeden:

*O Heer, ik weet dat ik de minste,
de laagste, de zwakste van alle zielen ben,
maar ik smEEK u om mij de kracht te verlenen
om te lijden, om mijzelf voor u te zuiveren.*

Ik zou absoluut geen begrip voor haar op kunnen brengen
of mij maar de afstand tussen ons voorstellen,
die onnaspeurbare sprong van haar
heftige magie naar mijn kalme psychologie.

Jan Lauwereyns

De trilogie van het verstand

- I Het vrije verstand
 te lezen in het dubbelzinnelijke van Sarah Kirsch
 [gedichten 1-4]
- II Het diepe verstand
 te lezen in de zielsverhuichelingen van John Yau
 [gedichten 5-8]
- III Het gezonde verstand
 te lezen in het koppige van Vitus Bering
 [gedichten 9-12]

waarbij we in alle gespletenheid opmerken

dat de hedendaagse Duitse dichteres met wonderlijk, volstrekt origineel stemgeluid [juist] aan de onvrije kant van het verstand te situeren valt, auteur van een versregel als ‘mijn woorden gehoorzamen me niet’, dwangmatig terugkerend naar thema’s zoals de betekenis van de heimat, of meer bepaald, haar rancune ten aanzien van de inmiddels ter ziele gegane D.D.R.

dat de hedendaagse Amerikaanse dichter, generatiegenoot van de L=A=N=G=U=A=G=E-dichters maar zelf een modernist, met zijn hommages aan acteurs als Boris Karloff wel een vorm van metempsychose bezingt, maar [juist] binnen een religie van het oppervlakkige soort, zoals men zich voor de duur van een film in de schoenen van een geschminkte held waant

dat de 18de-eeuwse Deense poolreiziger, virtuoos met experimentele literaire middelen geportretteerd door Konrad Bayer in een boek dat knap in het Nederlands vertaald werd door Erik de Smedt (2006, Uitgeverij IJzer, Utrecht), als epileptische bezetene het nuchtere, verlichte project van de wetenschap [juist] tot het absurde van de zelfkastijding doortrok

1

Tegelijkertijdigheid vereenvouwt

Wederopgravingen bij wilde vleet
Tegelijkertijdigheid vereenvouwd

Openen wij voor wat verradenis
Wederophoestingen per wilde vloot

Schoen valt naast het avondvullend kijkglas
Zo sluiten wij voor wie verraden is

Lupusdame maalt, pantervrouw versnijdt
Schoen valt naast het avondvullend kijkglas

Lupusdame maalt, pantervrouw versnijdt

2

Spreekt de lafvaardij tot zelfmedelij

Een kleine opbouw in de uitdancing
Spreekt de lafvaardij tot zelfmedelij

Van potloodgebied naar goedemorgen
Een kleine opbouw in de uitdancing

De blijfvraag, lupusdame, wat blijve
Van potloodgebied naar goedemorgen

Haar leven zij een simpele statie
De blijfvraag, lupusdame, wat blijve

Haar leven zij een simpele statie

3

Om van storm wat mee te delen kunnen

Hare spagatendom zij aangestampt
Om van storm wat mee te delen kunnen

In zompige weer- en windberichten
Hare spagatendom zij aangestampt

De vluchtvraag, lede pantervrouw, vluchte
In zompige weer- en windberichten

Soms horen we mensachtige stemmen
De vluchtvraag, lede pantervrouw, vluchte

Soms horen we mensachtige stemmen

4

Verschoning verlangde de pantervrouw

Het hagen snoeien, het schapen hoeden
Lupusdame verlengde verschijning

Leven zullen we, volop tegenaan!
Het planten planten, het graven graven

Roep, schuil, troetel, voor en achter, bij ook
Leven zullen we, volop tegenaan!

De eerste zin zegt, de tweede zin zingt
Alle niemen tegen beter weten

De eersteling is, de tweeling weze

5

Boris Karloff doet je zonder alsof

Film een vormvorm van teruglichamen
Boris Karloff doet je zonder alsof

Bleke gevaarlijkheid waar kleur bij mag
Film een vormvorm van teruglichamen

Tijd lost in opgehangen druppels op
Bleke gevaarlijkheid waar kleur bij mag

Jij wordt zo verworven, zo verwijderd
Tijd lost in opgehangen druppels op

Jij wordt zo verworven, zo verwijderd

6

Het verhaal valt eenvoudig wegens niet

Ritueel worden duiven genageld
Het verhaal valt eenvoudig wegens niet

Soelaas zij vindbaar in verse vormvorm
Ritueel worden duiven genageld

Boris Karloff zet zich aan ontsnapping
Soelaas zij vindbaar in verse vormvorm

Als je maanverlichte vuist van twijfel
Boris Karloff zet zich aan ontsnapping

Als je maanverlichte vuist van twijfel

7

Het klinkt als ingedeukte auto op

Zo veel avonturen, meneer Karloff!
Het klinkt als ingedeukte schedel op

Een ogenblik ter kletsing van dijen
Boris vertelle je herhaaldelijk

Hoe de toekomst hem overgeven zal
Een ogenblik ter gladstrijking van broek

De onzichtbare verwenst te wissen
Hoe de toekomst hem nog te kotsen heb

De schaduw trekt bewuste geste in

8

Je sterfelijke vehikels duiken

Spreke dikgetongde Boris Karloff
Je sterfelijke vehikels duiken

Grenzend aan het wrede, afzichtelijk
Spreke dikgetongde Boris Karloff

Vele avonturen verlooehenen
Grenzend aan het wrede, afzichtelijk

Zijn hooglijk voorhoofd onvergetelbaar
Vele avonturen verlooehenen

Zijn hooglijk voorhoofd onvergetelbaar

Geven we vogels het eiland terug

Eten mensen zelfgeschapen vezels
Geven we vogels het eiland terug

Knuffeldiercomplex en uitlaatgassen
Eten mensen zelfgeschapen vezels

Hulde wette het schip der wetenschap
Knuffeldiercomplex en uitlaatgassen

Voor vrijheid, vooruitgang en haaibaarheid!
Hulde wette het schip der wetenschap

Voor vrijheid, vooruitgang en haaibaarheid!

Zo wordt klaargemaakt en opgeblazen

De handen hangen als trommelstokken
Zo wordt klaargemaakt en opgeblazen

Des hoofdmans lijf trekken we heel het vel
De handen hangen als trommelstokken

Wind mee, huidzeil bol en fluit in de mond
Des hoofdmans lijf trekken we heel het vel

Haai mag geen muziek, haai heb graag toneel
Wind mee, huidzeil bol en fluit in de mond

Haai mag geen muziek, haai heb graag toneel

11

Snel de kop van de nog levende aal

Meermaals met vlakke hakbijl geslagen
Snel de kop van de nog levende aal

Haai scheidt per snede, haai wrijft met grof zout
Meermaals met vlakke hakbijl geslagen

De inwendig gereinigde koke
Haai scheidt per snede, haai wrijft met grof zout

Goed uitgelekt en versierd op tafel
De inwendig gereinigde koke

Goed uitgelekt en versierd op tafel

12

Boven het kraaiennest verstijft een zwerm

Vast bedekke water kiel en haaien
Boven het kraaiennest verstijft een zwerm

Geografische breedte te kennen!
Vast bedekke water kiel en haaien

Over dichtgevroren luik gebogen
Geografische breedte te kennen!

Je dikke handschoen groeit een berenklaauw
Over dichtgevroren luik gebogen

Je dikke handschoen groeit een berenklaauw

Guy Segers

De Collectie

De voorlopige titel van de nieuwe roman van Guy Segers luidt De Collectie. Het verhaal speelt tijdens de Eerste Wereldoorlog in de wereld van Antwerpse bibliofielen en verhaalt over de zoektocht naar een verloren gewaande piraatdruk van William Tyndales Engelse vertaling van het Nieuwe Testament uit 1526. Dynamiet voor het christendom in het bijzonder en het geloof in het algemeen?

*In voorpublicatie een enigszins ingekorte versie van hoofdstuk 2.
Misschien is er een uitgever die er gebroken brood in ziet?*

Big Ben had net twee uur geslagen toen Edmund Mac Leod twee mappen op zijn schrijftafel deponeerde. De dag was al ver gevorderd, het was schemerdonker in de werkkamer en hij was genoodzaakt de bureaulamp aan te knippen. Met zijn twee handen steunend op de stapel, zuchtend als na een hels karwei, keek hij June geruime tijd aan en opende dan met een geroutineerd gebaar de bovenste map.

June herkende het handschrift van haar broer. 'Zijn dat geen aantekeningen voor zijn Tyndalebiografie?' Ze zat aan tafel met haar regenjas nog aan en haar handtasje op haar schoot, als een moeder die het schoolrapport van haar zoon komt ophalen.

'Precies. Tot in de lente van vorig jaar kwam Howard hier bijna dagelijks werken. Het eerste deel, dat je in zijn flat hebt aangetroffen, was zo goed als klaar. Het eindigt bij Tyndales aankomst in Antwerpen.'

'Waar hij een tweede druk van zijn vertaling wou voorbereiden.'

Mac Leods ogen, klein en klevig na een slapeloze nacht, lichtten even op. 'En waar hij de eerste vijf boeken van het Oude Testament uit het Hebreeuws en het Aramees vertaalde.'

'Je bent op de hoogte, merk ik.'

'Ik heb de notities van Howard doorgelezen, Edmund. Waar gaat het om?'

'Al deze documenten uit de collectie van het museum gaan over Tyndales verblijf in België van 1529 tot 1536. Howard heeft het maandenlang bestudeerd en was bezig de puzzelstukjes bij elkaar te brengen. Want daar begon

het op te lijken, op een puzzel.'

June hield haar ogen op de map gericht.

'Zie je June, hij heeft dat huis in Antwerpen niet zomaar gekocht.'

'Dat weet ik. Er was een link met Tyndale.'

'Een mogelijke link. Hij trachtte uit te zoeken welke. Antwerpen was in het begin van de zestiende eeuw al een grote havenstad en een financieel centrum met een grote tolerantie tegenover nieuwe religieuze ideeën. Vandaar dat godsdiensthervormers van allerlei strekking er verbleven en er hun geschriften lieten drukken en verspreiden. Van die groepen maakten lutheranen deel uit, maar ook anabaptisten, wederdopers en later calvinisten. Karel V trad hard tegen hen op. In de jaren daarvoor had hij plakaten uitgevaardigd en inquisiteurs aangesteld die het kwaad bij de wortel moesten uitroeien. Op hun geschriften stond de eeuwige veroedening. Hun boeken en pamfletten werden vanuit Duitsland naar Antwerpen gesmokkeld, waar ze vertaald en gedrukt werden. Je mag niet vergeten dat Antwerpen een centrum was van de boekdrukkunst met maar liefst zesenzestig drukkers die vakkundig, vlug en goedkoop werkten.'

'En omwille van die drukkers trok Tyndale naar Antwerpen?'

'Dat is mogelijk. Hij zal er wel contacten hebben gehad met drukkers en vertalers. Maar er was nog een andere aanleiding. Engelse wolhandelaars hadden sinds kort een vestigingsplaats in de stad. Een van de handelaars met het meeste aanzien was Thomas Pointz die verwant was met Lady Anne Walsh van Sodbury Manor waar Tyndale huisonderricht had gegeven. De man was de hervormers goed gezind. Op de vlucht voor agenten van de kerk en de koning belandde Tyndale in Antwerpen en vond onderdak en bescherming in het huis van Pointz. Hij kon er beschikken over een eigen studeerkamer en genoot er een relatieve rust. Ook Miles Coverdale verbleef er een tijd. Tyndale herzag er zijn vertaling van het Nieuwe Testament en kon ze via Antwerpse drukkers goedkoper en in grotere oplagen verspreiden.'

'Je gaat me toch niet vertellen dat Howard dat huis van Pointz heeft gekocht?'

'Dat beweer ik niet. Maar Howard heeft wel iets achterhaald wat de situatie kan verduidelijken. Terwijl Tyndale bij Pointz verbleef, kwam hij in contact met andere hervormden, onder wie twee Vlaamse monniken van het Augustijnerklooster in Antwerpen. Hun namen waren Hendrik Voes en Johannes Van der Eycken. Ze hadden samen met hun prior Jacob Proost vanop de preekstoel Luthers leer verkondigd en tegen de aflaathandel gepredikt. Ze hadden de rijken en de bedelmonniken bespot en ook de paus en de bisschoppen niet ontzien. Hun preken waren zo scherp en zo over-

tuigend dat de Augustijnerkerk wekelijks vol liep. Binnen de kortste keren werd prior Proost door de inquisitie opgepakt en opgesloten in een Brusselse kerker. Voes en Van der Eycken konden ontsnappen en waren genoodzaakt geruime tijd onder te duiken.'

De planken vloer kraakte onder zijn schoenen toen Mac Leod met een map bij het raam ging staan. Met de flair van een volleerd acteur liet hij een pauze voorafgaan aan het moment waarop hij een vergeelde gravure uit de map haalde en op tafel legde.

June hield ze onder de bureaulamp. Het was de afbeelding van een kloostergebouw met een kleine, rechthoekige binnentuin, omgeven door een stenen muur. Ervoor liep een smalle weg, waarlangs drie sterk op elkaar gelijkende huizen stonden die zo te zien bij het klooster behoorden. Ze hadden elk een grijze façade met een karakteristieke trapgevel, een smeedijzeren balkon, kleine vensters, een houten, met ijzer beslagen deur en een kelderluik. Onder de vooruitspringende nok zat een poortje.

'Kijk vooral naar die huizenrij,' zei Mac Leod. Om haar te helpen legde hij een vel papier over het deel met de tuin en het kloostergebouw. Met half toegeknepen ogen, gehinderd door het felle licht van de lamp, onderzocht June het overblijvende stuk en merkte de gelijkenis met de foto van Howards huis. Op dat moment legde Mac Leod dezelfde zwart-wit foto naast de gravure. June keek hem vragend aan. 'Maak je niet ongerust; Howard had er verschillende afdrukken van laten maken.'

'Ik neem aan dat het een van de drie huizen moet zijn, maar welk? Ze zijn zo gelijkend.'

'Op het eerste gezicht is dat inderdaad moeilijk uit te maken. Ze waren toen nog niet bepleisterd.'

'Van wanneer dateert die gravure?'

'Begin 17de eeuw. Van 1634 om precies te zijn. Ze maakt deel uit van een reeks gravures over religieuze bouwkunst in de Nederlanden. Vermoedelijk van de hand van Cornelius Landvooght uit Middelburg. Op de gravure zelf staat geen enkele verwijzing. Howard heeft zich wekenlang beziggehouden met het zoeken naar gelijkaardige prenten uit die periode en stelde veel overeenkomsten vast met ander werk van Landvooght. Hij wou de kwestie ook in het prentenkabinet in Antwerpen uitzoeken.'

'Maar de dood was hem te vlug af.' June schrok zelf van haar woorden. Toen

ze merkte dat ook Mac Leod niet wist hoe daarop te reageren, herstelde ze zich. 'Van wie die gravure is, maakt eigenlijk niet veel uit, Edmund. De huizen zijn identiek aan die van de foto. Daar gaat het toch om?'

'En als dat zo is,' vervolgde Mac Leod, 'dan is dat gebouw het Augustijnerklooster.'

June kende hem voldoende om te weten dat hij die stelling met wetenschappelijke speurzin had nagetrokken.

'Dat is de verdienste van Howard,' zei hij alsof hij haar gedachten had doorzien. 'Op zestiende-eeuwse stadsplannen heeft hij kunnen vaststellen dat het klooster zich inderdaad bevond op de plaats waar nu de Augustijnenstraat is.'

'Dus als ik het goed begrijp, zaten die twee monniken...'

'Voes en Van der Eycken.'

'Zaten Voes en Van der Eycken ondergedoken in deze huizen.'

'Of in een van die huizen. Ik zal je nog iets laten zien.'

Mac Leod haalde een vergrootglas uit zijn bureaulade en hield het boven de gravure.

'Met het blote oog valt het niet op.'

Met zijn tweeën stonden ze gebogen over de prent, terwijl Mac Leod met het glas de juiste afstand en dus het scherpste beeld zocht.

'Kijk eens onder dat zolderdeurtje. Valt je daar niets op?'

'Er staat iets op een gevelsteen. Twee dingen zelfs. Het ene lijkt wel een vis.'

'En het andere is een pad.' Hij zei dat zo luid in Junes oor dat het leek of hij zijn ontdekking nog eens wou overdoen. 'Merkwaardig genoeg staan ze niet op de andere huizen.'

'En dan? Versierde gevelstenen waren toen gebruikelijk, neem ik aan.'

'Dat is juist, maar de keuze van de motieven op de steen is veelzeggend. Een vis en een pad zijn namelijk twee allegorische motieven die naar de duivel verwijzen. We kennen hun betekenis van de schilderijen van Bosch en Bruegel. Dan wordt duidelijk waarom de kunstenaar ze op dit huis heeft afgebeeld en niet op de andere. Op de een of andere manier was hij te weten gekomen dat er gereformeerden in het pand hadden verbleven. Misschien wist hij wel dat Tyndale er vaak kwam. En gereformeerden, lutheranen of wie dan ook, waren in de ogen van een streng katholiek kunstenaar als Landvooght allemaal duivelse wezens. Zo gezien bevat de gravure dus een soort waarschuwing.'

Mac Leod ving een zijdelingse, guitige blik op.

‘Edmund, dan moeten die vis en die pad nu nog op de gevel staan, onder die pleisterlaag.’

‘Dat vermoeden leeft sterk bij mij. Ik hoop dat ik me niet vergis.’

‘En als dat zo is, wat verwacht je dan van mij? Dat ik een gedenkplaat laat aanbrengen?’

Hier huisden gereformeerden en kwam Tyndale op bezoek. Daar zal veel volk naar komen kijken. Is er nog iets dat aan zijn verblijf herinnert?’

‘Niet dat ik weet. Tenzij die plafondschildering in de eetkamer waar Howard het over had.’

Stilte in de kamer, maar niet hinderlijk.

‘Je hebt me nieuwsgierig gemaakt, Edmund.’

‘Dat begrijp ik. Maar de kans dat je in Antwerpen geraakt, is klein. Alle havens zijn er dicht.’

Mac Leod borg de mappen weer op. June stond van tafel op, niet omdat ze genoeg had van het gesprek, maar omdat ze dringend naar het toilet moest.

‘Ik neem aan dat die edities van Tyndale’s *New Testament* zeldzaam zijn?’

‘Zeldzaam? Zeg maar onvindbaar. Voor zover ik weet zijn er van de zesduizend door Schoeffer in Worms gedrukte exemplaren maar twee overgebleven, waarvan een onvolledig.

Baptist College in Bristol bezit een volledig exemplaar uit 1526. Ik vermoed dat er ooit nog een exemplaar in Duitsland moet opduiken.’

‘En het tweede?’

‘In St.Paul’s Cathedral, maar daarvan ontbreken eenenzeventig bladzijden.’

‘Heeft Howard die gezien?’

‘Natuurlijk. De edities van Bristol en Londen heeft hij grondig bestudeerd.’

‘Baptist College in Bristol, zei je?’

‘Een van de oudste scholen van het land. Het British Museum heeft er vorig jaar nog een bod op gedaan. Maar voorlopig blijft het daar. Als je van plan bent ernaartoe te gaan, vraag dan naar Gladys Richardson. Zij kent Howard en mij.’

Ruim drie weken later, nadat June en Reginald de knoop hadden doorgehakt en het huis in Antwerpen aan The Foundation hadden geschonken, zat June alleen in de bibliotheek van Bristol Baptist College te wachten op Gladys Richardson, met wie ze om 11 uur een afspraak had. Makkelijk was dat niet gegaan, want Gladys hield niet alleen toezicht over de bibliotheek en het archief maar zetelde ook in de raad van beheer van de school en had dus een welgevulde agenda. June zat er al ruim een kwartier. De bibliotheek

bevond zich op de tweede verdieping van het gebouw en imponeerde met zijn zwarte, marmeren vloer die knarste onder de zolen van haar schoenen. Bij het betreden van de zaal werd haar blik naar alle richtingen getrokken: naar de versierde gewelven, het spel van bogen en koepels, de schilderijen-galerij langs de wanden met de opeenvolgende rectoren van het instituut en de bruine glans van antieke boekbanden in de met houtsnijwerk versierde boekenkasten. Vanop haar stoel bij het gotische raam keek ze uit over een oude, rechthoekige binnentuin waar twee arbeiders bezig waren verse lagen grint uit te spreiden over de wandelpaden, niet gehinderd door de miezerige regen die al urenlang neerviel. Ze trok de ritssluiting van haar regenjasje naar omlaag. In een zak zat de wegbeschrijving die Reginald voor haar had getekend. Ze kruiste haar benen en genoot van de stilte en van al het moois dat haar omringde. Londen en Reginald waren ver weg en dat was maar goed ook. Even had ze de neiging haar ogen te sluiten toen ze een aanwezigheid en de geur van een indringend, eerder goedkoop parfum rook dat ze in Londense winkelstraten vaker had waargenomen.

‘Mevrouw Dunster?’

Gladys Richardson was een rijzige dame van rond de veertig met een hese, mannelijke stem. Haar grijzend haar was opgestoken en werd bijeengehouden door een houten kam. Ze droeg een lichtgrijs mantelpak en zwarte, lage schoenen. Het Leger des Heils, geparfumeerd, streng en matig elegant.

‘Mevrouw Dunster? Het spijt me dat ik u heb laten wachten.’

Ze had een mooi, gaaf gezicht met staalblauwe ogen die June openhartig aankeken. June wou iets antwoorden maar Gladys nam haar bij de arm en leidde haar naar het midden van de kamer tot bij een mahoniehouten toonkast met zeldzame boeken, oorkonden, medailles en ingelijste gravures.

‘Wat jammer van uw broer, mevrouw Dunster. Ik las het nieuws in de krant. Ik bewaar goede herinneringen aan hem.’

‘Wanneer is hij hier laatst geweest?’

‘Begin december. Ik weet niet precies meer welke dag, maar het was rond een uur of elf in de voormiddag.. Ik schat dat hij hier ruim een uur is gebleven. Al die tijd heeft hij de editie van 1526 bestudeerd. Dat vermoed ik tenminste, want ik had die ochtend een vergadering.’

‘Heeft hij u toen iets verteld over het monument?’

‘Het monument?’

‘In North Nibley, waar hij werd gevonden?’

‘Neen, hij is vertrokken zonder dat ik hem nog heb gezien. Een hartaanval las ik?’

June knikte en vroeg verder niks. Stilte.

‘Maar u wou Tyndale zien?’

Gladys haalde een bos sleutels tevoorschijn en koos een ervan uit om de vitrine te openen. Dan trok ze een paar fijne, witte handschoenen aan, nam het kleinste boekje uit de toonkast, sloot de vitrine en legde het werkje met professionele zorg op het glazen bovenstuk terwijl ze met haar wijsvinger even welgevallig over de zwarte boekband streek.

‘1526,’ zei ze met een dikke stem. (Haar adem rook onfris zodat June een stap zijwaarts deed) ‘En al meer dan tweehonderd jaar in onze bibliotheek.’ Die indrukwekkende getallen stonden niet in verhouding tot het boekje ter grootte van een pocketeditie dat er vrij gewoon uitzag zonder bandversiering of wat dan ook.

‘Het is om twee redenen uniek. Het is het enige volledige exemplaar van de drieduizend of zesduizend exemplaren die Tyndale in Worms heeft laten drukken.’

‘Maar met een ontbrekend titelblad,’ zei June. ‘Volgens Edmund.’

‘Edmund?’

‘Edmund Mac Leod van The British Museum.’

Er verscheen een glimlach op Gladys’ gezicht alsof ze het gezag van die naam in twijfel trok.

‘Meneer Mac Leod - of Edmund zoals u verkiest - had maar al te graag onze editie voor The British aangekocht.’

‘Volgens Edmund zit er nog een editie in Duitsland,’ zei June.

‘Best mogelijk, maar voorlopig weten we daar niets over,’ antwoordde Gladys. ‘En als Duitsland die smerige oorlog verliest, kunnen ze daar zeker geen aanspraak op maken.’

Tyndale was een Engelsman en geen Duitser, vergeet dat niet. Zijn bijbels horen thuis in Engels bibliotheken, niet in Duitse.’

‘Zonder Duitsland was er wellicht geen bijbel van Tyndale gedrukt,’ antwoordde June.

‘In Engeland zou hij al veel eerder terechtgesteld zijn. We mogen ze dus ook dankbaar zijn.’

June zag dat haar woorden Gladys ontstemden. Die laatste probeerde het gesprek weer in de juiste plooi te brengen.

‘Wat deze editie ook uniek maakt, zijn de verluchte bladzijden. Dat is eerder ongewoon omdat Tyndale zelf de voorkeur gaf aan een eenvoudige, makkelijk hanteerbare en onopvallende editie voor de gewone lezer. Waarschijnlijk hadden maar enkele exemplaren die versiering.’

Ze legde het boek open op de eerste bladzijde, schraapte haar keel en las hardop: ‘*The Gospell of Sancte Jhon. In the begynnynge was that worde/and*

that worde was with god; and god was thatt worde.' Ze ging nog op zoek naar een andere passage om voor te lezen, maar June onderbrak haar. 'Mijn broer was bezig met een studie over William Tyndale. Wist u dat?'

Gladys legde het boek voorzichtig terug in de toonkast en trok de handschoenen uit.

'Natuurlijk. Hij kreeg hier alle faciliteiten om rustig te werken.'

'Wat bedoelt u?'

'Wel, dat hij zonder toezicht onze bijbelcollectie en de Tyndale-editie kon raadplegen wanneer hij maar wou. Uw broer en zijn werk voor de Foundation stonden hier hoog in aanzien. Volgend jaar zou hij enkele colleges geven over de laatste jaren van Tyndale in België en de vondst die hij daar had gedaan.'

'Een vondst?'

'Wel ja, heeft uw broer het u niet verteld? Hij was in Antwerpen op het spoor van een Tyndale-editie uit 1526. Hij wou er niet veel over kwijt zolang hij geen zekerheid had, zei hij. Hij verbleef er geruime tijd, neem ik aan, daar in Antwerpen?'

'Howard bezat er een huis. Maar met kerst was hij gewoonlijk in Cardiff. Een Antwerpse editie uit 1526, zei u?'

'Een van de oudste, beweerde uw broer. Onvindbaar en onschatbaar. En het lijkt me ook niet onmogelijk dat zo'n druk vroeg of laat in Antwerpen opduikt. Als vertaler zal Tyndale toch van elke editie één of meer exemplaren voor zichzelf bewaard hebben? Of hij zal ze allicht ergens hebben verborgen voor hij gearresteerd werd en opgesloten in Vilvoorde. Ooit moeten die tevoorschijn komen.'

Op de terugrit naar Cardiff overdacht June de situatie. Ze vroeg zich af waarom Howard haar noch Edmund iets had verteld. Of was Edmund wel op de hoogte?

Anderzijds had ze in de door haar doorzochte papieren geen enkele aanwijzing gevonden.

Het was ook mogelijk dat de editie in een of andere Antwerpse verzameling zat en Howard geen pottenkijkers duldde tot hij het boek in zijn bezit had. Het irriteerde haar dat Gladys Richardson blijkbaar meer het vertrouwen had van Howard dan zijn eigen zuster. Ze vroeg zich af of ze het Reginald en Harriët zou vertellen. Maar wat konden zij doen? De oorlog had de situatie alleen maar moeilijker gemaakt. De puzzel waar Edmund over sprak, bevatte nog veel ontbrekende stukken. ■

Wim Meewis

Darwin, de bijbel en de mafkezen

*‘En het begint opnieuw. Het houdt nooit op.
De beschaving staat altijd weer terecht.’*

[Toneelschrijver Jerome Lawrence in 1995]

*‘We meenden dat diegenen die de bijbel letterlijk
geloofden, mafkezen waren... En nu? Nu gaan zij
de volgende Republikeinse conventie controleren!’*

[Acteur Tony Randall in 1996]

Al vanaf het einde van de 19de eeuw begon men in de Verenigde Staten van Amerika het tot heden toe betwiste darwinisme schadelijker voor het geloof te achten dan de historisch-kritische bijbelstudie. Op vele plaatsen hield de bijbelvaste presbyteriaan, advocaat en befaamde politicus van de Democratische partij William Jennings Bryan (1860-1925) lezingen over ‘De dreiging van het darwinisme’. Volgens hem ontnam de evolutieleer de mensen het geloof in God, de bijbel en de christelijke morele waarden. Het publiek daagde talrijk op voor zijn lezingen: men beschouwde hem als de grootste Amerikaanse redenaar van zijn tijd. Ook de pers toonde belangstelling voor zijn argumenten. Bryans kennis van de evolutieleer was diepgaand. Hij had een lange correspondentie gevoerd met een bekende aanhanger van het darwinisme, Henry Fairfield Osborn, die, als traditionalist, ook een verklaring over het zogenaamde elkaar aanvullen van godsdienst en wetenschap zou ondertekenen.

Bryan ontwierp wetten die het onderwijzen van afwijkingen van het bijbelse scheppingsverhaal verboden. Mede door zijn toedoen werd het darwinisme vijand nummer één van het protestantse fundamentalisme, dat op termijn werd versterkt door deze stellingname en door de weerklank van een historisch proces, bekend als *Monkey Trial* (het ‘apenproces’, met een populariserende verwijzing naar de afstamming van de mens), waarin hij als openbare aanklager zou optreden. In feite maakten hij en zijn aan-

hangers - net zoals vandaag de creationisten en de verdedigers van de 'intelligent design' - zich belachelijk in de ogen van hen die beseften waar het in het wetenschappelijk onderzoek altijd om is gegaan.

Een aantal geleerden huldigde de opvatting dat wetenschap en godsdienst geldig waren op gescheiden terreinen, maar met identieke rechten. Ter wille van de vrijheid van wetenschap waren de beoefenaars ervan bereid het formuleren van morele oordelen aan anderen over te laten en ze alvast niet af te leiden uit de natuurwetenschappelijke eigenschappen van de wereld. De godsdienst zou zich dan niet met wetenschappelijke kwesties inlaten.

Dit soort 'apartheid' was niet alleen een gruwel voor Bryan (de bijbel wás voor hem nu eenmaal echte geschiedenis en wetenschap), maar ook, op een andere manier, voor iemand als de conservatief Charles Doolittle Walcott (1850-1927), beroemd Amerikaans paleontoloog en directeur van diverse wetenschappelijke instellingen, waaronder het Smithsonian Institute. Hij meende dat het juist de apartheidsopvatting was die sommigen (onder meer Bryan) bang maakte voor de wetenschap. Hij stelde een verklaring op over het verband tussen wetenschap en godsdienst en ook over 'Gods hand in de evolutie' en liet ze ondertekenen door een aantal bekende traditionalisten, onder wie de genoemde H.F. Osborn. *'De laatste tijd is men in polemieken geneigd om wetenschap en godsdienst voor te stellen als onverenigbare en tegenstrijdige terreinen van het denken'*, zo stond in deze verklaring van 1923, *'(...) Maar ze vullen elkaar juist aan in plaats van elkaar uit te sluiten en te bestrijden'*.

In de plattelandsgebieden van het Zuiden en het Midwesten beperkten de gelovigen, net zoals Bryan, zich ertoe de bijbel nog heel letterlijk op te nemen. Ze behoorden meestal tot de evangelische christenen. De evolutieleer kwam hen als de ergste bedreiging van de Waarheid voor, waarvan ze overtuigd waren ze te bezitten. De uitroeiing van die leer moest beginnen bij het verbod er in de scholen nog lessen aan te besteden. Hun kinderen moest deze goddeloze wetenschap worden bespaard. Met het gevolg dat de ene zuidelijke staat na de andere het onderwijs in de evolutieleer begon te verbieden: in Oklahoma, Florida, Mississippi, North Carolina en Kentucky werden wetten en/of beperkingen in die zin uitgevaardigd. Tennessee volgde in het begin van 1925 met de strenge wet-Butler. De gouverneur van deze staat was geen fundamentalist, in tegenstelling tot veel van zijn kiezers, maar meende dat het met die wet niet zo'n vaart zou lopen.

Het proces tegen John Scopes

Wel bevreesd waren de leden van de Amerikaanse Vereniging voor Burgerlijke Vrijheden (de *American Civil Liberties Union*, de ACLU), die in

deze wetten een aantasting zagen van de grondwettelijke rechten. Tennessee was voor hen de spreekwoordelijke druppel te veel. De vereniging wilde met behulp van een proces de grondwettelijkheid van de nieuwe wet testen. De uiteindelijke bedoeling was, ze te laten intrekken of annuleren. In een krantenadvertentie werd een leraar voor Tennessee gezocht die met behulp van de ACLU de wet in een rechtszaak wilde toetsen. Een groep zakenlieden uit Dayton las ze en nam contact op met John Thomas Scopes. Ze drongen bij hem aan om op het aanbod in te gaan. Aanvankelijk zonder veel enthousiasme liet de vierentwintigjarige leraar lichamelijke opvoeding en voetbalcoach van de secundaire school van Dayton zich voor hun karretje spannen. Hij had geen universitaire studies wetenschappen gedaan, maar bezat o.m. een bachelordiploma rechten van de universiteit van Kentucky.

Gedurende twee weken had hij de eigenlijke leraar biologie, die ziek was, vervangen. Later schreef Scopes in zijn autobiografie dat hij *meende* zich te herinneren de evolutieleer te hebben behandeld tijdens de herhalingslessen voor het eindexamen van zijn leerlingen. Hij werd in elk geval beschuldigd van overtreding van de wetten van Tennessee. Toen men hem vroeg of de lessen evolutieleer wel behoorden tot het onderwijs in de biologie, antwoordde hij dat de andere leraren er ook zo over dachten en dat het begrip evolutie werd uitgelegd in het schoolboek biologie dat in gebruik was. In juli 1925 moest hij voor de rechtbank verschijnen. De ACLU stuurde een ploeg advocaten onder leiding van de bekende strafpleiter Clarence Darrow (1857-1938), die ooit had verklaard dat hij niet in God geloofde omdat hij ook niet geloofde in *Moeder de Gans*. Op verzoek van enkele fundamentalistische voormannen trad William Jennings Bryan als openbare aanklager op. Voor hem leek het om meer dan om een proces over burgerrechten te gaan: het was een strijd tussen religie en wetenschap geworden. De pers zorgde ervoor dat de inzet en het verdere verloop internationale weerklank kregen. Zelfs uit Hong Kong arriveerden perslui. Met zijn allen produceerden ze tijdens het proces meer dan twee miljoen woorden.

Vooral journalist en schrijver Henry Louis Mencken (1880-1956), van de *Baltimore Sun*, was een opvallende verschijning. Hij was een kritisch-satirische verslaggever en essayist, die grote belangstelling toonde voor de Amerikaanse idiomen; zo publiceerde hij het vaak herdrukte *American Language*. Zijn autobiografie, *Heathen Days (1890-1936)* en *The Days of H.L. Mencken*, bevatten verhelderende passages over wat hij de Amerikaanse zelfingenomenheid en hypocrisie noemde. Hij was gekant tegen het strikt bijbelse christendom, maar ook tegen de liberale versie

ervan: hij vond deze niet alleen dwaas, maar ook oneerlijk. De fundamentalisten noemde hij een plaag voor de natie.

Bijna veertien hete julidagen lang krioelde het in Dayton van politici en advocaten, predikanten en hoogleraars, journalisten en circusartiesten. Een spandoek nabij het gerechtsgebouw spoorde de mensen aan hun bijbel te lezen. Van bij zijn aankomst droeg Bryan de voorkeur van het publiek weg. Gelokt door zijn faam kwamen de inwoners van het stadje in drommen naar het gerechtsgebouw. Hij werkte zeven weken aan zijn eindspeech; een samenvatting van zijn christelijk en fundamentalistisch denken. Bij Darrow was het hem erom te doen om de grondwettelijkheid van de wet Butler te toetsen. Bovendien wilde hij Bryan dwarsbomen. Daarom wilde Darrow de jury zelfs vragen om Scopes schuldig te verklaren zodat hij in beroep kon gaan. Hij wilde Scopes bepaald niet als getuige oproepen, het zou immers wel eens kunnen blijken dat de leraar niet eens op school was geweest op de dag vermeld in de akte van beschuldiging.

Darrow en Bryan concentreerden hun pleidooien rond wat zij, elk voor zich, de echte Amerikaanse idealen achtten: enerzijds de vrijheid van meningsuiting en van wetenschap, anderzijds de rechten van het gewone volk, dat zijn geloof niet door stellingen wilde laten aantasten. Bryan stelde het darwinisme voor als een 'niet ondersteunde hypothese' (een omschrijving die we zullen terugvinden in het latere creationisme en de huidige *intelligent design theory*), waar sterke immorele invloeden van uitgingen. Hij noemde Darrow de grootste atheïst of agnosticus van de Verenigde Staten. Darrow had Scopes' verdediging op zich genomen omdat hij al jarenlang wilde aantonen wat voor kwezel die befaamde Bryan eigenlijk was. Hij gaf echter de indruk niet erg veel van de evolutieleer af te weten. Zijn vertrouwen erin steunde op wetenschappelijk gezag, dat hij zonder meer leek te aanvaarden. Als spreker straalde Bryan oprechtheid uit. Hij was een krachtige, energieke persoonlijkheid, wel eigenzinnig, maar ook joviaal en charmant. Hij gedroeg zich tolerant tegenover hen die het niet met hem eens waren. Haast alle toehoorders bleken dadelijk voor hem gewonnen.

Op een bepaald ogenblik was het zo warm geworden in de kleine, overvolle gerechtszaal en bleek de vloer zo verdacht instabiel, dat de rechter besloot het proces voort te zetten in de buitenlucht. Darrow nam er een soort kruisverhoor af van Bryan, die hij als getuige had opgeroepen nadat de rechter had verboden geleerden en andere experts over de evolutieleer te ondervragen. Bryan maakte geen al te beste indruk. Hij kreeg het moeilijk toen Darrow hem vragen stelde over het waarheidsgehalte van de verhalen over Jonas en de walvis, over Jozua die de zon liet stilstaan en over de

Toren van Babel. Bryan moest toegeven dat de wereld wel eens ouder dan de bijbelse vier- à zesduizend jaar zou kunnen zijn, dat de zes dagen van de schepping volgens *Genesis* elk op zich toch wel langer dan vierentwintig uur hadden geduurd en dat hij nooit een kritische studie over deze bijbeltekst had gelezen. Darrow kwam uit het verhoor te voorschijn als een rationeel denker. Door de jury te wijzen op Scopes' schuld en een onverwijld oordeel te vragen, wist hij zo te manoeuvreren dat Bryan er niet veel meer aan kon toevoegen.

De jury had maar acht minuten nodig om Scopes schuldig te verklaren. De rechter legde hem een boete van 100 \$ op, de minimumstraf voor deze overtreding. Scopes' slotwoorden in de rechtbank waren: *'Edelachtbare, ik acht mij veroordeeld voor het overtreden van een onrechtvaardige wet. Ik zal volharden in mijn verzet ertegen op elke wijze die in mijn macht ligt. Zoniet zou ik dit aanvoelen als verraad aan mijn idee van academische vrijheid'*.

In feite had het darwinisme gewonnen, al had Scopes het proces verloren. Hij ging studeren aan de universiteit van Chicago en behaalde er de graad van master in de geologie. Hij was daarna vooral werkzaam in de olie-industrie in de Verenigde Staten en in Venezuela. In 1970 overleed hij aan een beroerte. Hij werd begraven op Arlington National Cemetery.

Vijf dagen na het einde van het proces ontwaakte de vijfenzestigjarige Bryan niet meer uit zijn zondagmiddagslaapje. Waarschijnlijk had zijn jarenlange diabetes hem geveeld. De dokters hadden hem al lang aangeraden meer rust te nemen. Sommigen beweerden dan ook dat de emoties van het proces hadden bijgedragen tot zijn einde. Hij had nog schikkingen getroffen om de tekst van het grote slotpleidooi te publiceren, dat hij door Darrows handige tactiek niet had kunnen houden.

Iets meer dan anderhalf jaar later, op 4 januari 1927, deed het Hooggerechtshof in Nashville het vonnis van Dayton teniet. Helaas wegens een technische kwestie, iets wat Darrow altijd zorgvuldig had proberen te vermijden. Een boete van meer dan 50 \$ kon namelijk enkel opgelegd worden door de jury en niet door de rechter. De wet-Butler bleef dus onaangevochten.

Waarom was het proces tegen Scopes zo belangrijk? Het vond plaats op een tijdstip dat de keuze tussen verleden (geloof, traditie) en toekomst (wetenschap, secularisatie) scherp werd gesteld in de VS. Het vatte een periode van conflicten samen tussen wetenschap en religie en leidde er nieuwe in. Het toonde ook duidelijk de spanningen tussen collectieve en individuele rechten en tussen academische en ouderlijke vrijheid. Waren het de overheid, de leraren en de wetenschap, of de ouders die het in de scholen voor het

zeggen hadden? En wie bepaalde de wet: 'het volk' of de overheid?

Het proces tegen Scopes was inderdaad maar een van de vele. In andere staten, districten en steden werd over dezelfde onderwerpen gebakkeleid en beslist, maar zonder de kermisachtige allures die Dayton kenmerkten. Het stadje dankte zijn unieke faam aan de hoofdacteurs en de persbelangstelling.

Na de uitspraak hielden de fundamentalisten zich aanvankelijk rustig, maar hun opvattingen en overtuigingen werden in stilte meteen ook extremer. Ze vonden dat ze met minachting waren bejegend en sloten zich verbitterd af van de boze, ongelovige buitenwereld. Vooral in het zuiden van de V.S. bleven ze zich verzetten tegen het intellectualisme en het onderwijs in het darwinisme en ook tegen de federale staat, die telkens stokken in de wielen van de deelstaatregeringen leek te steken.

Het duurde nog tot 1968 voor het Hooggerechtshof van de V.S. zijn veto uitsprak over wetten zoals die van Tennessee. De rechters stelden dat zulke wetten in strijd waren met de grondwet, die in het First Amendment immers elke vermenging (o.m. in de openbare scholen) van godsdienst en staat verbod. Telkens opnieuw zou men echter tegenargumenten aanvoeren. De evangelische christenen die zich in 1925 en ook later, in 1933, na de opheffing van de 'drooglegging', verslagen en geridiculiseerd achtten, beseften dat ze zich toch weer met politiek zouden moeten inlaten, wilden ze het seculiere tij ooit kunnen keren.

Een toneelstuk en een film

De toneelschrijvers Jerome Lawrence (1915-2004) en Robert Edwin Lee (1918-1994), die tijdens de tweede wereldoorlog hadden samengewerkt bij de door hen gestichte *Armed Forces Radio*, interesseerden zich voor het proces-Scopes. Ze waren zich in de laatste helft van de jaren veertig bewust geworden van het volhardend anti-intellectualistische in het zuiden van de VS. Zoals Arthur Miller in *The Crucible* reageerde op de hysterie en de hek-senjacht van McCarthy, zo wilden Lawrence en Lee de botsing tussen fundamentalisten en vrijzinnigen, tussen traditionalisten en wetenschappelijk ingestelden, in een drama belichten.

Het proces lag voor hen ver genoeg in het verleden om het er in hun toneelstuk niet meer letterlijk over te hoeven hebben. Van bij het begin beklemtoonden zij dan ook dat *Inherit the Wind* (de titel ontleenden ze aan de bijbel: 'He that troubleth his house shall inherit the wind') niet als historisch accuraat mocht worden opgevat. Het speelde zich dus niet af in 1925, maakte duidelijk dat 'het' enige tijd geleden kon zijn gebeurd (als aandui-

ding stond er 'Not long ago'), maar ook, en dat was bijna profetisch, dat het ons morgen opnieuw kon overkomen. Mede daarom gaven de schrijvers andere namen aan de personages. Scopes heette in het stuk Bertram T. Cates, de advocaat Darrow werd Henry Drummond en zijn tegenstander Bryan kreeg de naam Brady. De journalist H.L. Mencken was hier E.K. Hornbeck. Scopes heeft in het stuk een verloofde, die hij in werkelijkheid niet had, en dan nog wel de dochter van de dominee van Dayton, die de schrijvers tijdens de zittingen als een soort dolle prediker lieten opduiken, iets wat zich niet had voorgedaan.

Uit de oorspronkelijke processtukken namen Lawrence en Lee wel Darrows uitval tegen het anti-intellectualisme over, verder een woordenwisseling tussen hem en de rechter, die hem een berisping opleverde, en ten slotte ook stukken uit het getuigenverhoor waaraan Darrow de openbare aanklager had onderworpen.

Voor de rest wijkt het stuk sterk af van wat zich echt had afgespeeld: de openbare aanklager krijgt hysterische buien als hij uit de bijbel citeert en is verontwaardigd omdat Scopes maar een boete van 100 dollars krijgt. In werkelijkheid werd er nooit uit de bijbel geciteerd en had Bryan, die altijd rustig bleef, zelfs aangeboden Scopes' boete te betalen. Ten slotte begint Brady in het stuk wartaal uit te slaan en verliest hij alle waardigheid; hij valt neer en wordt weggedragen terwijl hij met hese stem een soort inaugurale rede aanvat als nieuwe president van de Verenigde Staten; dit als zinspeling op het feit dat Bryan driemaal zonder succes presidentskandidaat was geweest. Enkele minuten later kondigt men dan zijn dood aan. Felle dramatische vondsten, die vooral op de creatieve fantasie van de schrijvers berustten.

Sommigen meenden in de razende Brady de figuur van senator McCarthy te herkennen, zoals die op 17 juni 1954 was tekeergegaan tegen de abrupte stopzetting van de werkzaamheden van zijn comité tegen on-Amerikaanse activiteiten.

Lawrence herinnerde zich later dat zij het verzet tegen het onderwijs in het darwinisme vooral hadden gebruikt als een parabel, een metafoor voor elke soort controle op het denken, gesteld tegenover het recht van de vrije gedachte.

Het duurde vijf jaar eer Lawrence en Lee een producer vonden die het stuk een kans wilde geven. *Inherit the wind* ging op 10 januari 1955 in Theatre '55 in Dalles in première. Het daar behaalde succes leidde vanaf 21 april 1955 tot een reeks fel toegejuichte vertoningen in het National Theatre in New York. Tegen de bedoelingen van Lawrence en Lee in herinnerde men

in de groots opgezette reclamecampagne aan de atmosfeer rond het echte proces met slagzinnen zoals 'Carnaval in het gerechtsgebouw' en: 'Titanengevecht: de grootste verbale boksmatch van de eeuw'. Deze verwijzingen verwekten wrevel bij orthodoxe gelovigen die nieuwe pogingen ondernamen om het succes te breken in hun strijd tegen de evolutieer in het onderwijs. Het stuk verwierf daarenboven enkele belangrijke prijzen en zou in de loop der jaren in dertig talen vertaald en in vele landen opgevoerd worden. De ongunstige kritieken kwamen meestal neer op afkeuring voor het verschil met het verloop van en de sfeer rond het echte proces, iets wat op onbegrip voor het uitgangspunt van Lee en Lawrence wees, tenzij het om gefingeerde onwetendheid ging. In 1960 werd het toneelstuk verfilmd. Stanley Kramer regisseerde en Spencer Tracy, Fredric March, Gene Kelly en Dick York namen de rollen van resp. Darrow, Bryan, Mencken en Scopes voor hun rekening. De namen werden veranderd zoals in het toneelstuk, zodat ook in de film het proces alleen maar de aanleiding vormde voor datgene wat een recensie (in *Motion Picture Guide*) als volgt formuleerde: '*Het toneelstuk volgde vlak na de McCarthy-periode en was een sterke allegorie van die tijd; een dimensie die ten volle is aangewend door Kramer en zijn scriptschrijvers*'.

De scriptschrijvers weken voor het overige wel af van het toneelstuk. In een extra scène voerden de openbare aanklager en de advocaat van de verdediging een beleefde discussie over hun vroegere vriendschap; de schrijvers deden ook meer beroep op het procesverslag. Hier en daar relativeerden zij de wetenschappelijke en theologische twistpunten, elders dreven zij de kermissfeer nog wat op.

In 1965 kwam *Inherit the Wind* voor het eerst uit als televisiefilm (met Melvyn Douglas en Ed Begley in de hoofdrollen). De reeks bewerkingen van het oorspronkelijke stuk was hiermee niet ten einde.

Van creationisme tot 'intelligent design theory'

Creationisten zijn er onder meer van overtuigd dat het zogenaamde 'verslag' van de oorsprong, zoals weergegeven in het boek *Genesis*, de feitelijke weergave van de eenvoudige historische waarheid is. Alle soorten levende wezens, de mens inbegrepen, zouden tijdens de scheppingsweek zijn ontstaan door directe scheppingsdaden van God. Alle biologische veranderingen die zich na de Schepping voordeden, zijn alleen maar wijzigingen binnen de oorspronkelijk geschapen soorten.

Volgens deze fundamentalisten zijn de gesteenten op aarde dus maar een paar duizend jaar oud, terwijl de aarde toch een leeftijd van bijna 5 miljard

jaar heeft. De voorzitter van de Creation Research Society, Henry Morris (nota bene een hydraulisch ingenieur), zei in dat verband zonder blikken of blozen: *'De enige manier waarop we de leeftijd van de aarde echt kunnen vaststellen, is als God ons vertelt hoe oud ze is. En omdat Hij ons in de H. Schrift heel duidelijk heeft gezegd dat ze enkele duizenden jaren oud is en niet ouder, zouden daarmee alle vragen naar de chronologie beantwoord moeten zijn'*.

In de ogen van de creationisten is het onmogelijk dat *Genesis* niet wordt aanvaard als echte geschiedenis (zonder dat die echter kritisch mag worden geanalyseerd, zoals normale geschiedkundige uitgangspunten!) en dat het boek alleen maar symbolisch interpreteerbaar zou zijn. Om de tastbare bewijzen uit de paleontologie en de geologie te kunnen weerleggen, wees men erop dat God dit alles, om welke reden dan ook (misschien wel om de mens op de proef te stellen), eveneens binnen de scheppingsweek had gecreëerd.

In 1987 kwam het Amerikaans Hooggerechtshof aan het woord in de zaak tegen een wet uit Louisiana, die de biologieleraars ertoe verplichtte om zowel de wetenschap als het zogenaamde creationisme te behandelen. Met zeven stemmen tegen twee werd de wet ongrondwettelijk verklaard op basis van het 'apartheidsargument', dat aan wetenschap en godsdienst afzonderlijke terreinen toekent. Gezien de scheiding van kerk en staat konden de leraren er niet toe verplicht worden om de scheppingsleer te onderwijzen, aangezien het creationisme niet thuishoorde in de wetenschap. Kort daarna kwam men uit gelovige hoek dan maar aandragen met het idee van het zogenaamde intelligente ontwerp, dat afstand nam van de bijbel.

De uitspraak van het Hooggerechtshof leek weer eens definitief. Misschien was dat gevoel algemeen genoeg om NBC-TV er in 1988 toe aan te zetten een tweede, ditmaal vrij makke tv-versie van Kramers film *Inherit the Wind* te maken, met ditmaal Jason Robards als advocaat en Kirk Douglas als openbaar aanklager. Hoewel de fundamentalistische revolte zich roerde, kwam het conflict haast niet ter sprake in deze versie (En: *'in liberal melodrama, we feel bad the morning after'*, aldus criticus John Leonard in *New York Magazine* van 21.03.1988).

In november 1995 hield men aan de Vanderbilt-universiteit een symposium, getiteld 'Godsdienst en het openbare leven: zeventig jaar na het proces tegen Scopes'. Ook hier zal het toneelstuk wel een rol hebben gespeeld om het behandelde conflict weer onder de aandacht te brengen. Een van de besluiten van het symposium luidde dat in Amerika sinds 1925 weinig vooruitgang was geboekt. In verband met de eisen van de fundamentalis-

ten had Jerome Lawrence[1] in het begin 1995 al gezegd: '*En het begint opnieuw. Het houdt nooit op. De beschaving staat altijd weer terecht*'. Hij kreeg gelijk.

In 1996, bijna dag op dag eenenveertig jaar nadat de acteur in het National Theatre de rol van Hornbeck (de journalist Mencken) had vertolkt, keerde Tony Randall terug naar Broadway, maar dan als artistiek directeur van het National Actors Theatre, voor de twee maanden lopende herneming van het stuk, - iets, zo zei hij, waar hij jaren van had gedroomd. Hij voegde eraan toe: 'Het stuk is vandaag duizendmaal pertinenter. Denkt men dat het allemaal voorbij is? Het is nooit voorbij!'. En in verband met de vooruitgang van religieus rechts in de V.S. zei hij: 'We meenden dat diegenen die de bijbel letterlijk geloofden, mafkezen waren... En nu? Nu gaan zij de volgende Republikeinse conventie controleren!'.

Een kleine, maar invloedrijke christelijke fractie durft zelfs aan een theocratische staat te denken, gegrondvest op de bijbel. Daarin staat volgens hen dat de christenen het eigendomsrecht over de aarde hebben gekregen. Zij zijn het dus aan God verplicht de politieke en sociale macht te grijpen om dat recht te kunnen uitoefenen. Een vergelijking met het streng islamitische Talibanregime in Afghanistan ligt natuurlijk voor de hand. Een geestelijke met een eigen visie op de gevaarlijke achtergrond van de zaak verklaarde: 'Ik verzet me tegen elke groep die een theocratie wil installeren. Ik behoor tot een kerk die Duitsland ontvluchtte in de 18de eeuw ter wille van de godsdienstvrijheid'.

De pseudo-wetenschap van de Intelligent Design Theory (IDT) blijkt geen aansluiting te hebben met de betrouwbare, wetenschappelijke kennis van o.m. de genetica en de celbiologie, gebaseerd op de evolutieleer.

In de wetenschappelijke tijdschriften van betekenis treft men geen verslagen aan over vondsten, ontdekkingen of resultaten van waarnemingen en experimenten, uitgaande of ter bevestiging van de IDT. Dat het aantal boeken waarin de IDT wordt verdedigd, aangroeit, is in deze tijd van verdachtmakingen t.o.v. de wetenschap niet verwonderlijk. Wetenschappers

[1] Lawrence en Lee wonnen talrijke Tony-nominaties, de Moss Hart Memorial Award voor toneel, een US State Department Medal en een Cleveland Playhouse plakket. In 1990 werd het laatste stuk dat ze samen schreven, *Whisper in the Mind*, opgevoerd in de Arizona State University en in 1994 in het Repertoiretheater van Missouri. Na Lee's dood in 1994 bleef Lawrence voortwerken. Zijn boek *Actor: The Life and Times of Paul Muni* wordt beschouwd als een van de beste acteursbiografieën van de twintigste eeuw.

ondervonden trouwens dat het bestrijden van lobbyisten niet hetzelfde is als het weerleggen van wetenschappelijk bedoelde ideeën in serieuze tijdschriftartikels. In de wetenschap verdwijnen onjuiste theorieën na adequate kritiek, maar in een samenleving waar marketing de baas is, zien we emotionele en andere irrationele argumenten opduiken, die eerder doen denken aan de methodes en de psychologische trucjes waarmee men auto's, elektronische gadgets of voedingssupplementen aanprijst.

De discussie blijkt vandaag niet alleen een ideologisch en juridisch, maar ook een politiek conflict te zijn: de banden tussen IDT en religieus rechts zijn in de V.S. niet te loochenen. Denk maar aan de strijd om de benoeming van nieuwe federale rechters. Religieus rechts (wedergeborenen, evangelische christenen, christelijke zionisten, leden van de pinksterbeweging e.a.) beseft dat alle voor hen belangrijke kwesties (homohuwelijk, abortus, euthanasie, het gebed op school, het onderwijs in de evolutieleer, de definitie van wetenschap, de kritiek op bijbelteksten) ooit voor een rechtbank zullen kunnen komen, zoals het tachtig jaar geleden gebeurde in Dayton. Daar willen ze met alle middelen op voorbereid zijn. Voor hen staat het vast dat de evolutieleer, volgens hen 'gepromoot' door de federale staat, zonder meer ongodsdienstigheid, atheïsme en materialisme bevordert en ernaar streeft de religie uit het openbare leven te bannen. Wie het darwinisme verdedigt, bewijst volgens hen meteen dat hij uitgaat van een atheïstische levensbeschouwing.

Het was dan ook niet verwonderlijk dat men voor een kabeladaptatie van *Inherit the Wind* in 1999 teruggreep naar de originele tekst van het toneelstuk. De vertolkers waren ditmaal Jack Lemmon en George C. Scott, resp. als Drummond en Brady.

Het toppunt van ridiculiteit: de Nationale Opvoedingsraad van Kansas die beweerde dat er eigenlijk geen onderwijs in de evolutieleer meer nodig was. De vereniging Burgers voor Wetenschap ondernam actie tegen het besluit. Nadat de christelijk-conservatieve raadsleden bij verkiezingen een nederlaag opliepen, werd het in 2002 teniet gedaan. In 2004 kwam er echter een nieuwe conservatieve meerderheid en kon alles herbeginnen...

Een senator van Kansas, die voorstander was van het besluit van de Opvoedingsraad, maar ook de financiering van het Human Genome Project steunde, kreeg de vraag voorgelegd of hij eigenlijk wel beseftte dat het Genome Project volledig was gebaseerd op de evolutieleer. De senator zou die vraag nog altijd niet hebben beantwoord.

In februari 2004 zonden zestig wetenschappers (onder wie twintig Nobelprijswinnaars) een open brief aan president Bush, waarin zij hun

bezorgdheid en verontwaardiging uitten over het ontstane conflict tussen politiek en wetenschappelijke kennis.

In 2004 verplichtte de schoolraad van Dover (een onooglijk stadje in Pennsylvania) leraren biologie ertoe om twijfel te zaaien over de honderdvijfenveertig jaar oude theorie van Darwin. Zij moesten hun leerlingen naast de wetenschappelijke ook een alternatieve (lees: religieuze) verklaring van leven en evolutie meegeven. De stemming in de schoolraad was het gevolg van een discussie in de gemeenteraad over het gebruik van een handboek dat door sommigen te darwinistisch was bevonden en sloeg bij de leraren in als een bom. Elf ouders dienden klacht in: 'Het gaat hier om lieden die geen wetenschappelijke opleiding kregen en die de leraren nu proberen te vertellen wat wetenschappelijk is en wat niet'. Het proces van Dover kreeg in de pers al de bijnaam *Monkey Trial Number Two*. In januari 2005 stelde een gulle schenker IDT-leerboeken ter beschikking van de leerlingen van het secundair onderwijs. In december 2005 kregen de elf ouders gelijk van de rechter. Hun advocaat had gepleit dat religieuze opvattingen thuishoorden in de godsdienstlessen en niet in de lessen wetenschap.

In augustus 2005 wierp president G.W. Bush zich mee in de strijd. Hij zei dat aan de leerlingen middelbaar onderwijs de theorie van het intelligente ontwerp moest worden onderwezen; het was nodig dat ze 'beide kanten' leerden kennen. Het is dus niet verwonderlijk dat iemand als Kirk Johnson, curator van het Natuurhistorisch museum van Denver, Colorado, waarschuwde dat men in Amerika het risico loopt een generatie 'wetenschappelijke analfabeten' te kweken.

Opvallend is dat in heel deze kwestie de IDT-aanhangers teruggrijpen naar een tactiek die de Republikeinen graag toepassen in de verkiezingsstrijd, namelijk: pak je tegenstander niet op zijn zwakte, maar val hem meteen aan waar hij het sterkst is, in dit geval: mik op de definities van wat wetenschap en theorieën zijn en maak ze juist dáár verdacht (waarbij zij uit het oog verloren dat elke wetenschappelijke theorie inderdaad blijvend voor toetsing moet openstaan.)

Voorlopig blijft Europa gevrijwaard van het protestants-fundamentalistische offensief. In Engeland wordt hier en daar aan de lessenroosters gesleuteld om er de IDT te introduceren, en ook in Nederland - en wellicht nog elders - zijn proefballonnetjes opgelaten. Paus Johannes Paulus II erkende ooit dat de bestaande levende wezens zich in de loop van een gecompliceerd proces ontwikkelden uit de eenvoudigste levensvormen. Het Vaticaan leek dus niet alleen Galileï, maar ook Darwin te hebben binnengehaald. Maar om een mentaliteitswijziging in de Kerk zal het wel niet gaan, nu het

dogma van de transsubstantiatie in zijn volle glorie werd hersteld, om van de erkenning van de mirakels en de wonderen in verband met de vele zaligen en heiligverklaringen maar te zwijgen.

Ook de opvattingen van de aartsbisschop van Wenen, Christoph Schönborn (in april 2005 een kansrijke pauskandidaat), zijn het vermelden waard. In de *New York Times* van 7 juli 2005 liet hij weten dat alle waarnemingen van evolutiefenomenen op de activiteit van een Schepper wezen. Elk denksysteem dat 'de overweldigende evidentie' van een biologisch plan of ontwerp loochent of ze met allerlei verklaringen probeert te weerleggen, is ideologie en geen wetenschap, aldus de aartsbisschop.

In zijn ogen zijn het ontstaan en de evolutie van het leven als gevolg van wat hij 'een reeks doelloze, niet geplande processen van toevallige verandering en natuurlijke selectie' noemde, onaanvaardbaar voor het menselijk verstand. Tot nog toe (althans volgens de ons bekende informatie) zweeg de Heilige Stoel hierover, maar ze beklagde zich wel over de aantasting van de godsdienstvrijheid, zogenaamd onvermijdelijk in een agnostisch georiënteerde culturele omgeving...

Volgens de *New York Times* was het de vice-voorzitter van het Discovery Institute (DI) - een creationistische 'denktank' in Seattle, gesponsord door o.m. Bill Gates - die bij de aartsbisschop van Wenen had aangedrongen op stellingname. Vanzelfsprekend bekampt dit instituut de evolutieleer hardnekkig. Ook zij willen de indruk wekken dat de evolutieleer in de wereld van de wetenschap ernstig omstreden is en dat men nu eindelijk ook 'de controverse' moet onderwijzen. De wiskundige en filosoof William Dembski, lid van het DI, zei wel dat de veelbesproken 'designer' niet de 'Big Guy' in de hemel hoeft te zijn, maar verder dan de bewering dat de IDT als wetenschappelijk programma tot een beter begrip voor die generische 'bovennatuurlijke superintelligentie' zal leiden, kwam ook hij niet. Het idee dat de mens - gezien zijn agressiviteit en zijn neiging om massavernietigingswapens te fabriceren - wel eens het resultaat van een zeer onintelligent ontwerp zou kunnen zijn (zoals ook de bioloog Frans de Waal onlangs betoogde), drong niet tot hem door.

Het Discovery Institute verdedigt een twintigjarenplan om datgene wat het 'de destructieve morele, culturele en politieke erfenis van het wetenschappelijke materialisme' noemt, te bekampen. Zo moeten de materialistische theorieën worden vervangen door de theïstische stelling dat natuur en mens door God werden geschapen. De uitgelokte verklaring van de Weense geestelijke zou op die manier wel eens een tactisch zetje kunnen zijn om de IDT binnen te loodsen in Europa - wie weet zelfs met behulp van een al

aangekondigde herkerstening van het oude continent, maar dan wel door Amerikaanse missionarissen...

Het katholiek onderwijs blijft in België tegen dergelijke indringerspraktijken beschermd, althans zolang het principe gehandhaafd blijft dat elk initiatief tot wijziging van de wetenschappelijke opvattingen van de wetenschap zélf moet komen. Natuurlijk moet men dan willen *blijven* beseffen wat wetenschap en wat pseudo-wetenschap is! Om dat onderscheid te kunnen maken mag men niet vergeten dat het darwinisme in die honderdveertig jaar steeds sterker is geworden. Dit mede door de degelijke theoretische basis van de erfelijkheidsleer, waardoor ook de mutatietheorie van Hugo de Vries kon worden ingebouwd, en door de ontdekkingen in verband met het DNA en de moleculaire evolutie. Eventuele tegenstrijdigheden in de evolutionaire biologie vinden hun plaats binnen het raamwerk van het (neo)darwinisme zelf, zonder dat ze wát voor grondbeginselen ook aantasten. Die basisprincipes worden nu meer dan ooit als vaststaand beschouwd. Het gaat hier dus niet om 'zo maar een theorie', zoals de IDT beweert, maar om wat Karl Popper bedoelde in zijn uitspraak: 'Een theorie is waar, zolang het tegendeel niet is aangetoond'. Popper was er ruim dertig jaar geleden nochtans niet van overtuigd dat de evolutieleer een wetenschappelijke theorie was, hoewel hij overtuigd was van haar geldigheid, zoals hij in zijn *Autobiografie* vermeldt. Intussen hebben vele disciplines, die op de evolutieleer steunen en ermee werken, van het neodarwinisme een wetenschappelijke zekerheid gemaakt.

Op het aantonen van het tegendeel dat Popper aanhaalde, is het dus, ondanks een triomfalistisch gestemd creationisme, nog altijd wachten. De evolutietheorie heeft zeer veel ernstige pogingen tot falsifiëring overleefd en ondanks haar principiële weerlegbaarheid een sterke bekrachtiging, of corroboratie (term van Popper), verkregen.

Hersenspinsels

We zouden het woord 'mafkezen', gebruikt door acteur Tony Randall, moeten laten voorafgaan door 'gevaarlijke', als we het hebben over de fundamentalistische, bijbelvaste christenen die aan de '*rapture*' (het Engelse woord voor 'wegvoering') geloven en aan alles wat in de apocalyptische lijn ligt.

Volgens de Brit John Nelson Darby (1800-1882), een antiklerikale, uitgetreden anglicaanse geestelijke, zal de *rapture* het einde van de wereld aankondigen. Wat heden op het volgende zou neerkomen: of de 'uitverkoren' nu bezig zijn in huis of tuin, in de fabriek of op kantoor, of een trein, bus, auto of vliegtuig besturen, zij zullen voor de verbaasde ogen van hen

die achterblijven (de zondaars!), door dak, deuren of ramen heen wegvliegen en lichamelijk ongeschonden opstijgen naar het paradijs, zonder acht te slaan op bijvoorbeeld de vernielingen die door botsingen, het neerstorten van vliegtuigen, etc., zullen ontstaan. Niet getreurd immers: zij die daarbij verongelukken, zijn toch maar de verdoemden die achterblijven en die dus tijdens de apocalyps 'gewoon' moesten lijden en sterven!

Darby en zijn aanhangers werden *dispensationalisten* (aanhangers van de 'bedelingenleer') genoemd. Al op het einde van de 19de eeuw behoorden zij tot de vurigste christelijke zionisten. Het christelijke zionisme steunt dan ook op Darby's leer: het is ervan overtuigd dat de bijbel een juiste beschrijving van de apocalyps geeft. Dit houdt de verplichting in de joden te helpen, want Israël is nauw verbonden met het scenario van het wereldeinde. De apocalyps zal de terugkomst van Christus inleiden, die de Antichrist op het slagveld Armageddon zal verslaan, nabij Haïfa in Israël. Daarna volgt het zogenaamde Duizendjarige Rijk met vrede, voorspoed en rechtvaardigheid...

Maar erg gerust kunnen de joden in zoveel bereidwilligheid niet zijn. In wat men de verborgen agenda van de dispensationalisten kan noemen, staat ook hun bekering tot het christendom. Volgens een andere versie moeten de joden zelfs voor het grootste deel worden uitgeroeid, anders kunnen de christenen niet levend in het paradijs worden opgenomen! Vanuit die dubbelhartige en apocalyptische achtergrond oefenen de christelijke zionisten druk uit op de Amerikaanse politiek om Israël onvoorwaardelijk te steunen en te verdedigen, want mocht dit land worden vernietigd vóór de *rapture* begint, dan ontsnappen de uitverkorenen niet aan de dood.

De joden onthielden uit die erg verwarrende steun dat de fundamentalistische christenen wel van Israël, maar veel minder van hén houden. In die lijn ligt ook de gruwelijke verklaring van de holocaust. In strikt bijbelse zin redenerend konden de dispensationalisten Adolf Hitler alleen maar als een passend 'instrument van God' beschouwen. De holocaust moest plaatsvinden, want God wou bij de joden de drang versterken om een eigen staat in Palestina te stichten. En met alle middelen zal men natuurlijk ook moeten verhinderen dat de Palestijnen 'de wil van God' met succes tegenwerken. Dat ook de Tempelberg eventjes zal moeten worden vrijgemaakt van de Koepel van de rots en van de Al-Aqsa-moskee en daarna, volgens de bijbelse voorschriften, gereinigd met de as van een verbrande, volstrekt rode vaars, spreekt voor deze fundamentalisten vanzelf...

Maar vóór de nieuwe tempel (waar de troon van de Messias zal staan) kan worden gebouwd, moeten de joden ook nog heersen over het hele 'land van

de bijbel' en dus ook over heel Jeruzalem. Wie Israël hierin niet steunt, gaat weeral in tegen de wil van God. Vandaar de enthousiaste aanmoediging van de christelijke zionisten bij de stichting van de staat Israël, bij de uitbreidingen in 1948 en 1967, de invasie van Libanon in 1982 en de vestiging van kolonisten op de westelijke Jordaanoever en in de Gazastrook. Hun teleurstelling, woede en protest zijn dan ook groot, telkens als een of ander vredesplan (zoals de *Road Map*) een Palestijnse staat, evenals de teruggave van bezet of gekoloniseerd gebied, in het vooruitzicht stelt, of een inleidende ontruiming daadwerkelijk uitvoert.

De manier waarop in de V.S. tijdens massabijeenkomsten dolgedraaide predikanten de gelovigen toespreken en vanuit een kritiekloos geloof in de bijbel opjutten, roept grote twijfels op over de uiteindelijke beheersbaarheid van het fenomeen en de gevolgen ervan. Dit geldt ook voor de fanatieke kritiek vanuit dispensationalistische hoek voor al wie op dit ogenblik een nabije toekomst van vrede en onderling begrip nastreeft en er blijkbaar geen rekening wil mee houden dat volgens de bijbel het wereldeinde eerst alles moet vernietigen, op de zaligen na...

Deze wereldvreemde, op waanvoorstellingen gebouwde en *in se* criminele hersenspinsels leggen, wegens de grote invloed die ze bij dit soort fanatieke gelovigen uitoefenen, een mogelijke tijdbom onder alle pogingen om voor een evenwichtige vrede in het Nabije Oosten te zorgen en zodoende mischien wel onder de wereldvrede.

In zijn recent boek over de *Europese Hervorming* wijst de Britse historicus Diarmaid MacCulloch erop dat de 15-16de-eeuwse Reformatie een dringende en bloedige aangelegenheid was, omdat de Europeanen met God in het reine wilden komen voor Hij zijn ultieme 'inspectieronde' kwam uitvoeren. In een krantenartikel *De VS en de Dag des oordeels* leidde MacCulloch dit boek zelf in en wees hij op de speciale betekenis die de zogenaamd nakende apocalyps in de V.S. heeft. Ook de rechtse christenen in de V.S. menen immers dat er in de wereld orde op zaken moet worden gesteld vóór de Dag des oordeels aanbreekt - een gedachte die volgens MacCulloch aansluit bij de ethiek van de huidige Amerikaanse regering - met alle verontrustende gevolgen vandien. Hij haalt daarbij de woorden over 'het oude Europa' van Donald Rumsfeld aan en houdt hem voor dat hij, als hij het échte oude Europa wil leren kennen, maar eens een kijkje in het Amerikaanse Midwesten moet gaan nemen. Rumsfeld, zelf ook aanhanger van het rechts-christelijke gedachtegoed, zal dan immers dadelijk beseffen hoe grondig de eeuwenoude godsdienstige omwenteling er heeft doorgewerkt.

MacCulloch besloot zijn artikel met de overweging dat Groot-Britannië,

bakermat van het Engelse, Schotse en Ierse protestantisme, dat zo'n enorme invloed op de Amerikaanse mentaliteit uitoefende, als bemiddelaar zou kunnen optreden tussen de erg verschillende werelden van de V.S. en van het huidige Europa, waar religieuze thema's de kiezers eerder afstoten (Noord-Ierland uitgezonderd). Wederzijds onbegrip en toenemende slechte wil zouden anders wel eens de oorzaken kunnen zijn van een '*selfmade* dooms-day'. Laten we niet vergeten dat ook de sjiieten (o.m. de huidige president van Iran) spreken van het wereldeinde en van een terugkerende Messias. De psycholoog Herman Somers schreef in het ophefmakende *Toen God sliep, schreef de mens de bijbel*: 'Het bijbels integrisme [en hij voegde er in *Een andere Mohammed* het koranintegrisme aan toe] is ongetwijfeld een verlamdend gif, dat we voortdurend laten insijpelen in het zenuw-stelsel van de mensheid'.

Het gevaar is groot dat wanneer alle 'apocalypsen' ooit bewuste neiging tot synchronisatie zouden vertonen, de drie grote monotheïstische religies helaas hun Gelijk zullen halen... ■

Verwijzingen

Voor John Scopes was *Center of the Storm: Memoirs of John T. Scopes* (1967), van J.T. Scopes zelf (samen met J. Presley), bijzonder nuttig, evenals *The Great Monkey Trial*, Sprague de Camp, waaraan wordt gerefereerd in o.m. www.answersingenesis.org (©2004 *Answers in Genesis*), waar men ook een vergelijking tussen de feiten van het proces en de weergave ervan in het toneelstuk vindt. Voor uitgebreide informatie over toneelstuk en films *Inherit the wind*, raadplege men o.m. www.sparknotes.com. In *New Scientist* van 09.07.2005 behandelt Deborah Mackenzie *The Monkey Trial* van tachtig jaar geleden en zij schrijft daar ook over in het artikel *A battle for science's soul*.

D.C. Dennett, *Darwins gevaarlijke idee* (1995), Johan Braeckman, met *Darwins moord-bekentenis - de ontwikkeling van het denken van Charles Darwin* (2001) (ook uit Braeckmans artikel over creationisme en IDT in *De Standaard* van 25.05.2005 putten we bruikbare gegevens) en Randal Keynes (achter-achterkleinzoon van Darwin en achterneef van de economist J. M. Keynes) met zijn boek *Darwin, his daughter and Human Evolution* (2002) geven overvloedige informatie over Darwin en zijn theorieën. In het al geciteerde nummer van *New Scientist* behandelt het hoofdartikel het feit dat *It will take more than thinly disguised creationism to defeat Darwin*, en brengen Bob Holmes en James Randerson *A sceptic's guide to intelligent design*, waaraan we enkele voorbeelden van recente IDT-activiteiten ontleenden. Ook gegevens over W. Dembski, het Discovery Institute en het verschil tussen de uitwerking van een ontwerp en de manier waarop de natuur 'zoekt' en z.g. toevallig 'vindt', ontleenden we aan dit tijdschrift.

Lawrence Krauss (directeur van het Centrum voor opleiding en research in kosmologie

en astrofysica aan de Case Western Reserve University) schrijft in hetzelfde geciteerde nummer, in het artikel *Survival of the slickest*, over de onbeschaamde manier waarop IDT-ers hun theorie meteen in het onderwijs willen presenteren, zonder dat er vele jaren van onderzoek, controle, tests, waarnemingen, theorievorming en talrijke publicaties in internationaal befaamde tijdschriften aan voorafgingen, zoals dat voor echte wetenschap de regel is vooraleer van een houdbare en onderwijsbare theorie mag worden gesproken. Krauss had trouwens in een debat een lid van het Discovery Institute tegenover zich, dat erop wees dat mensen en apen geen gemeenschappelijke voorvader kunnen hebben, omdat alleen mensen een onsterfelijke ziel bezitten... In het weekblad *Knack* van 9-15.11.2005 schreef Johan Depoorter over *Geen Big Bang voor Bush - Tachtig jaar na de Monkey Scopes Trial pleit Bush ervoor de 'intelligent design Theory' op te nemen in het leerprogramma*. In *Knack* van 23-29.11.05 spreekt de Nederlandse primatoloog Frans de Waal zijn twijfel uit over het 'perfecte ontwerp' dat z.g. tot de mens leidde.

Clarence B. Bass, *Backgrounds to Dispensationalism* (1960), Gregory Krupuy's *The Christian Right, Zionism and the Penteholocaust* (verschenen in *Apocalyps Culture* van ed. A. Parfrey, 1990), en *When Time Shall Be No More: Prophecy Belief in Modern American Culture* (1994), van Paul Boyer, geven een helder inzicht in het dispensationalisme.

Het artikel *Rode vaarzen en de wederkomst van Christus* van Evita Neefs in *De Standaard* van 31.05.2003 legde de link tussen christelijke zionisten, orthodoxe joden en Amerikaanse rechtse en neoconservatieve politici.

Wie de Franse documentaire *A la droite de Dieu* (2004) van Martin Meissonnier zag, weet wat er omgaat in het brein van Amerikaanse predikanten, die niet vervaard zijn om alle trucjes van de massapsychologie op hun publiek toe te passen en die elke kritische gedachte over de bijbelteksten beschouwen als ingeblazen door Satan.

De inleiding van MacCulloch tot zijn boek *Reformation. Europe's House Divided 1490-1700*, verscheen in vertaling in *DSLetteren* (*De Standaard* van 22.09.2005).

Toen God sliep, schreef de mens de Bijbel - De Bijbel belicht door een psycholoog (1990) is van H.H. Somers, die niet alleen psycholoog, maar ook theoloog en klassiek filoloog is. Over de islam en de koran als problemen voor het westen handelt hij in *Een andere Mohammed* (1993). Wat de zowel oud- als nieuwtestamentische apocalyptische ideeën betreft, wijst Somers erop dat de voorspellingen uit de 1ste eeuw de komst van de Verlosser en het begin van het Rijk Gods als zeer nabij beschouwden, dat het de Romeinen waren die zouden worden verslagen en dat de voorspellers zelf dit alles nog zouden meemaken. De 'raadsels' van de *Openbaring van Johannes* krijgen vanuit die historisch-psychologische visie een sluitende verklaring. Wie deze niet aanvaardt, zal bij elk uitblijven van 'de Dag des Oordeels' verplicht zijn deze weer naar een nieuwe toekomstige datum te verschuiven. Tenzij het verlangen naar het Duizendjarige Rijk zo sterk wordt, dat 'men' niet zou aarzelen alles op alles te zetten om mee te werken aan een soort ondergangsscenario, wat dan toch tot het Grote Gelijk van de zogenaamde woestijnreligies zou leiden...

Bernadette Meulemans

Een reis door het leven

[vertalingen: Guy Commerman]

De bepalende ogenblikken in mijn leven heb ik in het gedicht 'Mon passé, ma jeunesse' weergegeven.

Ja, ik werd als Franstalige Vlaminge geboren!

Ja, ik heb tijdens de oorlog geschreeuwd en allerlei beledigingen en tekortkomingen ondergaan.

Gelukkig hebben de studies aan de Normaalschool, een jaar tewerkstelling in het Onthaalpaviljoen van Expo 58 en het rijke culturele leven in Leuven mij de ogen voor andere horizons geopend.

Ik ben vertrokken naar Marokko en Algerije waar ik me in het privé-onderwijs als onderwijzeres en directrice heb waargemaakt.

Na een periode van twee jaar in Sidi Kacem (Marokko) vestigde ik me in Aïn Sefra in het jonge en onafhankelijke Algerije.

Elke klas telde liefst ongeveer veertig leerlingen (zie het gedicht 'Mes élèves sahraouis').

Mijn relaas *Dans les griffes du fennec* verhaalt over deze ervaringen op de Hoge Plateaus, waar ik drie jaar verbleef. Bij mijn terugkeer in België, zonder enig project en behoorlijk ontnuchterd, sloeg ik een volledig andere richting in, nl. de commerciële sector.

De onvoorspelbaarheden van het leven brachten me na een tijdje in Engeland voor een stage van een jaar. Deze 'brainstorming' werd door een firma opgelegd, die zich op het continent wou inplanten.

Eigenaardig genoeg sprak ik er bijna uitsluitend Nederlands! Mijn collega-landgenoten waren hiervan de oorzaak.

Na dit parcours met ups en downs, voelde ik de behoefte om mijn op proef gestelde gevoelens tijdens ontmoetingen, reizen en bijwijken onwaarschijnlijke avonturen te uiten.

MIJN VERLEDEN, MIJN JEUGD

Ik ben geboren in het Oude Leuven, steeds de mooiste,
in de schaduw van tedere torentjes als parasolletjes,
terwijl in Parijs de grote Volksbetoging
op een bloederige beweging uitdraaide.

Ik ben een Leuvense wolvin,
verbeeldingrijk, een tikkeltje jansenistisch,
op zoek naar grote liefdes en bescheiden wolletjes
om mijn porseleinen hart op te warmen.

Ik heb gedroomd, omringd door mooie stenen,
in de verderfelijke sfeer van het bier,
gepaaid door meer dan duizend liedjes
en het kristal van honderden klokken.

Ik trad op in roversverhalen en was kruisvaarder,
zelden speelde ik met een pop,
op onmetelijke zolders, volgestapeld met papieren,
boven luidruchtige ateliers.

In mijn stad met 36 colleges,
beleefde ik soms akelige en gestrenge avonden,
na de solfègelessen,
in de kille en duistere straten van de oorlog.

Ik heb geweend tijdens de chaos
en de inslagen van de bombardementen.
Ik huilde van de angst en de scheiding
met mijn broers, opgepakt, gedeporteerd.

Ik ben mijn liefkozende morgens verloren.
Ik heb in straten en op wegen rondgezworven.
Zij hebben mijn wieg stuk geslagen,
zij hebben mijn kastelen vernield.

Zij hebben mijn fiere stad gestolen,
de Dijle en de Universiteit.
Waar zijn de Vlaamse studenten verzeild
en de vrolijke en zwierige Walen?

Ik herken niet meer
waarvan ik zo zielsveel hield.
Ik heb mijn dwaasheden en mijn beloftes uitgewist.
Ik ben mijn verleden en mijn jeugd vergeten.

MES ELEVES SAHRAOUIS

Quarante têtes bouclées
Se dressent tout étonnées
D'apercevoir
Cette femme
Et de la voir
Qui s'enflamme
Sans déchoir.

Quarante paires d'yeux noirs
Me percent
Sans me voir,
Me découpent
Sous la loupe
De la curiosité
déchainés.

Quarante vrais gamins
À l'esprit chagrin,
Me fixent
Et scrutent
Et supputent,
Dans un murmure,
La solidité de mon armure.

MIJN LEERLINGEN UIT DE SAHARA

Veertig krullebollen
Rechten verwonderd het hoofd
Ze kijken
Naar de vrouw
En ze zien haar
Die zich opwindt
Zonder gezichtsverlies.

Veertig paar zwarte ogen
Doorboren me
Uitdrukingsloos,
Ontleden me
Onder het vergrootglas
Van de nieuwsgierigheid
- Onstuimig.

Veertig jonge knapen
Fixeren me
Kniezerig
En peilen me
En schatten
Mompelend in,
De weerstand van mijn harnas.

Quarante galopins,
Graines de vauriens,
N'espèrent plus rien
Sinon peut-être un mot
De trop,
Ou bien un geste
Plus leste?

Quarante garçons
Écoutent
Et se doutent
Que leur institutrice
Et directrice
Parle raison
Avec passion.

Quarante futurs mâles
Qui déjà râlent.
Ils me traquent
Et braquent
Leurs regards,
Véritables poignards,
Sans égards.

Quarante petits juges
Me jaugent.
Ils attendent
Une parole,
Une parabole,
Ou le petit faux pas
Qui me perdra.

Quarante Mohammed,
Tous fils de Mahomet,
Rejettent la vérité,
Sans sagacité,
De l'autorité,
De cette Martienne
Fille d'Européenne.

Veertig bengels
Jonge nietsnutten
Verwachten niets meer
Ach, misschien
Een overbodig woord
Of een ongedwongen
Gebaar?

Veertig kwajongens
Beluisteren
- Achterdochtig -
Of hun onderwijzeres,
Ook hun directrice,
De rede preekt
Met passie.

Veertig opgroeiende kerels
Reeds kankeraars,
Jagen me op
En overvallen me
Met hun blikken
Onverbiddelijke dolken
Respectloos.

Veertig kleine rechters
Oordelen
Zij wachten
Op een woord,
Of een parabel
Of de kleinste misstap
Naar mijn verlies.

Veertig maal Mohammed,
Allen kinderen van Mahomet,
Verwerpen de waarheid,
- Zonder inzicht -
Omtrent de autoriteit
Van deze Marsbewoonster
Dochter van een Europese.

Quarante Sahraouis,
Déjà tous envahis
Par le bien-fondé
De leur souveraineté
Vivent enfouis dans ce désert
Qui hurle la misère
Mais cache son mystère.

Quarante enfants
Vraiment charmants,
Restent persuades de l'exactitude
De leur attitude.
Au beau pays des mirages,
Ils se croient les plus sages,
Se prennent pour des rois mages.

Veertig inwoners uit de Sahara
Allen reeds bezeten
Door het grote gelijk
Van hun soevereiniteit,
Leven verborgen in deze woestijn,
Die armoe uitschreeuwt
Maar haar geheim verscholen houdt.

Veertig charmante kinderen,
Waarachtig zo schattig,
Blijven overtuigd van de juistheid
Van hun houding.
In het aantrekkelijke land van de fata
morgana, Wanen zij zich echter wijzen,
Gedragen zich als grote magiër.

Joanne Limburg

Gedichten

vertaling: Kees Klok

Joanne Limburg (Londen, 1970) studeerde filosofie in Cambridge en werkte daarna ondermeer als bibliotheekassistente, documentaliste bij een uitgeverij en als secretaresse voor de National Autistic Society. Halverwege de jaren negentig begon zij gedichten te publiceren in literaire tijdschriften. In 1998 won zij een Eric Gregory Award en in 2000 werd haar debuutbundel, *Femenismo*, waaruit alle gedichten hieronder zijn gekozen, uitgegeven bij de bekende poëzie-uitgeverij Bloodaxe. Joanne Limburg werkt op het ogenblik aan een proefschrift op het terrein van de psychoanalyse aan de universiteit van Cambridge.

MET WEINIG OP REIS

Onderschat nooit
het geweldige gevoel van er vandoor gaan:

het schone bureaublad, de opgeruimde hangkast,
de zwarte zakken opgestapeld bij de gesloten buitendeur,

de zachtheid van een geschoren kuit,
het opwekkend schrijven van de sporthandschoen –

een tekst die zichzelf kon redigeren zou het kennen,
linnen dat gekookt wordt moet het kennen,

dat goddelijk genoeg van reinheid,
het genot om te naakt

en onschuldig te worden, een herborene
met maar één koffer, op de goede weg.

AAN DE BRUID, VAN HAAR BESTE VRIENDIN

Omdat er geen plechtigheid bestaat
om twee vriendinnen te verbinden,
heb ik er een voor ons bedacht.

Ten eerste
zweren we trouw te blijven
door alle anderen af te kammen,
onze moeders de schuld te geven van onze fouten
en de ober
echt nooit te zeggen
waar we om zitten te lachen.

Daarna toosten we.
Op mij,
vanwege mijn lef
omdat ik gekleurde panty's draag.
Op jou,
voor de manier waarop je me hebt geïnspireerd
met je talent voor paniek.

Dan wisselen we geschenken uit.
Jij mag mijn zelfbeheersing hebben,
waar je zo tegen opkijkt
en waar ik zo beroerd van ben.
Ik neem jouw seksuele verleidelijkheid
(nu ja, die heb jij toch niet meer nodig).

Vervolgens doen we voor het laatst
de deur van die slordige kamer
achter ons dicht:
de opgehoopte, aangespoelde troep van acht jaar:
studieboeken en hoofdpijnen,
koffiebekers, chocoladewikkels,
achtergelaten huiden.

DE EERSTE VRUCHTENSALADE

Op een nacht in juni
liet ze haar man slapend achter
in de alle records brekende hitte
en ging naar beneden om de koelkast
te vragen wat ze zou willen.

Wat ze wilde was:
het leven van een fruiteter,
een eindeloze namiddag
op een koele en sappige plek,
waar witte tanden in Spaanse sinaasappels
hapten en appels op houten snijplanken
in volmaakte helften openvielen,
helemaal uit zichzelf, de hele dag door
en waar blokjes watermeloen
tinkelden in hoge glazen.

Wijdbeens op de keukenvloer
klemt ze de schaal vruchtensalade
tegen haar borst, terwijl ze zich herinnert
hoe Eva aan het begin van alles
op de grond zat, met blinddoek en giechelend,
terwijl hij lepels vol naar haar mond bracht,
een voor een,
om te worden benoemd.

EEN LEVEN NA DE DOOD

Het is de gebruikelijke tweede bestelling:
een museumcatalogus, twee bedelbrieven
en een bericht van gene zijde,
dit keer in een C5 envelop,
manilla met venster.

Soms is het een A4 of klein-folio,
soms met zelfklevend etiket,
maar de boodschap binnenin
is altijd dezelfde:

Hij is niet dood.

Ze hebben hem op schijf opgeslagen
en op dit ogenblik
pulseren de bytes door een of ander
circuit, worden de letters van zijn
onverwoestbare naam
een en al energie, een en al licht
en komen ze opnieuw op
bij elke mailing.

En als ik een ogenblik zou hebben gedacht
dat er geen leven na de dood was,
moet het geweest zijn
omdat ik werd beïnvloed door verschijningen:
door de plof van aarde op zijn doodskist
of door het knappen van zijn creditcards
als het plastic Laatste Oordeel.

SISYPHUS' DOCHTER

Het werk van wie rouwt is nooit af.
Er was geen enkele manier om mijn vader
schadeloos te stellen voor al het klein bedrog
van elke dag dat ik leefde
terwijl hij dat niet deed,
voor mijn onverschilligheid bij het wassen, aankleden,
lopen, werken, praten,
terwijl het leven aan de oppervlakte voortploeterde
en hij vastzat onder de modder
zonder ook maar iets als een telefoon
om te horen wat ik van plan was.

Ik kon niet de hele dag bezig zijn aan hem te denken –
ik had genoeg aan mijn hoofd,
daarom besloot ik hem in plaats daarvan te redden,
pakte sandwiches in, een handvol wisselgeld
en mijn karaoke-apparaat,
en vertrok richting Onderwereld,
terwijl ik mij voorstelde dat de doden
naar mijn schouders zouden fladderen als ik zong,
zoals aan bomen onttoverde vogels
en dat ik ze thuis zou brengen.

Maar toen ik de oever bereikte,
zag ik mijn vader aan de overkant
terwijl hij zich waste, aankleedde, liep,
werkte, praatte.
Hij leek geen noot te horen –
hij had genoeg aan zijn hoofd.
Het leven in het hiernamaals ploeterde voort.
Het werk van de doden is nooit af.

Eric Rosseel

[Netwerk Psychiatrie en Samenleving]

Where did the superego go?

[Deze bijdrage is gebaseerd op de lezing van twee profetische werkjes van de Italiaanse kritische filosoof Giorgio Agamben, met name *La comunità che viene* (Torino, Giulio Einaudi, 1990; 'De Komende Gemeenschap', er bestaan Engelse en Franse vertalingen, nog geen Nederlandse) en *Mezzi senza fine* (Torino, Bollati Boringhieri, 1996; 'Middelen zonder Doel', ook hier Engelse en Franse, maar geen Nederlandse vertalingen). In Nederlandse vertaling kennen we van hem het ophefmakende *Homo Sacer: De Soevereine Macht en het Naakte Leven* (Amsterdam, BOOM/Parrèsia, 2002)]

Waar is het Superego naar toe? Die instantie die in ons hoofd *boven* ons stond, die verinnerlijking en internalisering van uitwendige en ons opgelegde maatschappelijke normen, regels en waarden. Dat Superego dat zich verzette tegen onze natuurlijke driften van het Onbewuste en hen belette hun gang te gaan. En in die strijd tussen het Onbewuste (het Id of in het Duits *Es*) en het Superego moet ons Ik, ons Ego, bemiddelen. Het Superego was de Staat en de Overheid, die verankerd waren in onze geest, niet als een uitwendige tegenover ons staande macht maar als een *integraal deel van ons Zelf*. In de tegenwoordige psychoanalyse, bijvoorbeeld in die van Jacques Lacan, komt het Superego nog nauwelijks ter sprake. De lacaniaanse omschrijving *Le Nom du père* is eigenlijk maar een flauw afkooksel van Freuds 'hiërarchisch' verankerd Superego en bovendien is, zoals Paul Verhaeghe aangeeft, de symbolische vaderfunctie de laatste decennia compleet uitgehold geraakt.¹ *Le Nom du Père* is *Le Nom du Pair* geworden, de naam van de gelijke, van de naaste. Waar is dat Superego naar toe?

Bij sommige mensen uit mijn omgeving die geconfronteerd worden met de chaos van deze tijd merk ik een heimwee naar dit Superego. Maar jammer genoeg voor hen: de doden staan niet weer op. De Staat die *boven* ons staat, bestaat niet meer. De politieke ethiek, de zogenaamde *raison d'état*, het Algemeen Belang: het is allemaal in de vloedgolf van de laatste decennia verzwolgen. De Staat als onderdrukkende, maar tegelijk richtinggevende kracht, heeft opgehouden te functioneren, ze heeft haar historische taak

volbracht en vormt enkel nog een theater waar mensen wedijveren om macht, om de plaats te bezetten van waaruit het spektakel dat deze maatschappij is te regisseren of te monteren. Vroeger was er de Staat met een grote 'S', die ons met veel ethiek en moraalfilosofie in het publieke politiek leven inpaste, precies door ons te onderdrukken. We werden mensen precies doordat ons natuurlijk leven, ons biologisch leven, aangevuld werd met een publiek, politiek leven, een deelname aan het beheer van het openbare goed. Die Staat stond boven ons en wij onderaan waren solidair met elkaar. Wie niet solidair deelnam aan een staking was een rat: hij werd algemeen geminacht, ook door de fabrieksbaas tegen wie de staking was gericht. De ergste misdaad die we kenden was de verklikking. Zelfs de Rijkswacht die toen nog bestond, bejegende de verklikkers met diepe minachting: zij noteerde en gebruikte hun informatie en spuwde ze daarna als het ware in het gezicht. Nu word je als spijtoptant beloond. De spijtoptant, i.c. de verklikker, is gemeengoed geworden op alle terreinen, recent nog in het voetbalschandaal. De Rijkswacht bestaat niet meer: er is geen Rijk meer om over te waken. De strijd gaat tegenwoordig niet meer om het veroveren van de staatsmacht, er is dus ook geen Rijkswacht meer nodig.

De strijd gaat nu tussen staat (de Ander buiten ons) en niet-staat (wij zelf - als wat er overschiet van ons lichaam als politiek wezen), tussen de Ander en ons zelf. Die Ander met zijn normen en waarden is niet langer verinnerlijkt in onszelf, het Superego is verdwenen. In de plaats van de Rijkswacht is de politie gekomen, die autonoom gaat optreden en geen onderscheid maakt tussen geweld en recht en geweld als recht voorstelt. (Zoals minder goed geweten is: de uitroeiing van de Joden in nazi-Duitsland was geen regeringsmaatregel, maar juridisch gezien een politie-operatie.) Die politie staat niet *boven* ons op basis van een verheven ethiek, maar *naast* ons. De solidariteit is opgeheven: iedereen (=elke andere) kan verklikker of politieagent zijn. De Staat, dat zijn de Anderen, onze naasten, niet zij die boven ons staan, want er staat niemand meer boven ons. Dit einde van de Staat gaat gepaard met een ware tsoenami van wetten en reglementeringen, dat allemaal om ons zelf tegen anderen te beschermen. Maar we trappen in een val: met al die wetten kun je ook zélf werkelijk voor alles aangeklaagd worden, hetzij voor de rechter hetzij voor de psychiater. Alles wat je doet, kan tegen je worden gebruikt; omzeggens alles wat je doet is wel door een of andere wet of psychiatrische theorie verboden of tot vorm van mentale stoornis gemaakt. Spreek je te luid, dan is het A; spreek je te stil, dan is het B. Je wordt niet beboet omdat je iets verkeerd

gedaan hebt, maar omdat je pech had: je werd gezien door anderen, je was op het verkeerde moment op de verkeerde plaats. Onnozelheden als op de stoep parkeren of agressief uit de hoek komen (vroeger waren assertiviteitstrainingen zeer populair, maar die zijn volkomen uit de mode, zelfs het woord assertief is helemaal in onbruik geraakt): je weet niet wat je riskeert.

In dat klimaat komt niemand nog op voor zijn rechten: het risico te verliezen is veel te groot. In deze samenleving waar elke ander een verklikker of politieagent kan zijn, waar elke ander je kan aanklagen, is er een enorme roep om warme waarden zoals vriendschap en solidariteit: het beste bewijs dat die dingen niet meer bestaan, dat je op die dingen niet meer kunt bouwen. Je kan niet meer onvoorwaardelijk rekenen op iemand, je moet voortdurend je vrienden te vriend houden, voortdurend je partner voor je winnen, je kinderen van je liefde verzekeren, je collega's van je inzet en je beroepsernst overtuigen. Een enorme stress is het gevolg, een stress die alle sferen van ons bestaan penetreert. In zo'n klimaat leven wij tegenwoordig. Nooit wetend of we moeten reageren of niet, of we ons mogen en kunnen verweren of niet. Niet te verwonderen dat vage klachten opduiken waarvan men niet weet wat er precies van aan is: depressies, burn-out, chronisch vermoeidheidssyndroom (cvs). Vage klachten waarvan de maatschappelijke dimensie door de arts misschien wel wordt onderkend, maar waartegen die niet kan optreden, dus gooien we er maar wat psychofarmaca tegen aan. 12% van de Vlamingen en evenveel Nederlanders zou aan een angst- of paniekstoornis leiden, 6% zou kampen met een depressie (de twee groepen overlappen elkaar wel in sterke mate). De agressiviteit is in Nederland het laatste decennium sterk gestegen: een website waarop een Nederlandse sociaal-psycholoog de etiketten burn-out en cvs wat kritisch en satirisch aanpakte, moest na bedreigingen van het internet worden gehaald.ⁱⁱ Vlaanderen is op het eerste zicht een geweldloos land, maar het onderhuids geweld neemt ook hier sterk toe. Komt daar nog bij: de wijze waarop journalisten zich steeds meer opstellen als rechters, openbare aanklagers en zedenmeesters van om het even wat en van om het even wie; elk gedrag van de burgers nemen zij onder de loep, dikwijls wordt van alles en nog wat beoordeeld en veroordeeld in 'onschuldige' amusementsprogramma's. Vroeger was het blootstaan aan zo'n terreur het privilege van de politieke, religieuze en economische leiders die in de wedijver om de macht elkaar graag de loef afsteken. Nu is deze terreur uitgebreid tot de hele bevolking. Vroeger las je in de krant confidenties over de machtigen der aarde, nu lees je over jezelf en word je in je eigen krant uitgekleeft. Staat en religie zijn

vervangen door de media: maar van de Staat en de religie wisten we met wie ze goede maatjes waren en van wie ze als spreekbuis fungeerden. Nu noemt *De Morgen* zich een 'onafhankelijke krant'.

Op dit ogenblik heeft deze situatie van teloorgang van de Staat ons in een val gelokt. In de mate dat wij niet meer politiek handelen, het publieke goed niet meer beheren omdat het publieke goed opgehouden heeft te bestaan, niet meer voor onze rechten opkomen omdat er geen 'wij' en geen 'ons' meer zijn, in die mate hebben wij ons zelf tot zuiver dierlijke lichamen herleid: wij werken, doen boodschappen, eten en brengen onze kinderen groot, als waren we niet meer dan dieren. De scheiding tussen ons maatschappelijk leven (ons politiek leven zoals de filosofen dat noemen) en ons biologisch leven, ons privé-leven waar we voor de anderen niet bestaan, is opgeheven. Ons maatschappelijk leven is teruggebracht tot dat van een sociaal dier dat van anderen signalen opvangt en daar mechanistisch op reageert. Wij spreken nog amper, wij gedragen ons nog amper als onvoorspelbare mogelijkheden. Politiek is beheersing geworden van die dierlijke lichamen die we zijn. De hausse van de neuro- en breinwetenschappen (met het afgelopen 'Decade of the Brain') met haar enorme aanmatigende pretenties, valt niet toevallig samen met de periode waarin we ons politieke leven hebben laten vallen en 'naakt leven' zijn geworden. Sommige neurowetenschappers beweren zelfs dat onze politieke overtuigingen genetisch bepaald zijn. Daarmee heeft de politiek inderdaad opgehouden te bestaan. Op een bepaalde manier zijn we opnieuw dieren geworden, puur biologisch naakt leven. We hebben ons publiek leven opgegeven en proberen aan de heersende druk te ontsnappen door ons in ons dierlijk privé-leven terug te trekken, waar we denken vrij te zijn van de druk van de concurrentiële anderen. Maar de Ander weet ons te vinden, hij dringt via de media genadeloos ons privé-leven binnen.

In die mate dat wij ons zelf enkel nog als biologische lichamen ervaren en niet als maatschappelijke actoren, in die mate hebben we ook lichamelijke klachten, zijn we ziek zonder echt ziek te zijn. Het is onzin dat die klachten een neurofysiologische of neurobiologische oorzaak hebben. Waarom zouden in deze tijd onze hersenen plots besmet zijn geraakt door een angst- en depressie-epidemie? Maar natuurlijk weet elke arts die onafhankelijk staat van de heersende staatspsychiatrieⁱⁱⁱ, dat de oorzaak schuilt in het feit dat wij ons opjagen en laten opjagen als waren we de prooi van roofdieren. En wij reageren effectief als dieren: of depressief (ineengekrompen) of

agressief en opgewonden. Meer en meer mensen komen in een soort kampen terecht, in de afzondering van een residentiële of semi-residentiële instelling.^{iv} Ons Superego is verdwenen en dus ook ons Ego want bemiddeling is niet meer nodig. We zitten gevangen in een Onbewustzijn dat niet meer bewerkt is. Ten prooi aan chaotische verwarring. Psychotisch peilen we de afgrond.

Uit deze verwarring zullen we onze bevrijding moeten puren. Deze toestand kan immers niet blijven voortduren. Dit is niet de afschaffing van de Staat zoals we ons die hadden voorgesteld. De zogenaamde maatschappelijke kosten zijn enorm hoog. Dit is niet het Goede Leven waarvan we dromen. Het komt erop aan de wetten en de praktische bezwaren die tussen droom en daad staan, op te heffen. ■

Noten:

ⁱ Verhaeghe, Paul *Liefde in tijden van eenzaamheid. Drie verhandelingen over drift en verlangen*. Leuven, Acco, 1998.

ⁱⁱ Bakker, Bram *Te zot voor woorden: een kritische kijk op de psyche en de psychiatrie*. Amsterdam, De Arbeiderspers, 2005.

ⁱⁱⁱ Rosseel, Eric *EmancipatiePsychologie, StaatsPsychiatrie en Transcendentiaal Spiritualisme*. Netwerk Psychiatrie en samenleving. <http://psychiatrie.blogse.nl/log/principes/> (maart 2006)

^{iv} Netwerk Psychiatrie en Samenleving *Kampen!?! <http://psychiatrie.blogse.nl/log/hoekje-jean-pierre-dewaele/>* (maart 2006).

Fernand Auwera

Het ultieme begin

Hij had al aan twee dozijn groepstentoonstellingen deelgenomen, en er stonden vijf individuele tentoonstellingen op zijn naam, maar beeldhouwer Jan Swarthout was nog altijd vrij onbekend. Hij zag eruit, zei hij zelf, als de meeste beelden van zijn collega's, schraal en onafgewerkt.

In zijn curriculum kon men lezen dat zijn werk te zien was in privé-collecties over de hele wereld (een vroegere vriend was naar Mexico geëmigreerd, zijn ex-vrouw leefde in Amerika en na een one-night-stand had hij romantisch een beeldje cadeau gedaan aan de echtgenote van een piloot die toentertijd zijn standplaats in Kuala Lumpur had.) Af en toe kreeg hij een opdracht en op het marktplein van zijn geboortedorp stond sinds tien jaar, niettegenstaande protest van een ruim deel van de hoofdzakelijk conservatieve burgerij, zijn gietijzeren beeld dat 'Sagittarius' voorstelde met een te prominente penis.

Hij werkte hard aan de voorbereiding van een individuele tentoonstelling in Antwerpen. Als succes ditmaal uitbleef, stopte hij ermee, had hij met zichzelf afgesproken. Hij voelde zich weliswaar uitsluitend in harmonie met zichzelf als hij werkte, maar de slopende frustratie en vooral de ergernis telkens als hij met het riante succes van vele collega's werd geconfronteerd, werden hem te zwaar. Het troostte hem niet meer dat sommigen hem op een of andere vernissage wel eens toevertrouwden, glaasje schuimwijn in de hand, echt niet te begrijpen waarom hij zo weinig aan de bak kwam. Sylvia, zijn recente ex-vriendin, had altijd gezegd dat het zijn eigen stomme schuld was. Als je niet in jezelf gelooft, doet iemand anders dat evenmin, zei ze. Als je niet van jezelf houdt, doet iemand anders dat evenmin, zei ze ook en kapte met de relatie.

Op een regenachtige maandagmorgen kreeg hij een brief van het gerenommeerde Engelstalige kunstblad ABC (hij beweerde altijd dat het de afkorting was van Absurd, Bullshit, Camp), waarin werd gemeld dat er interesse was voor een groot verhaal over zijn werk, in de vorm van een interview met Mik Catrisse. Hij kon zijn ogen nauwelijks geloven, besepte meteen dat dit zijn grote kans was en wachtte pro forma twee dagen voor hij faxte dat hij akkoord ging en vereerd was. Er werd een afspraak gemaakt, meteen ook

voor een uitgebreide reeks van in zijn atelier te nemen foto's.

Hij kende Mik Catrisse slechts oppervlakkig, had hem enkele keren op vernissages en andere culturele bijeenkomsten gezien en hem nogal 'showerig' gevonden, maar hij moest wel toegeven dat hij aan de telefoon sympathiek en werkelijk geïnteresseerd klonk.

Er trok een hittegolf over het land en de lucht leek al na enkele dagen bedompt en verbruikt. Zijn atelier was verschrikkelijk warm, maar hij bleef doorwerken, dronk liters water en naarmate de dag van het interview naderde, werd hij nerveuzer. Ik ben geen prater, had hij aan de telefoon gewaarschuwd.

Thuis verzamelde hij al zijn oude nummers van ABC. Aandachtig en met grote mildheid las hij de recensies en interviews die Catrisse er in gepubliceerd had en maakte talrijke notities.

Het sleutelwoord, concludeerde hij, is 'betekenis'.

Terwijl hij beitelde, kneedde of laste (want hij werkte met alle denkbare materialen en wist ze ook op soms vernuftige en verbluffende wijze te combineren), dacht hij niet echt aan het gesprek. Nauwelijks had hij evenwel hamer, beitel of lasapparaat neergelegd, of het interview drong zich onweerstaanbaar aan hem op. Hij voelde zich even opgewonden en angstig als toen hij zijn eerste afspraak maakte om te neuken. Hij verzoon rake replieken op vragen die Catrisse hopelijk ook zou stellen. Hij maakte notities en stelde geheugensteuntjes op, leerde enkele bijzonder rake formuleringen of aforistisch getinte uitspraken uit het hoofd, vastbesloten ze hoe dan ook ergens in een van zijn antwoorden onder te brengen. Zo noteerde hij:

'Vroeger waren de beroemdste kunstenaars ook de meest bekwame vaklui, nu zijn het de meest bekwame reclamejongens.'

Hij schreef een korte passage waarin hij de producten van de meeste moderne kunstenaars vergeleek met het werk van cartoonisten (een vluchtige, aardige, originele impressie, verder niks aan de hand) en nam zich voor aan de interviewer te vragen of hij ook zelf een vraag mocht stellen, namelijk of hij het verschil duidelijk kon maken tussen het vrijwel onbetaalbaar dure en wereldwijd opgehemelde werk van zoveel beroemde modernen en het werk van anonieme etalagisten, die met soms even verrassende en originele ideeën voor een schraal loon uitstalramen creëerden waarvoor enkel winkelende huisvrouwen belangstelling hadden.

'Het experiment is onmisbaar in de kunst,' noteerde hij, 'als het zich tenminste niet institutionaliseert.'

En: 'Een experiment dat algemene waardering krijgt, blijkt nooit een experiment, maar altijd vermoed plagiaat te zijn.'

De lectuur van de interviews had hem ook duidelijk gemaakt dat Catrisse niet afkerig was van zeer persoonlijk getinte vragen. Vooral dat maakte hem onzeker. Ik heb niets te verbergen, dacht hij, en dus ook niets interessants over mezelf te vertellen. Sylvia, van wie hij nog altijd hield, had hem voortdurend uitgedaagd om eindelijk eens los te komen. Ze had een roomblanke huid maar het dikke, stevig krullende zwarte haar van een negerin. Hij was kapot geweest toen ze had gezegd dat het niet meer hoefde voor haar, maar anderzijds had hij, toen het nog wel goed was tussen hen, toch heel onberoerd aan bijvoorbeeld haar dood kunnen denken.

‘Ik weet niet wat je bedoelt,’ had hij willen repliceren, maar hij deed het nooit en tenslotte was het dus te laat.

Normaal werkte hij ook tijdens de weekends, maar om zich ontspannen op het belangrijke gesprek te kunnen voorbereiden, besloot hij een uitzondering te maken. Hij oliede zijn sinds lang ongebruikte racefiets en karde een hele zaterdag fanatiek door de Kempen, een tocht die verkwikkend had kunnen zijn als ze dertig kilometer korter was geweest. Hij bestierf het van de dorst toen hij eindelijk thuis arriveerde en zoop zich lazarus. Hij kwam uit de douche, liep naakt naar de keuken voor een flesje bier, schakelde na drie flesjes over op jenever terwijl hij, nog altijd bloot, in de grote zetel bij het raam zat en in het album bladerde, waarin hij foto’s bewaarde van elk beeld dat hij ooit had gemaakt. Voor hij insluimerde, besloot hij het project waarmee hij bezig was (een reeks van vierendertig nauwelijks tien centimeter hoge figuurtjes in allerlei houdingen die, als ze in een bepaalde orde vast tegen elkaar op een bord van bij voorkeur zwart gelakt hout werden gezet, en van pal bovenop werden bekeken, een kinderhoofdje leken te vormen) voorlopig stop te zetten en een ‘zelfportret’ te construeren uit hout, steen en metalen banden. Het beeld zou enkel zijn achterhoofd tonen. Hij vond in zijn atelier een brok graniet van ongeveer 30x30 cm en 10 cm dik, bevestigde er een stevige ijzeren pin op die, met een hoek van 25°, een plank schraagde van ongeveer een halve meter hoogte en 35 cm breedte. In die plank maakte hij enkele gleuven waar hij 2 cm-brede metalen banden door trok, tot ze min of meer een ingezwachteld achterhoofd en een nek suggereerden. Enige tijd aarzelde hij of hij, op de plaats van de hersenen, een ei-vormig stuk gepolijst carrara-marmer zou hangen in een fijnmazig metalen netwerkje, maar hij zag er vanaf omdat het hem een te voor de hand liggend idee leek. Hij werkte er enkele dagen onafgebroken aan en was tevreden met het resultaat.

Bovendien nam hij zich voor om Catrisse’s vragen omtrent zijn persoonlijk leven te pareren met antwoorden in de zin van: ‘Men kan van mening

verschillen over de waarde van mijn werk maar één ding is zeker: het is belangrijker dan ikzelf. We zwijgen dus maar over mezelf.' Het klonk vol zelfvertrouwen, en toch ook voldoende bescheiden. Tegelijk ergerde het hem omdat hij wist dat het een laf antwoord was, want hij was altijd met zichzelf bezig. Hij noteerde eveneens: 'Ik werk te hard en leef te zacht' en 'Ik ben een mensenhater met een groot zwak voor sommige mensen'. 'Als bescheidenheid een kwaliteit was, zou ik een genie zijn' schrapte hij, besefvend dat de verleiding om in een interview zichzelf voorbij te praten altijd op de loer lag. 'Tijdens een interview zou zelfs een non haar blote kont laten zien,' noteerde hij evenmin.

Jan Swarthout loog niet meer dan anderen, maar zijn waarheden hielden nooit lang stand. In de wereld zoals hij is, takelt de waarheid ons af, zei hij graag, leugen en bedrog zijn veel constructiever, ze zijn noodzakelijk voor het overleven.

In een tekst over eigen werk had hij eens geschreven: 'Zien wij de werkelijkheid? Natuurlijk niet, het overgrote deel van wat er rond ons bestaat en leeft zien, horen of ruiken wij niet. Is ons beeld van de sterrenhemel correct? Natuurlijk niet. Onze werkelijkheid is maar een fractie en dus vervorming en leugen. Wij zien minder scherp dan een buizerd, we horen minder dan bijvoorbeeld een neushoorn, wij ruiken minder dan een straathond. Onze oneindigheid is een benauwde cel van onzichtbare muren. Ontsnapt onze gevoelswereld aan deze beperking? Is liefde een alles omvattend gevoel? Alleen als ons lief ons dat kan wijsmaken. Wie ben ik? Ik ken enkel een heel klein deeltje van mezelf. De rest is angst en religie. Dat we verantwoordelijk zijn voor onze daden is de grote leugen die de maatschappij bij elkaar houdt en de hatelijke legitimatie voor haar repressiviteit. Mijn beelden zijn aanklachten...' De brochure was gedrukt op wat bruin inpakpapier leek, wat de tekst moeilijk leesbaar maakte.

Op zondag at hij, tegenover het Museum voor Schone Kunsten in een kleurrijk eetcafé met de vreemde naam *Funky Soul Potato*, uitstekende *jacked potatoes* die op de menukaart vermeld stonden onder de naam *Mustang Sally*. 's Avonds luisterde hij naar fado's, gezongen door Amália Rodrigues en ging vroeg naar bed. Hij masturbeerde nooit, hij zei dat hij soms neukte met onzichtbare vrouwen. In zijn droom liep hij verloren in een verlaten stad waarvan alle straten eindigden op onoverzienbare pleinen of in enorme bouwputten. Hij dacht wel eens dat zijn werk geen andere bedoeling had dan de vrees voor de leegte te overwinnen, de leegte met de zuigende kracht. Voor het beeld van zijn achterhoofd zocht hij een prominente plaats in het atelier. Hij kocht tevens een fles whisky van het merk Jameson, omdat hij

ergens had gelezen dat Catrisse die whisky bij voorkeur dronk.

Als hij uit het grote raam van zijn atelier keek, zag hij naast een donkere bakstenen muur een levenloos grijs ingekleurd landschap van daken, drie te kort gesnoeide boomtoppen, de hoge schoorsteenpijp van een fabriek, een geknakte televisie-antenne. Niets bewoog, behalve een onbeweeglijke meeuw die voorbij dreef. En toch verandert het, dacht hij en kreeg de ingeving om in het raam een fototoestel te monteren en elke dag van op dezelfde plaats en op hetzelfde moment een kiekje te nemen, precies een jaar lang, en die driehonderd vijfenzeftig foto's chronologisch te exposeren.

Het meest recente nummer van ABC opende zoals meestal met een lang interview van Catrisse.

'Marinower. Hij wandelt met dansende stappen voor me uit door zijn atelier dat hoog in een van de betere wijken van de stad ligt. Een van de verweerde muren in het oude pand is vervangen door een glazen wand tot halfweg het zadeldak. Hij is niet in werkkledij, maar draagt een onberispelijk gesneden driedelig lichtblauw pak, donkerblauw hemd en, zeer gewaagd, grasgroene das met dasspeld in de vorm van een scarabee. Zijn haar is dik en borstelig maar een uitstekend hairstylist heeft er het beste van gemaakt, wat hem meteen, niettegenstaande zijn middelbare leeftijd, een jongensachtig uiterlijk geeft. Hij rookt dunne bruinkleurige sigaretten en vraagt me plaats te nemen in een gammele rotanzetel (nog een geschenk van mijn grootvader, licht hij me ongevraagd in). De zetel zit ongemakkelijk, niettegenstaande de bebloemde kussentjes die er schijnbaar achtere-loos in zijn geworpen. Hij vraagt me met zachte, maar dwingende stem wat ik wil drinken en schenkt dan zonder mijn antwoord af te wachten het klaarstaande glas vol vodka. Met geen woord, met geen enkel gebaar, vestigt hij de aandacht op zijn werk dat nochtans in gesloten formatie tegen de muren staat. Het lijkt wel alsof de kleuren constant bewegen. Fascinerend. Niet kapot te krijgen. 'Kunst', zal hij later in het gesprek zeggen, 'is altijd bedrog, maar bedrog kan soms kunst zijn.'

Jan Swarthout was ervan overtuigd dat, als Mik Catrisse niet de onuitstaanbare snob en internationaal befaamde Henry Marinower had moeten presenteren, maar hemzelf, de toon heel wat kritischer, om niet te zeggen spottend, zou zijn geweest.

Hij besloot Catrisse in werktenue te ontvangen en hem niet meteen iets alcoholisch aan te bieden. Enige reserve leek hem opportuun, hij moest afstand houden, vooral om zichzelf te beschermen.

Hij bedacht ook nog:

'Een beeldhouwer werkt niet in de ruimte of met de ruimte, hij bevecht de

ruimte, een ander woord voor leegte, door er iets aan toe te voegen.'

En: 'Er zijn geen conservatieve en geen vooruitstrevende kunstenaars, want alle kunstenaars interpreteren, elk op hun manier, uitsluitend het verleden.' Als tussendoortje: 'Conceptual art? Laat me lachen. Het enige wat die klootzakken wisten te verzinnen was zichzelf als artiest.'

En ook: 'Waarom worden in de literatuur de auteurs van bestsellers gewantrouwd, in de beeldende kunst de best verkopenden precies het meest gewaardeerd?'

En tenslotte: 'Interviewen heeft geen zin. Wie ik ben zie je best in mijn werk. In gezelschap, dus ook in het jouwe, ben ik een kameleon.'

Als hij alleen was en tegen zichzelf sprak, klonk alles veel overtuigender wist hij uit ervaring. Zijn vader had hem altijd verweten dat hij een bangschijter was. Zijn vader was een kale oud-voetballer met een explosief karakter die van oordeel was dat de ware kunst ophield bij Rubens. Jan Swarthout was nu ouder dan zijn vader was op het moment dat hij definitief met hem had gebroken. Hij herinnerde zich nog altijd wat er gebeurde toen ze eens een chalet huurden in de Ardennen en een fietstocht ondernamen, samen met een oom, zijn twee neefjes, en hun vrienden. Hij fietste graag als hij zijn eigen route en snelheid kon bepalen, maar niet als het in groep gebeurde, en hij hield helemaal niet van zijn neven. Even na de middag stopten ze op een open plaats in een bos bij een riviertje en tot zijn ontzetting werd er besloten om te gaan zwemmen, niettegenstaande niemand een zwembroek bij zich had. Geen bezwaar, oordeelde men. Zijn twee neven stonden onmiddellijk in hun flikker en doken gillend het water in, gevolgd door hun vriendjes. Met afgrijzen zag hij ook zijn vader uit zijn broek stappen, steun zoekend tegen een dikke boom. Hij had hem nooit eerder naakt gezien. Even later stond alleen hij nog op het droge. Hij had enkel zijn schoenen en kousen uit en voelde zich belachelijk met zijn kleren aan, maar durfde zich toch niet uit te kleden. Zijn vader riep dat het heerlijk was in het water. Hij trok zijn hemd uit. Zijn oom riep dat hij hem zou komen halen en met zijn broek aan in het water gooien als hij geen haast maakte. Hij liet zijn broek zakken. Op hetzelfde ogenblik werd er luid gelachen. Hij wist niet of ze lachten omdat hij daar in zijn blote kont stond of omdat er iets in het water gebeurde, maar er was een waas voor zijn ogen gekomen. Nooit had hij zich zo vernederd gevoeld. Een wanhopig ogenblik later sprong hij het water in. Er streelden waterplanten langs zijn enkels, de keien waren gladgeschuurd, toen hij zijn ogen opende, leek het alsof hij duizenden schitterende insecten zag.

Altijd heb ik me verborgen, dacht hij, ik ben niet geschikt voor een interview, ik ben enkel mezelf als ik alleen ben en ik ben enkel mezelf in mijn

werk. Ik wil niet in mijn blote kont worden betrappt, de ultieme vernedering, de absolute weerloosheid, en dus speel ik wie men wil dat ik ben.

Mik Catrisse was een onopvallend ogende man, kalend, met een bleke huid. Hij droeg een brilletje, maar maakte toch een sportieve indruk. Vaag herinnerde Jan zich ooit ergens te hebben gelezen dat hij lang geleden provinciaal kampioen polsstokspringen was geweest.

Ze dronken koffie, die hij had gezet terwijl Catrisse verkennend door het atelier liep en af en toe met een hand over een beeld streek, of op zijn hurken iets bestudeerde. Jan zei, schijnbaar terloops, dat er een fotoalbum over zijn werk op tafel lag. Het groene, specificeerde hij, alhoewel er slechts één lag. 'Bent u tevreden met uw werk?' vroeg Mik, zonder de recorder te laten lopen, die hij midden op tafel had gezet. Dat hinderde Swarthout. Hij had de indruk te praten zonder gehoord te worden.

'Ja,' zei hij.

'En nee,' voegde hij er onmiddellijk aan toe.

'En met de response?'

'Nee,' zei hij.

'Wat dacht u toen de redactie van ABC om een afspraak vroeg?'

Absurd, Bullshit, Camp or Cunt or Culture, what's in a name, dacht hij.

'Ik was vereerd met het verzoek, eerlijk gezegd, ik had daar nooit op gerekend.'

Mik boog zich voorover en klikte de recorder aan.

Hij zei: 'Jan Swarthout, 22 augustus.'

'Nog koffie?' stelde Jan voor.

De volgende vraag verraste hem.

'Onze maatschappij wordt altijd maar rechtser, daar is iedereen het over eens. Vindt u dat de huidige artistieke tendenzen deze evolutie onderschrijven, of gaan ze er resoluut tegenin?'

De bandrecorder liep totaal onhoorbaar.

'Wat versta je onder kunst?' antwoordde hij te nonchalant boven zijn kop koffie. 'De kunst die nu trendy is, of de kunst waar de spraakmakende tijdschriften en critici geen of nauwelijks aandacht aan besteden?'

Hij zweeg even, en voegde er aan toe: 'Kunst is al te dikwijls bedrog.'

Hij zei het nog voor hij het gedacht had. Hij wou er nog aan toevoegen dat hij niet alles en iedereen over dezelfde kam scheerde, maar kreeg er de kans niet toe.

'Bedrog? We moeten een keuze maken,' zei Catrisse.

'Precies. Alsof het artistieke bedrijf een paardenkoers is, en je op het win-

nende paard hoopt in te zetten. Of hoopt op de beurs de juiste aandelen te hebben gekocht. Toen Van Gogh crepeerde, waren er nogal wat schilders die fortuinen verdienden.'

'Denk je nu aan Henry Marinower?'

Hij stond op, liep naar de kast, rommelde er even in, alsof hij iets zocht, nam dan de kleine koektrommel die hij klaar had gezet.

'Het is moeilijk om over collega's te praten, omdat een negatief maar eerlijk antwoord altijd door jaloersheid, rancune en frustratie lijkt te zijn ingegeven.' Hij lachte even.

'Ik ken het werk van Henry, en ik apprecieer het, tenminste dat uit zijn beginperiode. Maar momenteel herhaalt hij zich, wat ik hem niet eens kwalijk neem, die vent moet ook leven en weet heel goed hoe hij poen moet pakken, veel poen, maar wat me inderdaad soms woedend maakt, is de onevenredig grote aandacht die hij krijgt voor al dat maakwerk, ten koste van vele anderen.'

'Krijg ik meer te horen,' zei Mik neutraal. 'Laten we even jouw werk van naderbij gaan bekijken.'

Hij stond op en rekte zich ongegeneerd. Een onbewust signaal, dacht Jan Swarthout.

'Met een glas in de hand kan dat ook,' zei hij en stak de fles Jameson in de lucht.

'Schitterend,' zei Mik.

Ze nipten aan hun glazen terwijl ze langs de beelden slenterden. Jan gaf los en makkelijk de nodige toelichtingen, maar had tegelijkertijd de indruk dat hij net niet zei wat hij wou zeggen.

Toen ze de beelden en constructies langs de venstermuur hadden afgewerkt, zag hij dat de bandrecorder nog altijd op tafel stond en hij maakte er Mik opmerkzaam op.

'Ik heb een uitstekend geheugen. Vanavond noteer ik alles, in een eerste versie.'

Jan vulde de glazen bij, en trakteerde zichzelf even ruim als zijn gast, niet-tegenstaande hij het voornemen had gemaakt matig te drinken.

'Ik heb nooit een dagboek bijgehouden,' verzon hij toen ze bij het stuk stonden waarin hij een dozijn boeken met kleurige omslagen en open waaiende zwartgemaakte bladzijden had verwerkt, 'Exhibitionisme' geheten. Catrisse ging er niet op in. Hij stelde vast dat Mik niet het soort vragen stelde waarop hij alvast antwoorden had voorbereid.

'Je geeft altijd poëtisch klinkende namen,' zei Mik, 'ook aan rauwe, realistische beelden. Waarom?'

‘Namen geven geen betekenis aan beelden,’ zei hij. ‘Het beeld van bijvoorbeeld een naakte vrouw ‘Naakt’ noemen vind ik flauwekul. En er een nummer of een datum achter zetten is snob. Voor mij is een naam een uitdaging. Ik daag de mens die mijn beeld bekijkt uit om mijn ware bedoeling te achterhalen. Ik geef een hint, maar het is ook mogelijk dat ik hem op een dwaalspoor zet. De betekenis der dingen, dat is mijn enige thema. Ik heb nooit een dagboek bijgehouden omdat ik nog altijd op zoek ben naar de betekenis van de dingen en dus naar de betekenis van mezelf en van het leven in het algemeen. Zolang ik niet besef wat mijn betekenis is, heeft een dagboek geen zin, vind ik. De eeuwige vragen, daar komt het op aan. Wat doe ik hier eigenlijk? Ik geef toe dat het niet origineel is. Maar de drang om origineel te zijn, is een heel conservatieve houding. Dagen waarop ik niet heb kunnen werken zijn hatelijke dagen. Ik werk niet voor de eeuwigheid, ik heb niet eens een kind, en toch heb ik het gevoel, als ik aan het werken ben, dat ik betekenis geef aan mijn leven en aan mezelf.’

Woorden, dacht hij, de sluiers van Sheherazade. Ze stript niet, ze knoopt altijd meer sluiers rond haar verleidelijke lijf.

Het kernwoord, realiseerde hij zich, is ‘onverzoenlijkheid’.

Mik bleef enige tijd staan voor een van de meest realistische en eenvoudige beelden die hij, vond hij zelf, ooit had gemaakt. Het bestond uit een donkergroen geschilderde houten deur, gevonden op een afbraakwerf, waar hij een glanzend gepoetste koperen klink op had gemonteerd en waar een naakte vrouw doorheen stapte. Van die vrouw zag men alleen maar een volmaakt mooie kont, een stukje van haar been en een voet, een schouder met linkerarm en een hand met gespreide vingers. Ook fladderende haren. ‘Hoe noem je dit?’

‘Het ultieme begin,’ zei hij. ‘Ze is op weg naar een totaal nieuw leven.’

‘Een mooie kont,’ zei Mik.

‘De meeste mannen kijken bij een vrouw graag naar hun kont,’ zei hij. ‘Het is naar het schijnt wetenschappelijk bewezen dat er twee types bestaan. Mannen, bedoel ik. Mannen bij wie vooral vrouwenborsten erotiserend werken en mannen die vooral door billen worden opgewonden. De mannen van de eerste categorie, concludeerde de studie, beleven hun seks vrij van schuld, die van de tweede categorie schuld bewust. Ik behoor zonder enige twijfel tot de tweede categorie. Maar los daarvan vind ik dat er niets mooier op aarde bestaat dan een welgevormde vrouwenkont. De volmaakte ronding van de billen, de spanningslijn van de reet, enkel te vergelijken met de krul van een zwanenhals, de verhouding van de twee bipsen, spiegelbeelden maar toch niet identiek, de geraffineerd aandoenlijke aanzet tot de

benen, dat alles vind ik meesterlijk. Een vrouwenkont ontroert me in de allereerste plaats, pas daarna windt ze me op.'

Hij vroeg zich af of Mik Catrisse dat allemaal zou kunnen memoreren, hoe zijn uitspraken in de tekst zouden terechtkomen. Praten maakte hem altijd nerveus. De woorden waren hem niet vertrouwd. Hij ving een glimp op van zijn gezicht in een van de drie spiegelfragmenten die hij in het beeld 'De hoop op een zuiver verleden' had verwerkt. Hij haalde een hand door de haren.

'Ik vind het fascinerend,' zei Mik, 'dat moderne kunst het heeft opgegeven om betekenis te hebben. Moderne kunst wil zijn zonder meer en vraagt ons om dat te accepteren.'

'Wilt u nog koffie, of houden we het bij whisky?'

Mik liep naar de tafel, alsof de andere constructies hem niet meer interesseerden en vulde zelf zijn glas bij.

'Vertel eens iets over het karakter van de materialen waarmee je bij voorkeur werkt.'

'Kan ik niet. Ik improviseer constant. Het toeval speelt een cruciale rol in ons leven, is veel prominenter aanwezig dan we zelf willen toegeven, en ook dat toon ik in mijn werk.'

Hij kon zich niet herinneren ooit zoveel en zo gemakkelijk, toch schijnbaar gemakkelijk, te hebben gepraat. Ik speel mijn rolletje uitstekend, dacht hij, ik voer een interessant artiest op, eigenlijk speel ik een spelletje met mijn interviewer, en hij niet met mij, zoals hij misschien wel denkt.

'De originaliteit van Marinetti, van Pollock, Mondriaan, van Beuys of,ichter bij ons, van Panamarenko...' begon Mik en Jan onderbrak hem brutaal. 'Bullshit,' zei hij. 'Originaliteit in de beeldende kunst bestaat al lang niet meer, al niet meer sinds Marcel Duchamp. Alles wat ze doen is variëren op wat hij heeft geïntroduceerd. Al die zogenaamde artiesten zijn lijkenpikkers. De originaliteit waar de kunstenaars en de theoretici het altijd over hebben is fake, een laagje vernis, de virtuositeit van handige reclamemensen, het is stront in pakjes. Een enkele keer ook letterlijk.'

Hij lachte luid. Zo had hij zichzelf nooit eerder gekend, maar hij wist niet of hij tevreden kon zijn over zijn opvoering.

Buiten werd het duister. Er waren compacte wolken komen opzetten, die door het licht van de avondlijke stad een purperen en angstige schijn kregen. Abstracte kunst lijkt het, dacht hij, maar hoe prutserig en pretentieus is die niet in vergelijking met deze vergankelijke compositie.

Hij dronk zijn glas in een teug leeg, deed Mik teken dat ook hij dat moest doen, en goot de whisky gul in de glazen. Ze gingen er flink tegenaan.

‘Whisky komt pas echt tot zijn recht als het avond is,’ hoorde hij zichzelf zeggen. ‘Ik drink ook whisky overdag, maar dat is niet zoals het hoort, moet ik bekennen, dat is een van mijn zwakheden... De kleur van whisky, dat is de kleur van de zon even nadat ze onder is gegaan, de kleur van de diepe herfst, de ingetogen kleur van de mooie dingen die voorbijgaan en daarom zo waardevol zijn.’

Zij dronken.

Wolken drijven door de tijd, dacht hij toen hij weer naar buiten keek, misschien heb ik meer talent als dichter, beelden maken met woorden, stilte vertalen, het onzegbare benaderen, op mijn eigen schaduw staan.

‘Ik heb je vraag niet begrepen, sorry,’ zei hij.

‘Ik vroeg waar het toilet was.’

Terwijl Catrisse het atelier uit was, nam hij een fikse slok aan de fles. Hoe kan ik betekenis hebben als ik niet weet wie ik ben, dacht hij.

‘Waar situeert u zichzelf in de opstelling van de nationale ploeg van Belgische kunstenaars?’ vroeg Catrisse speels terwijl hij zijn broek nog dichtritste.

‘Hoe kan ik mijn betekenis definiëren als ik niet weet wie ik ben?’ zei hij.

‘Ik wil eerlijk met je zijn. Ik ben, zoals de meeste kunstenaars, constant op zoek naar mezelf. Meen ik mezelf te hebben gevonden, blijk ik te geloven in een acteur, zoals de mensen naar het schijnt vroeger in de bioscoop ook reageerden, alsof wat ze zagen realiteit was, en de acteurs luidkeels verwittigden dat die slechte met zijn zwarte hoed achter een boom verscholen stond. Kunstenaars die altijd hetzelfde blijven doen, hun basisidee altijd maar uitmelken, ik denk bijvoorbeeld aan dinges, aan die vent die ook een Parijse brug in plastic verpakte, dat worden vulgaire kitschproducenten, zelfs minder dan dat, want voor vele naïeve makers van kitsch kan ik als vakman nog enige waardering opbrengen. Christo, die bedoel ik natuurlijk. En de Reichstag.’

‘Jouw werk,’ zei Mik, ‘maakt, hoe zou ik het zeggen, een soms ingetogen en toch uitdagende indruk. Ik hou daarvan. De ingebouwde controversie. Ik kende het natuurlijk wel, hier en daar iets van gezien, maar dit overzicht overtuigt me helemaal. Eigenlijk is dit een echte revelatie. Sommige beelden zou ik zelfs echt vernieuwend noemen. Een doorbraak.’

Hij wees naar een constructie van een aantal giftig gekleurde in elkaar verwerkte metalen kubussen.

‘Maar zelf maak je een zeer zachtaardige indruk. Aarzelend zelfs. Ik sprak vorige week nog met een van je collega’s, en die zei dat jij een zeer beminnelijk man bent, wat overigens geen verdienste zou zijn, omdat je in feite

te laf bent om terug te slaan als men je een trap onder de kont geeft.'

Zoals altijd als hij beledigd werd, reageerde hij lachend.

'Misschien heeft die man, ik wil niet eens weten wie hij is, wel gelijk. Maar als ik niet weet wie ik ben, hoe kunnen zij het dan weten? Ik sta 's morgens op en voel me bang en ellendig. Ik haat het leven en alles en iedereen in mijn omgeving. Ik walg van de wereld waarin ik functioneer. Ik stel me vragen, maak me verwijten, vloek binnensmonds en ween overvloedig zonder tranen. Onder de douche wens ik mezelf dood. Dan ga ik om de hoek de krant kopen en voer een vriendelijk gesprekje met de krantenmadam, en koop drie broodjes bij de warme bakker en laat daar opgewekt een bibberend besje voorgaan, en thuisgekomen bel ik een vriend op en voer een vrolijke en hartelijke conversatie vol lacherige roddel terwijl ik, althans innerlijk, in elkaar krimp. Ondertussen blijf ik geloven dat iedereen waarmee ik praat niet als ik onverdraaglijke, waanzinnige, verschrikkelijke dingen denkt terwijl hij clichés debiteert, maar de waarheid en niets dan de waarheid zegt. Ik hoop dat ze me niet naar de strot willen vliegen, zoals ik hen. Bizar toch. Jij weet niet wat ik echt denk als ik je een antwoord geef, ik weet niet hoe jij je voelt terwijl je ontspannen tegenover mij zit, ik weet niet eens of mijn werk je boeit of je hier enkel in opdracht een vervelende karwei uitvoert, maar we blijven welgemanierd.'

Hij zweeg. Hij zag dat het buiten volledig donker was geworden. Hij nam een map met schetsen die naast zijn stoel stond en bladerde er even in, tot hij een blad vond met enkele studies van een beeld dat hij nooit had uitgevoerd. Hij signeerde het en gaf het met een breed gebaar aan Catrisse.

'Voor jou. Een souvenir. Voorstudies van een nooit gemaakt werk. Waarschijnlijk zou het mijn beste zijn geworden, als ik voldoende talent zou hebben om het ook te maken.'

Hij lachte. Het loopt mis, dacht hij, ik vertel onzin, hij zal een vernietigend stuk over mij schrijven en meteen heb ik mijn grote kans gemist.

'Dank je,' zei Mik.

Hij bestudeerde het blad nauwkeurig en Jan speurde zijn gezicht af, angstig zoekend naar een reactie.

'Heel interessant,' zei hij. 'En mooi bovendien. U bent ook een uitstekend tekenaar.'

'Ik ben gewoon een handige jongen,' zei hij lachend en hoopte dat zijn lachje cynisch en bitter klonk.

Mik stond op en wandelde opnieuw traag door het atelier. Jan bleef even zitten, liep hem dan toch na. Ik loop iedereen na, dacht hij, daarom houdt niemand met mij rekening.

'Ik lees uw interviews graag, ik ben benieuwd naar wat ik te vertellen had,' hoorde hij zichzelf zeggen.

Het klonk lullig.

'Ook al ben ik het niet altijd eens met uw mening,' voegde hij er aan toe.

Mik draaide zich om en keek hem vragend aan.

'Al gebeurt dat niet vaak,' zei hij, en hoopte dat Mik niet zou vragen waarmee hij het bijvoorbeeld niet eens was.

'Ik bedoel,' zei hij, 'dat uw stukken in elk geval altijd helder geschreven zijn, een zeldzaamheid in de kunstkritiek.'

Catrisse bleef staan voor het beeld van de vrouw die in een deur verdween.

'Dit vind ik echt mooi,' zei hij, 'en zeer intrigerend.'

'Dank je. Ik ben nog niet immuun voor een gemeend compliment.'

Dat zinnetje heb ik al ettelijke keren gedebiteerd, realiseerde hij zich. Hij haalde diep adem en constateerde opeens dat Catrisse een lichte lijfgeur had. Hij haatte hem erom. Hij manipuleert me, dacht hij, hij laat me de verkeerde dingen zeggen. Catrisse had zich van het beeld met de deur afgekeerd en bestudeerde een constructie die op een vloerloze hangbrug leek. Als hij me iets vraagt, weet ik niets te zeggen, dacht hij. Hij liep naar de tafel en dronk van zijn whisky. Het glas van Catrisse vulde hij bij en hij gaf het hem met een brede glimlach.

'Het aangename aan het nuttige paren,' zei hij.

Catrisse dankte met een hoofdknik en nam een slok.

'Wat ik vreemd vind,' zei hij, 'is dat je werk zo verschillend is van structuur, van opvatting en zelfs van stijl, en dat het toch eenheid heeft. Ik vind dat boeiend en zeer merkwaardig. Ik zou willen ontdekken wat het bindt.'

'Ik mag aannemen dat dit een compliment is,' zei Swarthout.

'Dat is het inderdaad. Ik denk dat dit disparate de reden is waarom je ondergewaardeerd bent. Nee, ik ben er zeker van. Dit bezoek is een revelatie.'

'Ik besta niet,' zei hij. 'Ik ben verschillende ikken. Je praat nu met het ik dat toevallig van dienst is'

'Volgens mij,' zei Catrisse bedachtzaam, 'ben je een van de duidelijkste exponenten van die strekking in de moderne kunst die weigert een betekenis te zoeken achter de dingen en die daarom niet wil verfraaien of verklaren of doorgronden, maar in de eerste plaats of, beter nog, uitsluitend wil ontluisteren.'

'Zo is het,' zei Jan verward. 'Op betekenis komt het aan, maar ik vind mezelf niet en dus ook geen betekenis en als er geen betekenis is, wat is dan de waarde van de dingen? Bedrog is niet langer immoreel. De aloude vragen blijven onbeantwoord. De eeuwigheid kennen we niet, wat is dan de bete-

kenis van tijd? Heb ik dat al gezegd? Is er een leven na de dood? Niemand weet het, maar het antwoord op die vraag lijkt me minder dringend dan de vraag naar de betekenis tijdens dit leven. Iedereen wil aan de nutteloosheid voorbij, de absurditeit is onaanvaardbaar, zeker als je rekening houdt met de afschuwelijke ellende in deze wereld. Maar leven is spartelen als een vis op het droge. Ik tracht de zinloosheid te verbeelden.'

Hij begreep geen woord van wat hij had gezegd.

Catrisse wandelde opnieuw door het atelier, bleef hier en daar even staan. Hij is arrogant, dacht Swarthout, hij wil me beduvelen met zijn waardering. Hij zal mij gebruiken om weer een van zijn ophefmakende sloopstukken te schrijven. En dat zal hem gemakkelijk vallen, met als centraal gegeven de vrouwenkont die ik heb gemaakt. Catrisse dook opeens weer naast hem op. 'Ik heb voldoende stof,' zei hij. 'Ik ga nu maar, tenzij u aan dit alles nog iets wenst toe te voegen.'

Swarthout keek hem aan, beantwoordde Catrisses glimlach niet, maar ledigde zijn glaasje, zette het voorzichtig op tafel, knoopte zijn broek los, liet ze zakken en draaide zich met zijn blote kont in de richting van zijn interviewer. ■

Thierry Deleu

Manieren van ordenen

een essay van Jan Van Herreweghe, bibliothecaris

Al jaren zoek ik naar een ideale manier om mijn bibliotheek te organiseren. Ik ben begonnen door eerst wat te lezen over dit onderwerp. Ik herinner mij het boek Bibliotheek en documentatie van Th.P. Loosjes. Ik plakte stickers op de ruggen! Die slechte gewoonte heb ik afgeleerd. Nu gebruik ik een 3-cijferige code die onder andere boekhandels helpt om ingekochte boeken in de juiste rekken te plaatsen. Anyway, om een lang verhaal kort te maken: mijn boeken zijn nu onderverdeeld in een aantal thema's, maar ze pronken al lang niet meer op de juiste plaats. Toen ik Manieren van ordenen in het oog kreeg, dacht ik: 'Dat is het!'

Bij uitgeverij De Gebeten Hond (Harelbeke) publiceerde de Harelbeekse bibliothecaris Jan Van Herreweghe zijn essay *Manieren van ordenen*. Hierin heeft hij het over het verzamelen van boeken en de problemen die ermee gepaard gaan. Als aanwijzer gaf hij het essay de bijtitel 'Van feitelijk gebeuren tot conceptueel idee'. Het boek(je) is verzorgd uitgegeven, in een leesbare lay-out, gezet uit de Baskerville punt 10. Het kaftontwerp is van de hand van Tom Van Laere op basis van het schilderij 'Oneindige Bibliotheek' van Jean-Marie Bytebier. Drukkerij Sintjoris Merendree zorgde voor de grafische vormgeving.

Zoals in zijn meeste artikels en/of recensies opent Van Herreweghe zijn boek met enkele citaten (citaten en gezegden plukken over boeken, bibliotheken, boekhandels, schrijven, cultuur, filosofie is zijn dada, zie *Als de tafel wankelt, komt een boek het meest van pas*, De Gebeten Hond, 2005). Deze keer kiest hij voor Gerrit Komrij, Carlos Ruiz Zafon, Alberto Manguel, Jorge Luis Borges en Benjamin Disraeli. Vooral wat die laatste schrijft, heeft mij getroffen: 'Boeken zijn fataal. Ze zijn de vloek van het menselijk geslacht (...) De grootste ramp die de mens ooit overkwam, was de uitvinding van de drukunst.' Onder dit gesternte begint Van Herreweghe zijn essay. De auteur vertelt ons enkele verhalen die hij las in boeken of die hij te horen kreeg. Verhalen over avonturen met boeken. Maar het gaat evenzeer over het boek als inspiratiebron.

Het belang van boeken

‘Boeken. Boeken. Boeken. En wat met hun lezers?’ Een terechte vraag die de auteur-bibliothecaris zich stelt. Boeken kunnen een grote invloed hebben op het gedrag en de denkwereld van de lezers. Sommige lezers kunnen beter relateren dan anderen (de jongsten het minst). Het zijn niet alle stichtende boeken. Voor de auteur zelf was *De bende van Jan de Lichte* van Louis Paul Boon het beginpunt van een leesavontuur dat op 17-jarige leeftijd (pas) begon met een herexamen Nederlands en tot op vandaag ongewone proporties heeft aangenomen. Van Herreweghe is een wandelend boek, een mobiele bibliotheek, een ‘scheefgegroeide’ boekenfanaat, die mensen die niet lezen meewarig bekijkt alsof ze in de evolutieleer van Darwin naast de boot zijn gevallen (of moet ik schrijven: de boot van Noë hebben gemist?)

‘Het verzamelen van boeken,’ schrijft de auteur, ‘begint naar mijn aanvoelen met een liefde voor het oeuvre van een bepaald auteur.’ Een kwestie van smaak dus. Wie valt in de smaak van Van Herreweghe? En vooral: welke auteur mag het vergeten ooit te mogen pronken in de rekken van de auteur zelf of in de rekken van zijn bibliotheek? Van Herreweghe stelt alle auteurs gerust: ‘Vervolgens leidt de inhoud van een boek naar een ander boek van een collega-auteur.’

Mijn voorkeur gaat uiteraard uit naar ‘literatuur’ - toch voor mij als dichter en romancier - in haar heel enge betekenis. Ik stel haar tegenover ‘lectuur’: een lagere, populaire vorm van geschreven fictie of non-fictie. Het essay van Van Herreweghe behandelt zowel de fictionele of de non-fictionele wereld in woorden. Uit zijn exposé blijkt wel dat hij veel liefde heeft voor de hogere, elitaire vorm van schrijven. Als bezige bij en ‘all round klusjesman’ van de literatuur (bibliothecaris, verzamelaar, auteur, kunstpromotor en uitgever - dit laatste wil hij niet gezegd hebben) is hij de ‘right man on the right place’ om dit essay te schrijven.

De bibliofiel en de verzamelaar

Vooreerst moet ik verduidelijken dat dit essay niet gaat (of toch in veel mindere mate) over de bibliofilie. Of het verzamelen van boeken die opvallen door hun uiterlijk. Iemand die alle boeken van een bepaalde schrijver in huis heeft, is nog geen bibliofiel. Een bibliofiel zal ongetwijfeld van lezen houden, maar hij of zij is met name vooral geïnteresseerd in het boek als ding vanwege zijn schoonheid of vanwege zijn zeldzaamheid. Als hij of zij de allereerste en opeenvolgende drukken heeft (of probeert te krijgen) en zoveel mogelijk secundaire literatuur van een bepaalde schrijver bezit, wordt hij al snel bibliofiel genoemd.

Een aanrader voor het verzamelen van boeken is het essay *Het verzamelen van boeken: een handleiding* van P.J. Buijnsters, uitgegeven bij Hes Uitgevers, Utrecht, in 1992. De twintig hoofdstukken behandelen niet uitsluitend te verzamelen boeken, maar 'en marge' ook een brok geschiedenis van het maken van boeken, met een overzicht in vogelvlucht van wat de aankomende boekenverzamelaar moet weten over papier, boekband en illustratie, over incunabelen en postincunabelen, handschriften, moderne eerste drukken en de zg. 'press books' of privé-drukken en -uitgaven. De eigenlijke thema's die Buijnsters de revue laat passeren zijn Nederlandse literatuur, emblemata en fabelboeken, vertalingen van de klassieken, volksboeken en ander populair proza, liedboeken, kinderboeken, reisverhalen en atlassen, topografie en geschiedenis, architectuurboeken, sport en spel, natuurlijke historie en tuinboeken, kostuumboeken. Kookboeken behoren tot de populaire teksten, maar toch verwacht je een extra vermelding van dit zozeer in trek zijnde onderwerp! De geneeskunde wordt slechts heel even behandeld, omdat men hier te veel van het vak moet kennen. Dat is ook zo, maar er zijn heel wat geneesheren die ook bibliofiel zijn (of het willen worden.)

De opdracht die Buijnsters zich gesteld heeft, was niet eenvoudig: waar de grens te trekken tussen wat wel en wat niet verteld wordt? Daarom is de systematisch geordende literatuurlijst achterin uiterst welkom. Het boek is in een goede toonaard geschreven, leest vlot en bevat heel veel wetenswaardigheden. Een hoofdstukje geschiedenis van de bibliofilie in Nederland en Vlaanderen, met verwijzingen naar enkele grote namen, had niet misstaan. Een uitstekend boek voor aankomende verzamelaars!

Hoe ver staan wij af van de oorspronkelijke doelstelling (zoals geformuleerd in de eerste prospectus van 'Stichting De Roos', 1945): 'Het maken van boeken en drukwerken enkel om de ongerepte en ook onbaatzuchtige liefde voor typografie en kunst, in alle denkbare vormen waarin deze kunnen samengaan?' Jan Van Herreweghe hanteert nog altijd dit 'idealistisch' beeld van het boek. Dat valt elke keer op als hij een boek inleidt of in zijn bibliotheek ruimte maakt voor een voorstelling, of wanneer hij tentoonstellingen organiseert. Elke keer brengt hij de link tussen boek en beeld, druksel en kunst ter sprake.

Boeken zijn ook informatiedragers via letters of via kleurverschillen (klassiek: zwarte letter op wit papier). Deze informatie kan louter fictie zijn, waarbij de lezer zich laat amuseren of verrijken door de fantasie van de auteur of non-fictie waarbij de auteur zich tot doel heeft gesteld (bruikbare of nuttige) informatie te verstrekken aan zijn lezers. Van Herreweghe

laat zich animeren door het uiterlijke van het boek, het uitzicht, de kaft, de bladspiegel, het papier, het lettertype, maar - en dit valt op - vooral door de schrijver zelf die toch de oorspronkelijke eigenaar is van het boek. Hij is de schepper (de schrijver of journalist). Ik haast mij hier aan toe te voegen dat het fenomeen internet vanaf het einde van de 20ste eeuw geleid heeft tot een nog altijd durend proces van het herijken en aanpassen van de wetgeving. Een veel gehoorde opmerking bij verzamelaars is inderdaad dat het mettertijd moeilijker wordt om je van een boek te ontdoen dan er zich een aan te schaffen. Is het uit liefde voor het boek dat zij het koesteren, aaien, met hun vingers doorwoelen? Zeker. Ik kan hartzeer hebben als ik merk dat mijn kinderen geen respect opbrengen voor het boek in het algemeen en voor 'boeken van mijn hand' in het bijzonder. Alleen bij het overlijden van de auteur en/of de verzamelaar (en zeker van een bibliofiel) vinden boeken baat.

Paleizen van het geheugen

Verzamelaars van boeken (in welke primitieve vorm ook) hebben altijd bestaan. Vandaag groeit dan ook de belangstelling naar de herkomst van het boek. Meer en meer bibliotheekcatalogi getuigen van deze belangstelling. De herkomst van een boek geeft ons een idee over het traject dat een boek aflegde. Ook krijgen wij zicht op de vorming van bibliotheken, particuliere bibliotheken of privéverzamelingen. Hieruit blijkt ook hoe het zat met het boekenbezit, het boekengebruik, de schenkingen, de legaten, de mecenen bij ons te lande. Voor de geschiedenis van het gedrukte boek is dit natuurlijk uitermate belangrijk.

De Leidse schrijver Rudy Kousbroek beweert in *Paleizen van het geheugen. Zeven Leidse Jongenskamers*, fotografie Bert Teunissen, formaat: 30 x 22 cm, 550 euro): 'Er bestaan vrijwel geen vrouwelijke boekenfanaten.' Een recensent schrijft bij het bekijken van de foto's in dit boek: 'Dit zijn geen meisjeskamers.' Ik stel mij een kamer van een boekenverzamelaar als volgt voor: 'Torenhoog staan de boeken opgestapeld tegen de wanden. Je kunt de boeken haast ruiken: de geur van vergeeld papier, de tabakswalm die er al dagen hangt.' Fanatieke boekenverzamelaars lijken op 'oudere heren'. 'Je weet het: hier houdt geen vrouw het uit.' Rudy Kousbroek, die zelf ongetwijfeld ook zo'n jongensrommelkamer als biotoop heeft, noemt dergelijke kamers 'de paleizen van het geheugen'. J a, een boekenverzamelaar (en zeker een bibliofiel) lijkt op een archeoloog. Of zijn boekenverzamelaars veeleer als jonge jongens die alle delen van *Kuifje* willen hebben?

Manieren van ordenen

Op blz. 10 begint Van Herreweghe werk te maken van zijn advies en bedenkingen bij het ordenen van boeken. Voor hem is 'het ordenen van boeken een hoogst persoonlijke en subjectieve aangelegenheid.' Is (wan)orde de regel wel? 'De manieren waarop men boeken kan ordenen, zijn in één pennentrek niet te vatten. Iedere boekenverzamelaar legt immers zijn eigen accenten.' Is dit zijn eindconclusie? Ook Alberto Manguel schrijft in zijn *Dagboek van een lezer* (Amsterdam, Ambo, 2004): '... De tweede categorie (de boeken die ik overdag lees) is onderworpen aan mijn opvatting van orde en indeling en gehoorzaamt me bijna blindelings (soms komen er boeken in opstand en moet ik ze een andere plaats geven.)'

'Op het vlak van ordenen zijn er in de loop van de geschiedenis van de openbare bibliotheken wel afspraken gemaakt,' schrijft Van Herreweghe. Classificeringssystemen of ordeningssystemen zijn afspraken. Hierna bespreekt de auteur enkele van deze opstellingen (chronologisch catalogeren, het gesloten kastsysteem, quotering qua zedelijk gehalte, genre-rangschikking, enz.) Wat de plaatsing van informatieve boeken betreft, is het meest gangbare systeem voor ordening in openbare bibliotheken het SISO-systeem (SISO = Schema voor de Indeling van de Systematische catalogus in Openbare bibliotheken.)

Een werkinstrument?

Met dit essay heeft Jan Van Herreweghe een *handig werkinstrument* geschreven voor zijn collega-bibliothecarissen, maar ook - en misschien vooral - voor de privéverzamelaars van boeken en voor de boekenwormen die thuis hun kleinoden een mooie (maar vooral opvallende en toch overzichtelijke) plaats willen geven. Van Herreweghe heeft op een aanschouwelijke, beknopte en heldere manier een deel van zijn taakomschrijving als bibliothecaris op papier gezet. Hij bespreekt de voor- en nadelen van de verschillende ordeningssystemen; hij toont voorbeelden en verwijst naar de gevolgen van een keuze.

Als eenvoudig exposé over het ordenen van boeken overtuigt het essay ongetwijfeld. Het is zeker didactisch, maar de tekst heeft ook een verhalen- de draad waardoor belering en overdracht van liefde voor het boek hand in hand gaan. Van Herreweghe etaleert zijn belezeneid zonder dat het de lezer stoort. Nooit heb je het gevoel dat de auteur zelf inzicht mist of zich opblaast achter de hiërarchie en autoriteit van een classificeringssysteem. Voor archivarissen, bibliothecarissen, boekenverzamelaars, boekenminnaars is dit korte essay een geschenk uit de hemel. Bovendien zal het de rommeligheid van mijn eigen bibliotheek een zware slag toebrengen.

De verzamelaar wordt ongetwijfeld ook geconfronteerd met diverse factoren die het boek bedreigen, zoals gevaren in de boekenkast en op het rek (schimmels, zwammen, luizen.) De boekenliefhebber en -verzamelaar kan worden getroffen door hersenvliesontsteking, schade aan het zenuwstelsel, astma en huidverschimmeling. De mens blijft echter de grootste vijand van het boek. Met deernis denkt Van Herreweghe aan hen die het manisch gedrag van een boekenfanaat niet goed of helemaal niet verdragen. En wat dat manisch gedrag betreft, geeft hij enkele boeken over dit onderwerp op die hij tot verplichte lectuur verheft. Doet hij dit in de hoop dat de boekenliefhebber beter wordt begrepen?

Zijn fascinatie voor ordeningssystemen begon uiteraard met zijn vorming tot bibliothecaris. Zijn kennismaking met de bibliofile en dan meer bepaald met enkele bibliofielen in hoogst eigen persoon, heeft hem gestimuleerd om de wereld van het rangschikken af te tasten. Met als resultaat onder andere het project van 'De oneindige bibliotheek' en dit essay. Dit project (november/december 2002 in de openbare bibliotheek van Harelbeke) stond onder het curatorschap van beeldend kunstenaar Jean-Marie Bytebier.

Vooraleer ik besluit, kom ik graag terug op een belangrijke vraag: verliest de schriftcultuur steeds meer terrein aan een digitale cultuur? Volgens mij zijn de doemscenario's van boekenminnaars gebaseerd op een overwaardering van oude vormen en angst voor het nieuwe. Ook in het cybertijdperk zal er volop ruimte zijn voor literaire verbeelding. En weet je waarom? Denk nu aan je zelf: heeft de interactiviteit op het internet jou nog niet geprikkeld tot participatie? Kenmerkt een digitale cultuur zich niet door een grote vitaliteit? Zou de niet-lezer niet kunnen worden gestimuleerd om eens wat vaker op het net te gaan lezen, als boekenwurm? ■

* Jan Van Herreweghe, *Manieren van ordenen*, 24 p., Harelbeke, De Gebeten Hond, 2006.. Te verkrijgen in de Openbare Bibliotheek Harelbeke, Eilandstraat 2, 8530 Harelbeke, 056/73.34.40, info.bibliotheek@harelbeke.be (10 euro).

Steven Graauwmans

Koninginnebrij

ANTWOORD

(Ik ga dood
En jij aan mij
Jij sterft
En ik in jou)

Wat is liefde vraagt ze

Ze schampert naar believen
Streelt de houten koordenpop
Met lange bleke vingers

In haar ogen grijpt de weerschijn
Van moeders het voortgaan aan
Ze geven haar een naam die zij bars
In stukken hakt

PLAATSEN

In een museum eerst

Later de zonde weggeveegd op de biechtstoel
Op het zitje van de pastoor
De galm tussen laatromaanse muren
Volgelachen

- In ons hoofd nu

Door de spijlen van de trap
Het huis ontruimd

WAJANG

De schaduwmeester beeldt je
Zinnen met geleend geleerde gebaren
Lipt je woorden naast elkaar

Weggaan en gaan
Stil en opnieuw bewegen
In de schoot van je moeder

Jezelf verknipt

Herlezen dat je steeds minder weet
Minder ruimte minder tocht
Door de barsten in je schedel

Niets worden
In herinnering aan dagen
Die niet meer keren:
Een hart dat sprongetjes maakt

JUMPING

Hij ziet haar komen
Hij hoort het aan de wind en de lucht in zijn hoofd
Dubbelgevouwen in de speling van de zon
Op een verschuivende zee
Met niets dan de geur langs de branding
Het schuim aan zijn lippen

Zij ziet hem in het verhaal
Aan wie het horen wil
Met haar vingers gespeeld en getekend

In de regen rent ze hem tegen
Als uit Hollywood dus hij lacht:
Ze klimt in zijn lijf zijn schouders
Op een drafje een realiteit
Gebeeld

L'ÂME SOEUR

Ze zwijgt ontroerend mooi
Ze breekt haar zinnen met haar lach
Het hout voor het noodvuur op het strand

Ons eiland is leeg
We hebben alles verteerd
Zo kwaad- en goedschiks
De hangmat wordt te klein voor twee
Te groot de logge dieren
Die we imiteren

Ze staat op één been in de brandlijn
Ze buigt voorover en hapt naar vissen
Spartelend uit het water

Wij deden het ooit
Huppelend in de boomgaard
Tussen wijnranken

Wij doen het zeiden we

Gérard Leonard van den Eerenbeemt

Een vreesachtig hoera

geef ze van katoen, kerel!
stuur een kaart als
je er bent.

niets verraaft dat hun zoon
gaat sterven, vogels zwijgen
op zo'n moment.

moeder wil het niet bederven.
wordt haar trouwens
iets gevraagd?

'n beste oorlogsbodem: USA!
behouden vaart, jongen. ja,
wij zorgen voor je cavia!

In den beginne
heerste er duisternis,
tot er een stem sprak: er zij licht,

er een zachte knal klonk, een vreesachtig
hoera !
maar het bleef tamelijk donker.

tuurde hij naar de dingen, dan tuurden die
terug, hielden hem in de gaten,
tot hij zich vergat.

bange tijden waren dat: overal
bloed.

vier was nog wel een vierkant en drie
de ruïne van een vierkant,
maar twee

werd al gauw één: een kijkend oog en vangarm,
levend glas, altijd onderweg, vanaf zijn
geboorte en vlindervlucht,

tot aan het wurgend lokken met de lijmstok:
leespoog
en muizengif naast vers brood.

Een tijd van kijken en beter richten
veranderde al snel
in uitgesproken gips,

te pips voor het hoofd,
doof
voor de papaver.

Frédéric Leroy

Gestrande gedachten

AVONDRITUEEL

Leliewitte
huid en ook het bloeden bleek
verduiveld geschikt, het tikken
op de planken
gaf
de avond
vaart mee
want de wereld
mocht niet
stollen
tot een spijkerpunt, moest
vrolijk blijven draaien - jij
wou dansen
zei je alsof je hiermee
een heilzame daad aangaf.

En het viel ons op
dat je een vraagteken was
en de maan een cirkelzaag
een wervelend
zwijgen.

ONDRAAGLIJKE LICHTHEID

In het raam een meisje, jong nog en vrijwillig
machteloos, overvloedige zwaarte heeft ze
vrolijk naast zich neergelegd: want zij is licht
en vluchtig, in essentie een uitgehold raadsel
dat moeiteloos de kunst verstaat van het verdwijnen
in de alledaagsheid: zij is de fluisterstem,
de vogelvlucht, het trillen van het spinnenweb,
het licht dat uitdooft op de bodem van de put.

Zij is,

in het raam een meisje, een schatje en ze werkt
je danig op de zenuwen – je hebt een borrel nodig,
denk je, maar bij elke slok wordt je lichaam
weer wat zwaarder, een gapend gravitatieveld.

7:53 AM

Ik (nu ook onder de levenden) herinner
me het woord – nog net of net niet meer,
proefde het op mijn verwonde lippen,
het woord zoals het was: onuitgesproken
maar drachtig als een zeug, hoe het rook
naar ontucht en onophoudelijk wisselde
van vorm, hoe het alles was en dan weer
niets, een lege oceaan, de frêle glimlach
van een meisje, een ruwe noordenwind,
hoe het uiteindelijk stolde: tot een bevel,
tot het willen, het opeisen, de roepnaam
van het ingeslapen beest. Ja – ik wil,

als een god ontwaken wil ik, ontbloom
en zonbeschenen op krijtwitte lakens,
met dit door oorlogen getekend lichaam
dat smaakt naar zeezout en die knoert
van een stierenkop, dit groteske hoofd
dat de wereld dragen wil, maar zichzelf
niet herkent, in het eigenste labyrint
verloren loopt, pijnlijk bevreemdend
is zoals een ochtendlijke motelkamer
die geneest van bourbon en netkousen
(terwijl de poetsploeg luiken opengooit
en de nacht in holen kruipt) – ontwaken

van mezelf wil ik, het eenzame en trage
openen van nachtelijk gebroken ogen,
krokussen zien ontluiken en het brood
van gisteren wil ik, de zon in het gezicht
spuwen, lasteren en bloed doen stromen,
als een moeder jongen uitsturen wil ik,
en de hemel wil ik, helemaal, op natte klei
dansen, met wilde honing in het speeksel,
vol van liefde wil ik, als kapitein ter zee,
als pooier, als vreemdeling wil ik, rood
van woede, triomferen wil ik. *Ja*, ik wil!

VOOR HELLAS

(OXI!)

Nee! Opdat dit land geen lege doos zou zijn
maar een opstandig, rammelend kerkhof,
een plek om wijn te morsen, broederlijk
armen over schouders te slaan, demonen
uit de voorvaderlijke grond te stampen.

Nee! Omdat dit leven in de moederschoot,
deze bottende schandpaal, geen snelweg
naar de dood is, maar een feestkalender,
omdat we tussen de maaltijden bereid zijn
de kroonschatten van dit bestaan te dragen.

Nee! Omdat waarde schuilt in het woord
van het orakel en in de adem van de zee
die meeuwen en molenwieken vaart geeft,
nooit in de tijdelijke wetten van tirannen
of in het dragen van gestreken uniformen.

Nee! Opdat dit Hellas geen staat zou zijn
van onderdrukten, enkel van de goden
een overwogen handafdruk in het blauwe
afwassop van Europa, een halsketting
van aaneengeregen eilandgedachten.

Nee! Omdat grenzen denkbeeldig zijn,
we allen drieste Bulgaren zijn in de harten
van Australiërs, argonauten en nomaden
langs de paden van het wildvee, met hoop
in de harten, op zoek naar oorsprong.

Nee! Opdat je altijd één van ons zou zijn,
iedereen je naam zou dragen: Vrijheid.

Peter W. J. Brouwer

Wie doofde het vuur ...

VOORAVOND

Tenger en verplicht, zo was hij wel
aanwezig, maar toch zo

stil tussen de schreeuwers
van een andere familie

was vast weer als eerste vertrokken
of te lang blijven zitten

en toen ging hij
als eerste van het hele gezelschap
dood - sukkel denken ze nu nog

maar wat
hield hem wakker
terwijl wij slapen?

of ben ik de enige die dit vraagt
en aan wie

ik zie
een schitterende steen
die niets worden wil en
onbegrijpelijk lang op hem
rusten zal

ook zie ik hem in een hemd
kort daarvoor, en daarbij zijn angst
dat er geen tijd is
zich nog behoorlijk te verkleden

DE BEZOEKERS

Ze porden het hout op en schonken wijn
weer waren we vrienden onder elkaar
maar voelden ons bekeken, die avond

stroomde het licht uit onze ogen
kamers in waar deuren kierden
die maar niet open gingen, of dichtvielen

en wat we elkaar ook zeiden, ergens
bleef het hangen, halverwege de avond

kouder was het geworden
en onze gastheer vergeetachtiger

we legden naast hem een blok in het vuur
en schonken hem zijn wijn

toen keek hij
op naar de klok, daar leek
hem van alles zoek

gebaarde nog wat te blijven
is zelf als eerste opgestaan

door wie zijn wij die avond ontvangen
wie schonk ons met het laatste glas

uit, doofde het vuur
in onze harten
werd het afwezig

wie zegde ons gedag

Erik Corman

Het laatste woord

De mens schiep god

‘Jezus, dat was nog eens een mooie begrafenis,’ zei iemand achter me toen we de aula verlieten voor de asverstrooiing. ‘En mooie gedichten ook. ’t Is natuurlijk anders dan in een kerk, maar wel mooi!’

Nu ja, het was inderdaad een zeldzaam mooie lentedag voor begin april. Geen weergrillen deze keer. Een mooie, strakblauwe hemel, onbeschaamde primula’s, zelfs een zwoel briesje.

Niet langer dan twee weken geleden namen we nog deel aan een collectieve voorleesavond van de kustdichters. Hij trad net voor mij op. En nu is hij dood. En binnen enkele minuten ook verstrooid. Gejaagd door de wind. Ik mocht hem wel. Misschien een van de weinigen die zichzelf niet al te serieus opnam. Altijd relativerend, ook toen al verstrooid. Ik heb een hekel aan dichters die met valse, doorzichtig geacteerde bescheidenheid laten uitschijnen dat ze zich verheven voelen boven hun collega’s. Poëten met lange tenen en kortzichtige verzen. Ongerijmde heerschappen in het poëtische veld van Bourdieu en soortgenoten ‘qui se prennent pour Dieu’.

Ik neem het herinneringskaartje uit mijn jaszak en lees nogmaals het afscheidsgedicht:

CODE

Ik zou een klein gedicht willen schrijven, / niet meer dan zeven letters / waarin alles gezegd is, / het volmaakte geheim, / als het heilig getal, - / zeven treden / in de tempel der mensheid. // De tijd van de lange verhalen / is immers voorbij / in dit nieuwe bestaan / van ademnood / ruimtesignalen / televisie en snelheid. // Ik zou een klein gedicht willen schrijven / van zeven letters, / de alles omvattende code, / in een flits rond de aarde, / een ruimtebericht. // Bijvoorbeeld: / BROEDER. (Willem Brandt, *nijgh & vanditmar's paperbacks*, p. 51, nr. 144, 's gravenhage/rotterdam, 1974)

Daar stond hij op: de correcte bronvermelding. Hij haatte de intertekstuele dieven en dievegges die grote sier maken met lichtjes bewerkte tekstexcerpten van hun min of meer overleden soortgenoten: de hyena's van de

literatuur, noemde hij ze. Lijkenpikkers. Wat een woord ... op zijn begrafenis. Neen, hij wordt immers niet begraven. Geen wormen en maden in zijn lijf. Hij werd gereinigd door het vuur. Door het water werd hij gereinigd na zijn talloze katers. Verdorie, wat kon hij blijven plakken. En door de aarde wordt hij teruggenomen. Gegrond. De cirkel is rond. In een flits. Een alles-verterende code.

We wandelden waardig naar de strooiweide. Ingetogen, geen gesnotter, sommigen zelfs met een zweem van glimlach. Zo had hij het gewild.

Mijn geboortestad Nieuwpoort herbergt een bescheiden dichterlijke vereniging die zich 'De Dode Dichters' noemt. Om de twee maanden komen we (de ledenlijst telt 33 leden) officieel bijeen en lezen een persoonlijke keuze uit het oeuvre van overleden dichters voor. En we verklaren aan de leden onze keuze, onze voorliefde, onze hang naar Gorter, Gezelle of Goethe. Daar leerde ik hem als kersvers lid zeven jaar geleden kennen. En nu is hij dood 'niet als Traum und Schatten, sondern als lebendig – anschauliche Offenbarung des Unerforschlichen': mooi zo, net als april, primula's en verstrooidheid.

We naderden zijn onbestaande graf. Is een gedicht uiteindelijk een strooibiljet? Zoals de fijne asse die tussen de droge grashalmen neerdwarmt. Het was heel even windstil. Op de strooiweide kreeg iedereen een rode roos om te deponeren (neerleggen is geen correct woord: hij legde zich nooit neer) na het verzuiven van zijn asse. Twee raven landden en pikten onverstoord zijn woorden op.

Het was kwart voor twaalf. De aarde warmde op. Ik rilde.

Achteraf kwamen de koffiekoeken van de beste joodse bakker uit de stad. De koffie was van Multatuli en compagnie en iedereen was akkoord dat hij 'veel gedragen' had. Maar nooit een kruis.

Na elke bijeenkomst van 'de dode dichters' kwam iedereen tot leven. Vooral de discussies over filosofische onderwerpen vierden hoogtij. Het zijn/waren immers 'de' geprefereerde thema's van de 'begenadigde' dichters. Uiteraard is niet iedere dichter even begenadigd om deze thema's te verwoorden. Vraag: wat is het belangrijkste: de adequate verwoording of de eventuele verkoop achteraf? Antwoord: heeft niks met poëzie te maken, maar alles met de mens die poëzie 'denkt' te maken. De lezer oordeelt, als de uitgever hem al niet voorafgegaan is.

‘DE MENS SCHIEP GOD,’ was zijn credo, ‘EN NIET OMGEKEERD!’ De dode dichters van Nieuwpoort hebben hierover oeverloos gediscussieerd. Ik herinner me zijn laatste voorgelezen gedicht. ‘Van mijn vriend Albert Bontridder,’ verkondigde hij met ingehouden trots, ‘uit de cyclus ‘De schep- per in de kijker’ (Fonds Marcel Hofmans, Brussel, Stichting Venneman). Ik kreeg een uitgeprint kopietje:

‘In het begin was ... / niet het Woord, / niet het Licht, / en ook niet de geest / of de kracht / of het doen, / zoals Goethe’s Faustus meende. // In het begin was / de vraag, / en de vraag was bij de ontplooiing: / en de vraag was de ontplooiing. // Zij was van in het begin / in de ontplooiing, / en alle din- gen werden door haar / zichtbaar, / zonder haar kwam niets / tot de zicht- baarheid. // Wat zichtbaar werd in de vraag / stelde zich in duisternis, / maar de duisternis / liet zich niet bewegen / enig begrip van doorzichtig- heid / in beschouwing te nemen. // De vraag in feite / is het deel van duisternis / dat leven verleent aan het licht, / aan het hoogmoedige licht / dat bij haar moeder de Nacht / niet lang meer / het bestaan zal betwisten.’

‘De grote onwetenschap, de gruwelijke onzekerheid, de vage angst voor het onbekende, jagen de mens op in zijn zoektocht naar de Verklaring, die geborgenheid moet schenken. Jammer genoeg meestal naar hen die deze Geborgenheid weten te verkopen. Eigen huis eerst, eigen geloof eerst, eigen volk eerst, eigen pik en kut eerst. De uiteindelijke triomf van het onmiddel- lijke egoïsme,’ dat zei mijn verstrooide vriend, die laatste avond.

Hij heeft gelijk. De dood geeft iedereen gelijk. Hij negeerde een rood licht. Hij was dronkengelukkig. Godzijdank. Zijn laatste woord gelijkt verbazend op onze eerste Vraag. Mooi zo. Volgende maand zal hij er niet bij zijn. Ik lees dan een gedicht van hem, de nieuwe dode dichter:

‘Halverwege de dood reisde hij nog / en staarde naar zijn dwaze aftocht - / ongedekt door oog en ziel en zand. // Hij joeg zijn dagloon door de keel / en ook de vragen stokten keer op keer / alsof de blauwe wereld ook zijn inkeer werd. // De man vergat zijn heimwee en zong luid. ■

Woordenkramerijckdom

Liever geschuwd om mijn waarheid,
dan gezocht om mijn schijn.

Het is de bedoeling om in deze korte rubriek een tekst te brengen die om een of andere reden grappig, provocerend, onthullend, beangstigend is.

Het bekendste boek van Herman Teirlinck is ongetwijfeld *Het gevecht met de engel*. Minder bekend is zijn allerlaatste boek dat op zijn vijfenzeventigste jaar verscheen, nl. *Zelfportret of het galgenmaal*. De oudere bankier Henri kijkt terug op zijn leven. Hij ontleedt zijn voorbije daden vrij sarcastisch, maar niet zonder mededogen. Zijn geweten kijkt in de spiegel. Het beeld is bijwijlen hard, maar ook soms bedrieglijke schijn. De onverbidde-lijke waarheid wil hij in het aangezicht kijken. Met een haast cynische psychologie maakt Teirlinck de balans op. In het boek spreekt de auteur zijn hoofdfiguur Henri toe en aldus raakt hij zelf betrokken bij de dramatiek van de oude man. Toch is het geen échte autobiografie, maar een onthutsende poging tot zelfportret(teren).

In een opdracht aan Willem Pée schrijft Teirlinck: 'Maar ik mag niet toegeven dat onderdanig zelfportret een geromanceerde autobiografie zou zijn. Men zoek niet naar de sleutel die reële gebeurtenissen kan onthullen. Ten aanzien van een introspectie als deze gaat het belang eerder naar de motor dan naar de weg die hij heeft afgelegd. Dit is dan ook allerm minst de beschrijving van een anekdotisch leven, maar de ontleding van een authentiek wezen. (...) Onder het veilige masker tast men schaamtelozer naar de diepten, zoals men in het sluwe donker tot bekentenissen wordt verleid. De auteur komt derhalve onbevangen op voor de echtheid van zijn autokritiek. Haar betrouwbaarheid dient te worden erkend voor zover het een mens-kind mogelijk is over zichzelf met objectieve oordeelkundigheid te rechten.'

'Ik heb tranen weten rollen, zonder dat ik ze voelde aan mijn oog geboren worden.

Maar ik ben niet losgebroken in gekerm. Ik heb God niet ter hulp geroepen. Het onheil heeft me niet doen bidden. Groot of klein, een leed heeft me nooit daartoe gedwongen. Nooit zo helder als nu zag ik in waarom.

Bidden, meende ik, dat is klagen, dat is bang zijn, dat is vluchten voor een dappere daad. Dat zal wel de reden zijn waarom de gezongen gebeden van een zo hopeloze droefenis zijn. En omdat zij oorzakelijk niet kunnen juichen, klinken de alleluja's vals. Een mens met een normale gevoeligheid en een verstandelijk inzicht toegerust, kan niet weigeren geestelijk te worden ontroerd door de eenheid en oneindigheid der Schepping. Hij hoeft althans niet alles te beheersen en te begrijpen om de maat te huldigen die het heelal uit de baaierd heeft opgetrokken, en de adem die het een leven heeft ingeblazen. Doch mijn religieuze aanleg zelf waarschuwt me voor een godsdienst die zijn kerk heeft gevestigd op wanhoop, terreur, ellende en dood. Het geloof daarin kan moed noch vertrouwen wekken. En gezonde mensen moeten alle kans opgeven ooit heilig te kunnen zijn.

Een zo bittere gedachtengang wordt enigszins opgelucht door de verheugende uitzondering die Sint-Sebastiaan, mijn doorluchtige patroon, in de rij van heiligen zienderogen is. Hij toch, aan alle kanten met pijlen doorstoken, kijkt onverstoorbaar toe, gevoelloos, en schier genoeglijk. Hij schreit, noch smeekt. Zijn stalen aangezicht verwacht geen ander mirakel, geen andere uitkomst dan die hij aan zijn eigen dapperheid te danken heeft. Eén pijl zal toch eens de laatste zijn. En misschien zal hij ook schadeloos blijken. Zo mag hij hopen. De hoop verlaagt de moedige niet ...'

Het is duidelijk: een dosis religieuze aanleg staat de ratio niet in de weg. Vermits een god een bedenksel van de mensen is, is het dus niet zozeer de god die te vrezen is, maar wel zijn dienaren ■

Publicaties & mededelingen van onze abonnees

- Van Guy van Hoof verscheen bij uitg. Litera Este de dichtbundel *Bekentenissen*, gedichten over Antwerpen naast werk van beeldende kunstenaars Willie Cools, Filip Bisschop, Chris Van de Velde, Marcel Coolsaet ... en een cyclus bij schilderijen van Willy Van Eeckhout. Prijs: 20 euro, rek. nr.: 737-0130059-25. Zie ook: www.geocities.com/guy_vanhoof en www.fotoosmetvleugels.be
- Ina Stabergh schreef n.a.v. De Week van de Zee in Nederland de poëziebundel *De Zee* (40 gedichten). Uitg. Bonneville/Bergen aan Zee. ISBN 90-8597-006-7. Prijs: 15 euro.
- Ina Stabergh werd door de Stedelijke Cultuurraad Diest op 3 september officieel aangesteld als eerste stadsdichter van Diest. Zij is tevens de eerste vrouwelijke stadsdichter in Vlaanderen.
- Van Renaat Ramon verscheen bij Poëziecentrum/Gent de nieuwe poëziebundel *Geheim besogne*. Ramon zijn wereld wordt beheerst door de harmonie die hij nastreeft tussen rede en gevoel, tussen mathematica en vrijheid. ISBN 90-5655-303-8, 64 p., prijs: 15 euro.
- Van Rik Lanckrock verscheen *Meditatie*, een selectie van kritisch beschouwende prozateksten met enigszins poëtische structuur. Prijs: 10 euro. Rek. nr.: 390-0241637-65 van de auteur.
- Mark Meekers won de Roger Wastijnprijs 2006 van het tijdschrift *Concept* voor zin essayistisch en kritisch proza.
- Van Marleen de Crée verscheen bij uitg. P de dichtbundel *Sibylla*. Info: www.uitgeverij-p.be.
- Van Annmarie Sauer verscheen *Met rode inkt*, een bloemlezing van Noord-Amerikaanse indianen, uitg. Bf Ampersand & Tilde.
- Stefaan Ven den Bremt en Marco Antonio Campos (Mexico) realiseerden de bundel *Más allá de mis manos* (over de randen van mijn handen), een bloemlezing in het Spaans vertaalde poëzie (Roland Jooris, Stefaan van den Bremt, Leonard Nolens, Stefaan Hertmans, Benno Bannard, Miriam Van Hee en Luuk Gruwez) met een inleiding van Anne Marie Musschoot.
- In september verschijnt bij uitg. Lannoo *Vlinderpark Alzheimer* van Johan Van Oers: een overzicht van zijn poëzie over dementie.
- Van Tin Vankerkom verscheen bij uitg. Het Zinkend Schip de prozatekst *Desdemona of het gedroomde leven*, info: hetzinkendschip@hotmail.com, prijs: 8 euro.
- Van Christine Waerenburgh verscheen in eigen beheer de poëziebundel *Fietsen op de rand*, prijs: 7 euro. Bestellen: Chr. Waerenburgh, St. Ewoudstr. 6, 8200 Brugge.
- Creatief Schrijven vzw (Zirkstr. 36, 2000 Antwerpen) gaf een brochure uit waarin de cursussen Creatief Schrijven worden aangekaart (overzicht, inschrijvingsmo-

daliteiten, cursussen op aanvraag) + cursussen van andere organisaties + wedstrijden-nieuws. Info: info@creatiefschrijven.be.

- In 1966 verscheen de eerste publicatie van Gerd de Ley: 40 jaar later verschijnt zijn 300ste boek. Bij uitg. Interstat/Amsterdam verschijnt de scheurkalender *Ik heb een droom* (citaten uit de geschiedenis). Meer info op www.inter-stat.nl en www.onlinenebooks.com, waar een reeks van 30 nieuwe boeken verschijnt. Boeken verschijnen eerstdaags in het buitenland (Vietnam, VSA, Schotland, Groot-Brittanië). Meer inlichtingen over de publicaties: 0475-84.03.97.

- Bij de internationale poëzierreeks van *Point* (Germain Droogenbroodt) verschenen nr. 68, *In nevelen van stilte* van de Russische dichter Gennadi Ajgi (tweetalig Russisch-Nederlands), ISBN 90-71152-89-8, 149 blz., 17, 20 euro en het nr. 69 *Romisioni en andere gedichten* van Yannis Ritsos (tweetalig Grieks-Nederlands), ISBN 90-71152-83-901, 175 blz., 17,20 euro. De bundel *de Weg* van Germain Droogenbroodt verscheen reeds in 12 talen. Eind dit jaar verschijnt *Contraluz-Tegenlicht* in het Arabisch en het Chinees. Zie ook: <http://www.point-editions.com>.

- Op 30 oktober ontvangt Victor Vroomkoning de Karel de Groteprijs in Nijmegen.

- Op zaterdag 19 augustus werden tijdens het Kunstweekend te De Klytte 7 Westhoekliederen op tekst van Thierry Deleu gecreëerd.

- Van Lucienne Stassaert verscheen bij Uitg. P, Leuven, de dichtbundel *Het vlas komt in de blomme*. Vertalers Bernard De Coen en John Irons zorgden voor de Franse en de Engelse versie van de gedichten (*Lorsque le lin fleurit / The flax comes into flower*). Régine Ganzevoort maakte sfeervolle foto's van vlasteren bij de gedichten. Prijs: 14 euro, rek. nr.: 431-0529081-13 van Uitg. P.

- Oproep tot oprichting Genootschap Hugo Raes (om het opzoeken, bewaren en heruitgeven van het oeuvre van de auteur voor de toekomst veilig te stellen). Geïnteresseerden kunnen contact opnemen met Marc Van Muylem, Schorrelaan 2/bus 12, 2660 Hoboken, e-mail: vanmuylem@belgacom.net, tel: 03-825.76.86 of 0473 85 61 53.

- Op 12 juli stierf in Essen Hubert Lampo. De Vlaamse romancier van het magisch realisme werd onderscheiden met diverse eretekens en was doctor honoris causa van de universiteit van Grenoble, erevoorzitter van de Vereniging van Vlaamse Letterkundigen en hij ontving voor zijn vrijdenkende stellingname in wereld en literatuur de Prijs van het Vrijzinnig Humanisme. De teraardebestelling van de urne gebeurde op het Erepark van de stedelijke begraafplaats Schoonselhof. De redactie van *Gierik & NVT* betuigt haar oprechte deelneming aan familie en vrienden.

- Op 30 september om 18 uur in De Berenbak (Minderbroedersstraat 17, Antwerpen) belegt Pen Vlaanderen een bijeenkomst met alle leden die belangstelling hebben voor de werking van het Writers in Prison Committee: zich engageren voor minder fortuinlijke collega's elders in de wereld. Info: writersinprison@penvlaanderen of 03-4494116. ■

UIT SYMPATHIE

DRUKKERIJ
alinea

Handels-, reclame- & privédrukwerk

Lange Elzenstraat 75

2018 antwerpen

tel 03 238 88 96

fax 03 216 99 78

E-mail alineadrukk@belgacom.net

facturen
bestelbons
huisstijlen
folders
omslagen
geboorte- & huwelijkskaarten
uitnodigingen
visitekaartjes
e.a.

UIT SYMPATHIE

Schuttershofstraat 2

2000 Antwerpen

Tel 03 227 02 28

Fax 03 227 02 29

Gierik

& Nieuw Vlaams Tijdschrift

is te verkrijgen in volgende betere boekhandels

Antwerpen: Dierckxsens-Avermaete, Melkmarkt 17

Standaard Boekhandel, Huidevetterstraat 1-3

Blomberg, Home of Obsession, Lange Gasthuisstraat 28

Gent: Boekhandel Limerick, Kon. Elisabethlaan 142, 9000 Gent

Poëziecentrum, Vrijdagsemarkt 36, 9000 Gent

Nieuwscentrum Walry, Zwijnaardsesteenweg 6, 9000 Gent

en in de Co-Libro boekhandels:

Antwerpen: De Groene Waterman, Wolstraat 7 (2 Gieriksterren)

Brugge: Boekhandel De Reyghere, Markt 12 (2 Gieriksterren)

Brugge Sint-Kruis: Boekhandel De Reyghere, Moerkerksesteenweg 186

Gent: Walry, Zwijnaardsesteenweg 6 (1 Gierikster)

Hasselt: Markies van Carrabas, Minderbroederstraat 9-11

Kortrijk: Boekhandel Theoria, O.L.-Vrouwestraat 22 (2 Gieriksterren)

Mechelen: Boekhandel Forum, D. Boucherystraat 10 (1 Gierikster)

Mol: Boekhandel Bredero, Rozenberg 15 (1 Gierikster)

Roeselaere: Boekhandel Hernieuwen, Noordstraat 100

Sint-Niklaas: Boekhandel 't Oneindige Verhaal, Nieuwstraat 17 (2 Gieriksterren)

Tienen: Boekhandel Plato, Peperstraat 22 (1 Gierikster)

Beschermcomité Gierik & NVT

Meerdere mensen spraken en spreken ons nog altijd aan om van het Gierik-beschermcomité deel uit te maken. Niet de minsten die hun morele steun toezegden en hun intellectueel, creatief gewicht in de waardenschaal leggen. Ziehier de lijst van de uitverkorenen die er het vlugst bij waren (in willekeurige volgorde):

Frans Redant, dramaturg – Frans Boenders, auteur, essayist, cultuurminnaar – Ludo Abicht, vrije denker, filosoof, Arkprijs van het Vrije Woord – Gilbert Verstraelen, gemeenteraadslid Stad Antwerpen – Jos Vander Velpen, advocaat, voorzitter Liga Rechten van de Mens – Peter Benoy, theaterdirecteur Zuidpool – Lucienne Stassaert, vertaalster, auteur, Arkprijs van het Vrije Woord – Rik Hancké, toneelregisseur – Bert André, toneelspeler – Monika De Coninck, voorzitter OCMW Antwerpen – Freek Neyrinck, zette het figurentheater op de wereldkaart – Willy Claes, Minister van Staat – Philippe Lemahieu, bedrijfsleider en cultuurminnaar – Stefan Boel, bedrijfsleider en cultuurminnaar – Eric Brogniet, dichter, directeur *Maison de la Poésie* van Namur – Walter Groener (Fakkeltheater) – Victor Vroomkoning (NL), dichter – Chrétien Breukers (NL), dichter, stichter nieuwe poëziereeks *De Windroos* – Bart F.M. Droog (NL), dichter-performer, redacteur bekendste literair internettijdschrift *Rottend Staal* – Wim Meewis, auteur, kunsthistoricus – Thierry Deleu, auteur – Lionel Deflo, auteur, ex-hoofredacteur *Kreatief* – Eric Rosseel, doctor psychologie – Silvain Loccufier, erector VUB – Rik Torfs, prof. kerkelijk recht KUL..

UIT SYMPATHIE

vervliet@work

ONTWERPEN, UITVOEREN EN BEGELEIDING VAN

BERKENVELDPLEIN 16

2610 WILRIJK

TEL/FAX 03 830 15 50

GSM 0476 242 991

E-MAIL vervliet.grco@skynet.be

Bent U geïnteresseerd in de optimalisering van uw grafische communicatie en uitbouw van een sterk imago, contacteer ons dan voor een vrijblijvende bespreking.

advertenties
affiches
agenda's
belettering
beursstanden
boeken
campagnes
direct mail
folders
handelsdocumenten
jaarverslagen
kalenders
kranten
kunstmappen
logo's
tentoonstellingen
tijdschriften
uitnodigingen
verpakkingen
websites

Medewerkers herfstnummer 92

Fernand AUWERA - auteur en scenarist (*Lijmen/Het Been*). Recente romans: *Vliegen in een Spinnenweb* en *Brahms voor Hitler*, monografie over Willem Elsschot.

Peter W. J. BROUWER - (*1965, Eindhoven) vertaler en dichter, pianist-begeleider, publiceerde in de tijdschriften *Dichter*, *Rottend Staal*, *Verbum*, *Krakatau*, *Stroom*, *poëziepuntgl*, prijzen: Guido Wulmsprijs, Jules van Campenhoutprijs, nominatie Literatuurprijs Nijmegen.

Guy COMMERMAN - medestichter *Gierik & NVT*, plastisch kunstenaar, auteur.

Erik CORMAN - (*1975, Nieuwpoort) publiceerde de dichtbundels *Wolken overal* en *Waarom mei en andere maanden minder* (2002), maakt ook illustraties en cartoons, verdiept zich in een studie over het liefdesleven van Herman Gorter.

Thierry DELEU - publiceerde een 13-tal gedichtenbundels (recent: *De Kiemjaren*), twee bloemlezingen, een biografie (over Marc Boury), twee essays, 3 romans (recent: *Arsène du Frêne*, *heer van La Vallade*), stichtte het literair tijdschrift *Boulevard*.

Kathy DE NÈVE- (*1964) werkt als freelance journaliste voor het kunstmagazine *Isel*, studeert wijsbegeerte in avondopleiding aan de UIA, werkt momenteel aan de memoires Louis Paul Boon en de filosofische roman *Tafelheid*.

Steven GRAAUWMANS - publiceerde de dichtbundel *Uitzicht Lotto* (uitg. Holland) en in de literaire tijdschriften *De Revisor*, *Weirdos*, *De Brakke Hond*, *En er is*, *Passionate*, *Dichter*, *Krakatau*, *Lava* en *Gierik & NVT*.

Rob HARTMANS - (1959) is historicus, journalist en vertaler. Schrijft vrijwel wekelijks in *De Groene Amsterdammer* en publiceerde de boeken *Vaarwel dan! Essays over intellectuelen en hun illusies* (Soesterberg 2000) en *De Groene van 1877. Geschiedenis van een dwars weekblad* (Amsterdam 2002)

Kees KLOK - redacteur van literair tijdschrift *Kruispunt*, medewerker aan literair weblog *Stanza*, diverse poëzievertalingen (o.a. Moniza Alvi, Stella Timonidoe), themanummer over Cyprus, *Afrodite en Europa* (een beknopte geschiedenis van Cyros), recent: de poëziebundel *In dit laagland*.

Jan LANDAU - zie pagina 9.

Jan LAUWEREYNS - werkt en woont als neuropsycholoog in Nieuw-Zeeland, debuteerde in 1999 met *Nagelaten sonnetten* (nominatie C. Buddingh'-prijs), volgden de bundels *Blanke verzen*, *Buigzaamheden* (nominatie Hugues C. Pernathprijs) en de roman *Monkey business*.

Frédéric LEROY - (*1974, Blankenberge) woont en werkt in Brussel, schrijft poëzie en publiceerde o.m. in *De Brakke Hond*, *LAVA*, *Gierik & NVT*, *Meander* en *Krakatau*. Dit jaar verscheen zijn debuutbundel *Gedichten* (Contrabasreeks).

Joanne LIMBURG - zie pag. 73.

Wim MEEWIS - publiceerde 2 romans, diverse gedichtenbundels, een toneelstuk over Paul van Ostayen, essays over kunstgeschiedenis, filosofie en literatuur.

Bernadette MEULEMANS - zie pag. 68.

Anne PROVOOST - (*1964) groeide op in Woesten (Westhoek), studeerde Germaanse filologie in Kortrijk en Leuven. Zij schrijft gelaagde actuele en historische romans: *Mijn tante is een grindewal*, *De Roos en het Zwijn* en *De Arkvaarders*. Haar boeken kregen talrijke prijzen en werden herhaaldelijk vertaald. Haar roman *Vallen* werd verfilmd. Zij gaat vooral op zoek naar de complexe structuren van opgroeiende mensen. Opvallende uitspraak: 'Als men mij vraagt waarom ik voor jongeren schrijf, zeg ik meestal dat ik niet vóór jongeren schrijf, maar over jongeren. Is een boek met een bejaarde als hoofdpersonage noodzakelijk een boek voor bejaarden?'

Eric ROSSEEL - debuteerde met proza en poëzie in *Gierik & NVT*, publiceerde in diverse tijdschriften, bezieler van Netwerk Psychiatrie.

Guy SEGERS - leraar, stemacteur en auteur. Werkte freelance voor Radio 1 en 2. Publiceerde in 1996 zijn eerste roman *Helen* (uitg. Globe). Werkt nu aan zijn tweede roman *De Collectie*.

Gérard Leonard VAN DEN EERENBEEMT - plastisch kunstenaar, leeft en werkt in Frankrijk, publiceerde eerder in *De Gids*, *NVT*, *Gedicht* en *Sic*.

Wim VAN ROOY - essayist, columnist, rechtlijnige dwarsligger.

Christophe VEKEMAN - (*1972), werd geselecteerd door DBH voor *Mooie jonge honden, nieuw Vlaams literair talent*, publiceerde de romans *Alle mussen zullen sterven*, *Iedereen kan het*, *Wees maar niet bang* en recent *Een borrel met Barry*, hij publiceerde in diverse literaire tijdschriften w.o. *De Brakke Hond* en *Gierik & NVT*.

Zeg niet dat je het niet wist

1. Op 22 augustus las ik in *De Morgen* dat de KULeuven een congres over creationisme organiseerde (faculteit Godgeleerdheid). Geloof en wetenschap gaan nogmaals in de clinch. En wij die dachten dat het oude godsbeeld tijdens de 2 wereldoorlogen de genadeslag gekregen had. 'Wij zijn en primatensoort, maar wij zijn ook veel meer', voegde Johan De Tavernier (organisatie van het debat) er dubbelzinnig aan toe.
2. Twee dagen later antwoordde Jena-Paul van Bendeghem (Centrum voor Logica en Wetenschapsfilosofie) o.a.: 'Waarom uitgerekend creationisme en intelligent design ter discussie stellen?'. Een poging om het onderwerp 'respectabel' te maken?
3. Op 28 augustus organiseerde paus Benedictus XVI een brainstormsessie over de houding van het Vaticaan in het evolutiedebat. En dit (toevallig?) na het ontslag van de meer liberale directeur van de Vaticaanse sterrenwacht. De conservatieve lijn ligt meteen wijd open. Star Wars 7?
4. Op 31 augustus lees ik dat Angela Merkel een verwijzing naar God en het christendom in de EU-grondwet wenst. Ze was net ervoor op audientie (50 minuten!) bij de paus geweest. Wilfried Martens klopte meteen in zijn christelijk democratische handjes. Karel De Gucht zucht: 'Schrijf er boeken over, maar zet dat toch niet in een grondwet.'

Zijn er dan echt geen andere onderwerpen dan HET onderwerpen? Kruis EN munt gaan hand in hand. God is liefde ... voor de macht. Survival of the fittest God.

foto achterplat: "Bewerkt naar Giovanni del Biondo (1356-1398) / Der Julian trägt einem altern Wanderer durch den Fluss"